

CHP İKTİDARINDA TÜRK BALIKÇILIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK FAALİYETLER (1923-1950)*

Serkan TUNA**

Özet

Osmanlı Devleti'nden önemli problemlerle devralınan balıkçılık sektörünün canlandırılabilmesi için CHP iktidarında çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu faaliyetlerin içerisinde yeni bir su mahsulleri kanunu çıkarılması ayrı bir öneme sahip olduğundan, bu konu tüm CHP iktidarı boyunca güncelliğini korumuştur. Bu çerçevede, 1923-1938 döneminde, sektöre yönelik çeşitli kararlar alındığı gibi 1-7 Aralık 1936 tarihleri arasında ilgili tarafların katılımıyla bir Balıkçılık Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrede, İktisat Vekâleti'nin hazırladığı su mahsulleri tasarısı kabul edilmesine karşın tasarının yasalaşması mümkün olmamıştır. Aynı şekilde, 1937 yılında kurulan Denizbank da verimli çalışmadığı gerekçesiyle 1939 yılında kapatılmıştır. II. Dünya Savaşı sürecinde, balıkçılığı desteklemek için bazı önlemler alınmışsa da bunlar yeterli olmamış ve su mahsulleri kanunu da çıkarılamamıştır. Savaş sonrasında ise, balıkçılığın hükümet desteğinin yanı sıra Marshall Planı'ndan alınacak yardımla geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda çeşitli faaliyetler yürütülmesine karşın, sektörün en büyük beklentisi olan su mahsulleri kanunu bu dönemde de çıkarılamamıştır. Bu nedenle, balıkçılığa ilişkin CHP iktidarında atılan adımların yetersiz kaldığını ve kısmen sonuç verdiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Balıkçılık, Balıkçılık Kongresi, Su Mahsulleri, CHP, Denizbank, Marshall Planı.

* Bu makale, 2004 yılında "Balıkçılık Kongresi (1-7 İlkun 1936)" ismiyle yayımlanmış olan çalışmanın, başta arşiv belgeleri olmak üzere ulaşılan yeni kaynaklar çerçevesinde kaynakça ve içerik olarak genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

E-mail: serkan.tuna@istanbul.edu.tr

Makalenin Geliş Tarihi: 28.06.2017

Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 24.09.2017

Abstract

ACTIVITIES RELATED WITH THE TURKISH FISHERY SECTOR DURING CHP GOVERNMENT (1923-1950)

Various activities were carried out during CHP (Republican People's Party) government in order to revitalize the fishing industry which had been taken over from the Ottoman State with significant problems. This issue was kept up-to-date throughout the entire CHP government, as it was important to introduce a new fisheries law among these activities. In this framework, during the period of 1923-1938, various decisions were made for the sector and a Fishery Congress was organized with the participation of the related parties between December 1st and 7th 1936. In this congress, even though the draft of fisheries prepared by the Ministry of Economy was accepted, it was not passed into law. Similarly, Denizbank, which had been established in 1937, was liquidated in 1939 on the grounds that it could not work efficiently. In the course of World War II, some measures were taken to support fishery, but they were not sufficient and the fisheries law was not enacted either. After the war, the fishery was planned to be developed by government support as well as the aid from the Marshall Plan. Despite the fact that various activities were carried out in this direction, the fisheries law, which was the greatest expectation of the industry, was again not enacted in this period. For this reason, it is possible to say that the steps regarding fishery during the CHP government were inadequate and partly successful.

Key Words: *Fishing, Fishery Congress, Fisheries (Seafood), CHP (Republican People's Party), Denizbank, Marshall Plan.*

Giriş

Balıkçılık, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye açısından her zaman önemli bir sektör olmuştur. Bunun gerisinde, balıkçılığın bir ihracat değeri taşıması kadar, birçok aile açısından geçim kaynağı oluşturması ve toplumun et ihtiyacını karşılamada önemli bir seçenek teşkil etmesi bulunmaktadır. Bununla birlikte, Cumhuriyet ilan edildiğinde, bünyesindeki sorunlar nedeniyle balıkçılık sektörü oldukça atıl bir durumdadır. Bu açıdan, CHP iktidarı döneminde, balıkçılık sektörünün geliştirilerek potansiyelinin kullanılabilmesi için çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu çalışmada, 1923-1950 döneminde iktidarda bulunan CHP yönetiminin balıkçılık konusundaki çalışmaları incelenmektedir. Bu bağlamda, öncelikle sektöre yönelik 1920 ve 1930'larda yapılan düzenlemeler ile çeşitli kişi ve kurumların hazırladığı raporlar ele alınmış ve ardından alanında ilk olma

özelliğini taşıyan ve sektöre ilişkin çözüm önerilerini somutlaştıran Balıkçılık Kongresi incelenmiştir. Son olarak, Balıkçılık Kongresi kararlarından sonraki evrede uygulanan politikalar değerlendirilerek, CHP'nin faaliyetleri üzerinden Türk balıkçılığının 1950 yılında geldiği nokta belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Balıkçılık Sektörüne Yönelik İlk Çalışmalar

Osmanlı Devleti'nde balıkçılık sektörünün temel sıkıntılarını, yasal alandaki eksiklik başta olmak üzere mali ve teknik konulardaki yetersizlik ve satış aşamasındaki aksaklıklar olarak özetlemek mümkündür. Bu dönemde, çeşitli avlanma teknikleri kullanılmakla birlikte sektörün teknik kapasitesi ileri düzeyde değildir.¹ Diğer taraftan, sektör nizamnameler yoluyla yönlendirilmeye çalışılmakta ve bu süreçte mali kaygılar ön plana çıkmaktadır. Bunun gerisinde, Osmanlı borçlarının ödenmesi amacıyla 1881 yılında kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'ne bırakılan gelirler arasında İstanbul ve civarı balık avı vergi gelirinin yer almasının da önemli bir payı bulunmaktadır.²

Bu çerçevede Osmanlı döneminde çıkarılan çeşitli nizamnameler mevzuat açısından öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, 1871 yılında çıkarılan Dersaâdet ve Bilâd-ı Selâse'de Midye ve İstiridye İhracı Hakkındaki Nizamname'dir. Burada istiridye alanları dokuz bölgeye ayrılırken, bu bölgelerde sadece sahipleri veya ondalıkçılarıyla balıkthane tarafından kendilerine izin belgesi verilmiş olanlar avlanabilecekti.³ Düyûn-ı Umûmiye İdaresi'nin kurulmasından sonra 1882'de çıkarılan Dersaâdet ve Tevâbii Balıkhâne İdaresine Dâir Nizamname'de, İstanbul Balıkhanesi ile ona bağlı kurumlar hakkında hükümler getirilmiştir. Buna göre, balıkçılıkla uğraşanlar mesleklerini yapabilmek için belirli bir harcı Balıkthane İdaresi'ne ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Bunun dışında, İstanbul ve çev-

¹ Bu konuda bilgi için Bkz.: Selim Somçağ, "Balıkçılık", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s.18-21; Faruk Doğan, "Osmanlı'da Boğaziçi'nde Balıkçılık (18. Yüzyıl-20. Yüzyıl)", **Tarih Okulu**, Sayı: X, Mayıs-Ağustos 2011, s. 39-54.

² A. Du Velay, **Türkiye Maliye Tarihi**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No: 178-1978, Derya Matbaası, 1978, s. 281. İlgili verginin toplanabilmesi için Düyûn-ı Umûmiye'ye bağlı olarak bir Balıkthane Nezareti kurulmuştur. (Somçağ, **a.g.m.**, s. 18.)

³ Karekin Deveciyan, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, Çeviren: Erol Üyepazarcı, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2006, s. 454. Nizamname için ayrıca Bkz.: **Düstur**, 1. Tertip, Cilt: 2, 15 Safer 1290/14 Nisan 1873, s. 609.

resinde avlanıp balıkhaneye getirilen ya da balıkhaneye bağlı kıyı bölgelerde avlanan balıklardan alınacak resim ve harçlar belirlenmiştir. Balıkhaneye getirilen balıklar açık arttırmayla satılacak ve buna katılacak herkes yaptığı işlemin büyüklüğü oranında bir bedel ödeyecekti.⁴ Dolayısıyla sözü edilen iki nizamnamede bir iki hüküm dışında ağırlıklı olarak mali kaygılar öne çıkıyordu.⁵

Aynı yıl kabul edilen 52 maddelik Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi ise gerek tüm sektörü düzenleyen içeriği, gerekse Cumhuriyet dönemi mevzuatına uzun bir süre kaynaklık etmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nizamnameyle deniz ile orman ve diğer arazilerdeki avcılık konusuna yönelik hükümler getirilmişti. Bu hükümlerde, mali ilkeler ağırlık taşımakla birlikte doğa varlıklarının korunmasına yönelik çağdaş yaklaşımlar da söz konusuydu.⁶ Bu çerçevede, deniz ürünlerini avlayacak kişilerin buldukları yerlerin görevlilerinden bir ruhsatname almaları zorunlu tutulmuştur. Balıkçıların adına verilecek ve bir mali yıl için geçerli olacak ruhsatnamelerin ücreti yarım mecrediye olarak belirlenmişti. Bunun dışında tuzlu su balıklarından %20, tatlı su balıklarından ise %10 oranında vergi alınacaktı. Mali hükümlerin yanı sıra balık neslinin korunmasına yönelik hükümler söz konusuydu. Buna göre, çeşitli sebeplerle balık avı ve tüketiminin yasaklandığı dönemlerde avlanmaya devam edenlerin balık avlama araçlarına el konulacak ve bir çeyrek lira ile bir lira arasında para cezasına çarptırılacaklardı. Av yasağı süresince balık satışı da yasaklanmış ve buna uymayanlar için para cezası getirilmiştir. Bunun yanı sıra, av araçları dışındaki yöntemlerle balık avlamaya çalışarak balık

⁴ Deveciyan, **a.g.e.**, s.447-451. Ayrıca bkz.: **Düster**, 1. Tertip, Cilt 5, Zeyl: 3, s. 113-118.

⁵ Bekir Koç, “Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Çevre Bilincinin Arka-planı Olarak “Av Yasak ve Sınırlılıkları” Üzerine Bazı Düşünceler”, **OTAM**, Sayı: 19, 2006, s. 275-276. Bu konuda ayrıca bkz.: Balıkçı Kalender, “Balıkçılık”, **Cumhuriyet**, 29 Birincikânun 1936, s. 7; İsmail Özkul, “Balıkçılığımızın Geliştirilmesi Dâvası”, **Türk Ekonomisi**, Yıl: 4, Sayı: 41/42, Kasım/Aralık 1946, s. 302. Cumhuriyet döneminde de devam eden bu nizamnamelerdeki bir diğer sorun, artık ülke sınırları içerisinde yer almayan Trablus, Şam ve Aden’in de isimlerinin geçmesiydi. (Balıkçılık Kongresi Toplanıyor”, **Ulus**, 14 Sontesrin 1936, s. 1; “Ankara’da Yakında Balıkçılık İçin Bir Kongre Toplanıyor”, **Tan**, 17 2’nci Teşrin 1936, s. 2.)

⁶ Koç, **a.g.m.**, s. 278-280. Nizamname için ayrıca Bkz.: Süleyman Arısoy, “Türkiye Balıkçılık Kanunu”, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Teftiş Heyeti Bülteni**, Yıl: 5, Sayı: 52-53-54, Nisan-Mayıs-Haziran 1962, s. 68-69. Kesin geliş-gidiş tarihleri belli olmayan Lübbert isimli bir uzman, 1916 yılında, içerisinde dikkate değer bilgiler yer alan bir balıkçılık raporu hazırlamıştır. (**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948.)

nesline zarar vereceklere para cezası öngörülmüş ve kimyasal yollarla balık avlayıp halkın sağlığını tehdit edenlere de para ve hapis cezaları getirilmiştir.⁷

Cumhuriyet'in ilanından sonra, Osmanlı döneminden kalan mevzuat üzerinde bazı değişikliklere gidilmekle birlikte, bunlarda sektörü kapsamlı bir şekilde ele almaktan çok geçmişte olduğu gibi mali kaygılar ön plandadır. Diğer taraftan, bu süreçte balıkçılığa ilişkin çeşitli raporlar hazırlanarak sektörün mevcut durumu ile problemleri ortaya konulmuş ve somut çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra sektöre yönelik ilk kanun 6 Nisan 1924 tarihlidir. Bu kanunla, Türkiye Cumhuriyeti içerisinde deniz mahsulleri avcılığı yapacak olan Türk vatandaşları için bir yıl geçerli olmak üzere deniz avcılığı ruhsatı tezkerelerinin verileceği belirtilmiş ve harç miktarı 3 kuruş olarak belirlenmiştir. Ayrıca 1882 yılında çıkarılan iki nizamnamede yer alan ve oranları %20 ve %10 olarak belirlenen resimlere de %1 oranında zam yapılmıştır. Bunun dışında, Dersaadet ve Tevabii Balıkxane İdaresi'ne yönelik nizamnamede yer alan tezkere harçları on, gümrük resmi ise iki katına çıkarılmıştır. Balıkxane yönetiminde satılan her çeşit deniz ürününün değeri üzerinden de toplam %24 resim alınacak ve geriye kalan miktar satışın bitmesinin ardından başka hiçbir harca tabi olmadan balıkxane tarafından bayiye teslim edilecekti. Son olarak, balıkçı kayıklarından liman idareleri ve belediyeler tarafından hiçbir şekilde resim alınmayacağı hükme bağlanmıştır.⁸

Bu dönemde, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı İstanbul İktisadi Komisyonu tarafından bir rapor hazırlanmış ve burada balıkçılık konusuna da yer verilmiştir. Raporla, İstanbul'un balıkçılık açısından çok zengin bir kaynağa sahip olduğu belirtilmekle beraber, o güne kadar sektörün bilimsel bir şekilde incelenmediği vurgulanıyordu. O gün itibarıyla Boğaziçi ve Marmara'da mevcut bulunan ve sayıları otuzu geçen dalyanlar verimli bir şekilde kullanılmıyordu.

⁷ Deveciyan, a.g.e., s. 437-441.

⁸ "Kanunlar", **Resmî Ceride**, Sene: 2, Numara: 69, 26 Nisan 1340/1924, s. 4-5. Milli Mücadele döneminde kabul edilen bir kanunla, Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'nde yarım mecdiye olarak belirlenmiş olan deniz avcılığı tezkeresi 200 kuruşa, tatlı su balıklarından %10 oranında alınmakta olan vergi de %20'ye çıkarılmıştı. **TBMM Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)**, Devre: I, Cilt: 19, 27. İctima, 15.4.1338, s. 184-187; **TBMM ZC**, Devre: I, Cilt: 19, 28. İctima, 16.4.1338, s. 201.)

Buraların verimli bir şekilde işletilebilmesi için birkaç sene yeterli balık çıkmasa bile aynı güçle çalışabilecek müteşebbislere ihtiyaç vardı. Ayrıca balıkçılık yöntemlerinde de çözülmesi gereken problemler söz konusuydu. Sektördeki bir diğer sorun ise, mücadele nedeniyle balıkçıların sayısındaki azalmaydı. O gün yarısı Müslüman yarısı da gayrimüslim olmak üzere balıkçılıkla uğraşan tahminen 15 bin kişi bulunmaktaydı ve bu yetersiz sayının alınacak önlemlerle artırılması gerekiyordu. Bunun önemli yollarından biri de balıkçılığa itibar kazandırmaktı. Bunun yanı sıra balıkçıların bilgileri zenginleştirilmeli, modern balıkçılık aletleri temin edilmeli ve tuzlamayı teşvik etmek için ihraç sırasında tuz resmi iade edilmeliydi.⁹

Balıkçılık sektörüne yönelik ikinci düzenleme 18 Ocak 1926 tarihlidir. Bu kanunla balıkların korunması konusunda Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'ne bir ek yapılmış ve deniz, göl ve derelerde dinamit ve benzeri bomba atarak ya da geceleri kuvvetli ışık yayan araçlar ile zıpkın kullanarak balık avlamak yasaklanmıştır. Bu eylemi gerçekleştirenler içinse para ve hapis cezaları getirilmiştir.¹⁰ Aynı yıl sektörü ilgilendiren bir diğer önemli bir gelişme Kabotaj Kanunu'nun kabul edilmesidir. 19 Nisan 1926'da kabul edilen bu kanunun 3. maddesiyle, Türk karasuları dâhilinde balık, istiridye, midye, sünger, inci, mercan, sedef gibi ürünlerin çıkarılması hakkı sadece Türkiye vatandaşlarına tanınmıştır.¹¹

Aynı yıl, İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdürlüğü tarafından hazırlanan yıllıkta balıkçılık sektörünün sorunları yer bulmuştur. Burada, balıkçılığın önemli bir potansiyeli bulunmasına karşın özellikle %24 oranındaki yüksek verginin balıkçıların şevkini kırıp üretimi azalttığı vurgulanıyordu. Bu probleme balıkçılığın çağdaş bir altyapıya sahip olmaması da eklendiğinde bu alanda istenen ivme yakalanamıyordu. Müdürlük tarafından sunulan ayrıntılı raporda ise; İstanbul ve civarındaki balıkçılığın çeşitli yöntemlerle yapıldığı kaydedildikten

⁹ **Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisad Komisyonu Tarafından Tanzim Olunan Rapor**, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatından, 1341/1925, s. 83-86. Raporun Türkçe çevirisi için Bkz.: **Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Komisyonu Raporu**, Çeviren: Aynur Karayılmazlar, Sadeleştiren: Ekrem Karayılmazlar, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2006, s. 100-103.

¹⁰ "Kanunlar", **Resmî Ceride**, Sene: 4, Numara: 284, 30 Kânun-ı sani 1926, s. 919; Arısoy, **a.g.m.**, s. 70.

¹¹ **TBMM ZC**, Devre: II, Cilt: 24, 87. İçtima, 19.4.1926, s. 145-146.

sonra, ülkedeki balıkçılığın ilkel bir düzeyde olduğu ifade edilerek bunun nedenleri üzerinde duruluyordu. Bunların başında, balıkçılıkla ilgili olanların daha önce Düyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından desteklenmemesi geliyordu. Sektörün canlanabilmesi içinse sermaye yetersizliği ile balık aletlerinin yurt dışından ithalinde yaşanan problemlerin giderilmesi, mübadil olanların yerine gelenlerin Marmara balıkçılığı konusunda çok istekli davranmamaları nedeniyle ortaya çıkan sorunun çözümlenmesi, fazla balıkları depolayacak soğuk hava depolarının temin edilmesi, balıkhanenin gerek bulunduğu yer gerekse durumu açısından modern bir hale getirilmesi, tüm İstanbul balıkçılarının emeklerini değerlendirecek bir anonim şirket kurulması ve son olarak çok yüksek görülen verginin indirilmesi gereğine işaret ediliyordu.¹²

Balıkçılığa ilişkin 1920'lerdeki son düzenleme 22 Nisan 1926 tarihli kanundur. Bu kanunla, daha önceki nizamnamelerin bazı maddeleri değiştirilmiş ve yukarıdaki raporda da sözü edilen vergide indirimde gidilmiştir. Buna göre; Türkiye sınırları dâhilindeki dalyanlardan askerî durumlar istisna olmak üzere, üç yıl boyunca işletilmeyenler Hazine'ye geçecekti. Bunun dışında, 6 Nisan 1924 tarihli kanunla 3 kuruş olarak belirlenen deniz avcılığı ruhsat tezkereleri harcı 100 kuruşa yükseltilmiştir. Aynı kanuna göre %20 ve %24 olarak alınmakta olan resim ile tatlı su balıklarından alınan %11'lik resim oranı ise %12 olarak yeniden belirlenmiştir.¹³ Böylece %24 oranında belirlenmiş olan vergide %50 düzeyinde bir indirimde gidilerek sektöre mali bir rahatlama getirilmek isteniyordu.

1928 yılına gelindiğinde, sektörün ihtiyaçlarını karşılamak üzere balıkçılığın yoğun olduğu Marmara Adası'nda Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak Balıkçılık Mektebi açılmıştır. Bu mektep 1930 yılında İktisat Vekâleti'ne devredilecektir.¹⁴ Ancak yine 1928 yılında İs-

¹² **Yıllık Türk Deniz Ticareti**, Yıl: 1, Sayı: 1, İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdüriyeti, 1926, s. 194, 210-214. Bu Yıllık içerisinde yer verilen Balıkçılar Cemiyeti'nin hazırladığı raporda da, balıkçılık esnafına maddi destek sağlanması, deniz mahsullerinin yurt dışına ihracı için soğuk hava depoları, konserve fabrikaları ve balık fiçi imalathaneleri kurulması gibi öneriler ön plana çıkıyordu. (s. 209)

¹³ "Kanunlar", **Resmî Ceride**, Sene: 4, Numara: 361, 2 Mayıs 1926, s. 1215; Arısoy, **a.g.m.**, s. 69-70. %24 oranındaki resmin indirilmesi konusunda ayrıca Bkz.: **BCA**, Yer No: 1452-14-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 1927; Özkul, **a.g.m.**, s. 300.

¹⁴ **BCA**, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948; Özkul, **a.g.m.**, s. 300. Mektep Müdürü Kemal Bey'in açıklamasına göre, Balıkçılık Mektebi 1929 yılı so-

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından hazırlanan ve Türk deniz ticaretinin durumunu gösteren raporda, dönem içerisindeki faaliyetlere karşın balıkçılığın durumunun iyi olmadığı ifade ediliyordu. Raporda; ülke sanayisinin en önemlilerinden biri olarak balıkçılık gösterilmesine ve ülke kaynaklarının bu konuda son derece bol olduğu belirtilmesine rağmen, sektörün yakın dönemde yaşanan savaş probleminin de etkisiyle ekonomik, toplumsal, gıda ve sağlık yönlerinden çok geri kaldığı vurgulanıyordu. Nitekim o gün için kayık, ağ, dalyan ve oltayla yapılan balıkçılık tamamen ilkel bir düzeyde olup balık servetinden yararlanılmasını engelliyordu. Bu açıdan balık çeşitlerini iyi bir şekilde araştırmanın yanı sıra balık tutulmasıyla nakliyatını kolaylaştıracak teknoloji oluşturulmalıydı. Aynı şekilde balıkçı de modern bir hale dönüştürülmeliydi. Bunun dışında, son günlerde Ticaret Vekâleti'nin balıkçılık işleriyle ilgilenmesi söz konusu olduğu ifade edilerek genel bir proje ve program ile hareket edilmesinin önemine dikkat çekiliyordu. Bu çerçevede balıkçı kooperatiflerinin kurulması, balıkçılık mektebiyle kurslarının açılması, balıkçılık kanunu hazırlanması, az faizli ya da imkân olduğu takdirde faizsiz ve uzun vadeli kredi sağlanması ve balıkçılık aletlerinin gümrük resminden muaf tutulması önerileri getiriliyordu.¹⁵

2. Devletçilik İlkesinin Kabulü ve Balıkçılığa Yönelik Yeni Düzenlemeler

1930'lara gelindiğinde, devletçilik ilkesinin de etkisiyle sektöre yönelik daha kapsamlı politikalar üretilmeye çalışılacak ve Balıkçılık Kongresi bu değişimin önemli bir adımı olacaktır. Aralık 1936'da düzenlenecek olan bu kongreye kadar olan gelişmelere bakıldığında, mevzuata yönelik adımların yanı sıra araştırma faaliyetleri için yabancı uzmanlar hizmete alınarak bu uzmanların da içerisinde yer

nuna doğru eğitime başlamıştır. Eğitim konusunda Balıkçılar Cemiyeti'nin isteği dikkate alınarak 15 yaşında ve ilköğrenim görmüş sahil bölgelerindeki çocuklar mektebe kabul edilmişlerdi. Bkz.: "Balıkçılık Mektebi", *Cumhuriyet*, 8 Kânunusani 1930, s.2. Mektebin kuruluşu ve çalışmaları hakkında ayrıca bkz.: Kemal Bayrakçı, "Marmara Balıkçılık Mektebi", *İktisadî Yürüyüş*, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 38, 1 Temmuz 1941, s. 8; Kemal Bayrakçı, "Marmara Balıkçılık Mektebi [2]", *İktisadî Yürüyüş*, Yıl: 2, Cilt: 4, Sayı: 39, 16 Temmuz 1941, s. 12,19.

¹⁵ *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Tarafından 1928 Senesi Kongresi'ne Tevdi Olunan Türkiye Deniz Ticaretinin Vaziyet-i Hazırası Terakki Çareleri Hakkında Rapor*, İstanbul, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Ticaret-i Bahriye Şubesi, Cumhuriyet Matbaası, 1928, s. 172-176.

aldığı çeşitli kişi ve kuruluşlarca raporların hazırlandığı, II. Sanayi Planı'nda balıkçılık yatırımlarının planlandığı ve yeni bir su mahsul-leri projesinin meydana getirildiği görülmektedir.

Bu bağlamda 1930 yılında hazırlanan ancak yürürlüğe girmeyen 69 maddelik İktisat Programı'nın 38. maddesinde, balıkçılık ve her türlü deniz üretiminin her şekilde teşvik ve himayeye layık olduğu ve bu konunun ülkenin önemli bir üretim istikameti olduğu vurgulanıyordu.¹⁶ Aynı yıl, Ekonomi Bakanlığı tarafından balıkçılık da dâhil olmak üzere tüm ürünlerin teşkilatlandırılması yolunda bir karar alınmış ve balıkçılık teşkilatını kurmak üzere Estonya'nın Ankara Başkonsolosu Veberman Ekonomi Bakanlığı Balıkçılık Müşavirliği'ne getirilmiştir.¹⁷

1930 yılı içerisinde hazırlanan raporlarda da balıkçılık sektörünün sorunları ve çözüm önerileri gündeme getirilmiştir. Bunlardan ilki, 22-30 Nisan 1930'da Ankara'da düzenlenen Sanayi Kongresi'ne sunulan raporlardır. Kongreye katılan İhsan Celal tarafından hazırlanan konserve sanayii hakkındaki raporda, ülkede bilimsel balıkçılık teşkilatının kurulması halinde balık konserveciliğinin gelişeceği ve böylece ithalatın bitmesinin dışında milyonlarca kutu ihracatın da söz konusu olabileceği kaydediliyordu.¹⁸ Balıkçılık sektörünü esas

¹⁶ "Millî İktisat Programı Meclise Verildi", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1930, s. 4. Bürokratik çevreler tarafından Şakir Kesbir Planı olarak da adlandırılan İktisadi Program Türkiye'nin bu konudaki ilk çalışması olması açısından önemlidir. Bu konuda Bkz.: İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Devletçilik Öncesinde Sanayi Politikası Arayışları", **Cumhuriyetin Harcı-Kökten-ci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 163-180.

¹⁷ Özkul, **a.g.m.**, s. 300. İstanbul Ticaret Sanayi Odası Balıkçılık Komisyonu üyesi Mehmet Ali Nasfet'in verdiği bilgiye göre; Veberman Ankara Türk Ocağı'nda balıkçılığın önemi hakkında bir konferans vermiş ve bu alanda görev almak için kendisi müracaatta bulunmuştur. Bu müracaatının kabul edilmesiyle birlikte Veberman üç senelik bir sözleşmeyle Balıkçılık Müşavirliği'ne getirilmiştir. (Mehmet Ali Nasfet, "Balıkçılığımızın İnkişafı Nasıl Olmalıdır?", **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Cilt: 47, No: 8, Ağustos 1930, s. 470.) Ancak Veberman, İktisat Vekâleti tarafından verilen emir ve talimat çerçevesinde hareket etmediği gerekçesiyle 1932 yılı nisan ayında görevden alınmıştır. (BCA, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948; **Ekonomi Bakanlığının Parti Ekonomik Programına Göre Yaptığı İşler Hakkında Rapor**, Ankara, T.C. Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı Seri: 2, Sayı: 1, 1935, s. 95; "Balıkçılık Müttehassısının İşine Nihayet Verildi", **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1932, s. 3.) İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1931 yılı kongresinde de, Veberman kastedilerek kendisinden beklenen faydanın elde edilemediği vurgulanmıştı. ("Balıkçılığımızın İnkişafı Tedbirleri Hakkında Rapor", **1931 Oda Kongresi Kararları**, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1931, s. 4.)

¹⁸ **1930 Sanayi Kongresi-Raporlar Zabıtlar**, Ankara, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti

alan raporda ise, ülke sahillerinin her şekilde balık tutmaya elverişli olduğu hatırlatıldıktan sonra eldeki ilkel araçlarla fazla miktarda balık tutabilmenin ancak coğrafi durumun olanaklarıyla mümkün olduğu belirtiliyordu. Dolayısıyla ülkenin balıkçılık potansiyelinden yararlanılamamakta ve çıkarılan balıklar satılamamaktaydı. Nitekim 14 milyonluk Türkiye nüfusunun ancak 2 milyonu balık tüketmekteydi. Bu açıdan halkın balık tüketimine alıştırılması öncelikli bir konuydu. Bunun için balık fiyatlarının ucuzlatılması, gerekli propagandanın yapılması ve orduda, okullarda, hapishanelerde ve hastanelerde bulunanlara balık verilmesi düşünülebilirdi. Buralardaki kişilere haftada bir defa balık verilmesi tüketim alışkanlığı doğuracaktı. Sektörün canlanmasının bir diğer önemli koşulu olan taze balık miktarını artırabilmek için konservecilik geliştirilmesi ve tuzlu balıkların iyi işlenmesi gerekiyordu. Balık fiyatlarını düşürebilmek içinse bilimsel balık avcılığını yaygınlaştırmaya yönelik politikalar hayata geçirilmeliydi. Ayrıca balıkçıların kabzımalların elinden kurtarılması ve balıkçılık aletlerinin gümrük vergisinden muaf tutulması da önemli başlıklar arasındaydı. Ancak tüm bunların sağlıklı bir şekilde uygulanmasını önleyen en önemli yasal engel uzun bir süre önce kabul edilip halen uygulanan Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'ydi. Birçok sorunu barındıran bu nizamname bilimsel balıkçılığın ihtiyaçlarına da cevap veremiyordu.¹⁹

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından bu dönemde de balıkçılık sektörüne yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu çerçevede sektör içerisindeki 25 kişi ve kuruluşa balıkçılığın sorunları hakkında bir anket gönderilmiş ve bunlardan 12'si cevap vermiştir. Ayrıca

Umum Merkezi, t.y., s. 173.

¹⁹ A.e., s. 679-681. Hazırlanan raporların tartışıldığı oturumda da balıkçılık konusu gündeme gelmiştir. Konserve sanayii encümeninin hazırladığı rapora ilişkin oturumda konuşan Cevdet Bey, balıkçılık konusunda gerekli araştırmaların olup olmadığı sorusunu yöneltmiş ve ilgili raporda bu konunun açıklanmadığını söylemiştir. Raporu hazırlayan İhsan Celal Bey cevaben, ilgili raporun bir özet olarak kaleme alındığını söylediikten sonra bilimsel balıkçılıktaki eksikliklerin konserve sanayiinin gelişimine engel olduğu görüşünü tekrarlamıştır. Bu açıklamanın ardından tekrar söz alan Cevdet Bey, balıkçılığın durumunun çok geri olduğunu ifade ederek, Balıkçılık Mektebi girişiminin olumlu olduğunu kaydetmiş ve balıkçılık sektöründen faydalanılması gereğine işaret etmiştir. Bunun üzerine İhsan Celal Bey, Balıkçılık Mektebi'nin henüz başlangıç aşamasında olduğunu belirterek, yurt dışından gelen uzmanların Türkiye'de balık konserve sanayii için zamanın erken olduğunu söylediklerini aktarmış ve son olarak kısa bir zamanda bu sanayinin kendiliğinden ortaya çıkacağını ifade etmiştir. (s. 748-750.)

bazı uzmanlar anket soruları dışında da görüşlerini ifade etmişlerdir. Tüm bunların sonucunda, sektör içerisinden daha önceki taleplere benzer şekilde destek beklentisi ortaya konmuştur.²⁰ Bunun dışında, yine İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası tarafından 26 maddelik bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporda, tutulan balıkların denize dökülmesini önlemek için nakliyatla kullanılmak üzere soğuk hava depolarının kurulması, üretim ve ihracat açısından vergi kolaylığı sağlanması, ülkenin balık zenginliği nedeniyle balıkların avlanmasına özel durumlar dışında bir engel konulmaması, Marmara Adası'ndaki Balıkçılık Mektebi'nin Maarif Vekâleti'nden alınarak İktisat Vekâleti'ne bağlanması, devlet ve özel müteşebbislerin katılımıyla balık konserveciliğine yönelik büyük bir şirket kurulması, hükümetin sektöre yönelik bir karar almadan önce Balıkçılar Cemiyeti'nin görüşlerini alması ve gerek eski düzenlemeler gerekse Avrupa'daki mevzuat dikkate alınarak ve balıkçıların katılımı sağlanarak bir balıkçılık kanunu hazırlanması hükümleri öne çıkmaktadır.²¹

Bu süreçte ve sonrasında balıkçılık sektörünü ilgilendiren en önemli gelişme ise, 1931 CHF Kurultayı'nda kabul edilen devletçilik ilkesidir. Bu ilkeye göre, özel sektör esas alınmakla birlikte ülkeyi en kısa zamanda refaha ulaştırabilmek için özellikle iktisadi konularda devlet etkin olacaktı. Programın iktisat başlığı içerisinde yer alan 12. maddesinde ise balıkçılık ve süngerciliğe önem verileceği kaydediliyordu.²²

²⁰ “Balıkçılığımız Hakkında Rapor”, **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, No 11, Teşrinisani 1930, s. 578-583.

²¹ “Balıkçılığımızın İnkışafı Tedbirleri Hakkında Rapor”, **1931 Oda Kongresi Kararları**, s. 4-7. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Balıkçılık Komisyonu üyelerinden Mehmet Ali Nasfet tarafından da çeşitli çözüm önerileri kaleme alınmıştır. Kendisi Veberman'ın yönetici olarak atandığı Balıkçılık Müşavirliği'nin kurulmasını olumlu bir adım olarak değerlendirmekle beraber, öncelikli yapılması gerekenleri tüm idari işlerde olduğu gibi balıkçılık için de resmî bir yönetim mercii meydana getirmek, yapılacak işlerin çerçevesini bir program dâhilinde saptamak ve tüm su ürünlerinin kapsamlı bir incelemesini yapmak olarak sıralıyordu. Ona göre, balıkçılık programının içerisinde eğitim ve bilim, idare, işletme ve ticaret ve sanayi başlıkları yer almalıydı. (Mehmet Ali Nasfet, “Balıkçılığımızın İnkışafı Nasıl Olmalıdır?”, s. 469-473.) Bu süreçte balıkçılığın durumu hakkında konuşan Balıkçılar Cemiyeti Başkanı da, hükümetin desteğine duyulan ihtiyacı şu sözlerle ortaya koymuştur: “*Balıkçılığımızın inkışafını temin için bilhassa muhtaç olduğumuz sınaî teşkilat bugünkü balıkçı sermayesi ile kurulamaz. Hükümet sermayesi ve yardımı ister.*” (“Balıkçılık”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1930, s. 2.)

²² **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, 1931, s. 31-32,34.

1931 yılında, balıkhanelerdeki işleyişi daha kolay ve düzenli bir hale koyabilmek amacıyla Su ve Kara Av Vergileri Umumî Talimatnamesi yürürlüğe sokulmuştur. Ancak bu talimatnamede, 1882 yılında çıkarılan Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi esas alındığından,²³ daha önceki mevzuatlar gibi vergi konusunun ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.²⁴ Yine 1931 yılındaki önemli bir gelişme Baltalimanı'nda Su Mahsulleri ve Avcılık Şubesi Müdürlüğü'ne bağlı olarak bir Balıkçılık Enstitüsü kurulmasıdır. Bu gelişmeyle birlikte, Marmara Adası'ndaki Balıkçılık Mektebi de enstitü bünyesine alınmıştır.²⁵ Balıkçılık Enstitüsü'ne Veberman müdür olarak tayin edilirken, uluslararası şöhrete sahip İngiliz balıkçılık uzmanı Dr. Simpson da bir sözleşmeyle İstanbul'a getirilmişti.²⁶ Ayrıca hidrograf olarak Dr. H. Müller, biyolog olarak Dr. O. Lissner ve konserve teknolojü olarak W. Bush da istihdam edilmişlerdi.²⁷ Ancak tüm çabalara karşın enstitünün çok başarılı çalışmalar yürütemediği anlaşılmaktadır.²⁸

Balıkçılık konusu, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1931 yılındaki kongresinde bir kez daha yer bulmuştur. Sektör için 1930 yılında 26 maddelik kapsamlı bir rapor hazırlandığı dikkate alınarak, süratle yapılması öngörülen dokuz maddelik bir liste hazırlanmıştır. Bu liste Oda Encümeni tarafından incelendikten sonra sekiz maddeye düşürülmüştür. Buna göre, öncelikli talep balıkhanenin modern bir hale getirilmesidir. Bunun dışında, balık nakliyat araçlarının yeterli olmaması nedeniyle başkent Ankara'da taze balık bulunama-

²³ **Su ve Kara Av Vergileri Umumî Talimatnamesi**, T.C. Maliye Vekâleti Varidat Umum Müdürlüğü, 1931, s. 3-36.

²⁴ Özkul, **a.g.m.**, s. 303.

²⁵ **A.e.**, s. 300.

²⁶ **BCA**, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948; Özkul, **a.g.m.**, s. 301.

²⁷ R. Wolterreck, **Türkiye Balıkçılık İşlerinin İstikbali ve Balta Limanında Devlet Balıkçılık Enstitüsü**, Ankara, Köyöğretmeni Basımevi, 1936, s. 4.

²⁸ **BCA**, Yer No 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih 29.06.1948. Veberman'ın isteği üzerine 1931 yılında "*Balık gemisi*" satın alınmış ve Dr. Simpson tarafından bu gemi aracılığıyla araştırmalar yürütülerek raporlar hazırlanmıştır. Ancak Veberman yabancı uzmanların çalışmaları hakkında olumsuz görüş bildirirken, müfettiş raporlarında ise Veberman işe düzenli bir şekilde gelmeyerek tüm zamanını kendi işlerine ayıran bir kişi olarak gösterilmiştir. Bu olumsuzlukların da etkisiyle Balıkçılık Enstitüsü 1936 yılında kapatılarak eşya ve malzemesi ödeneğiyle birlikte Yüksek Deniz Ticaret Mektebi'ne devredilmiştir. (**BCA**, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948) Enstitünün 1933 yılına kadar olan faaliyetleri için ayrıca Bkz.: **Türkiye'de 10 Yıl Cumhuriyet Hayatı 1923-1933**, T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası, 29 Teşrinievvel 1933, s. 182-184.

dığına işaret edilerek bu eksikliğin giderilmesi isteniyordu. Ayrıca balıkçılığa özgü kredi teşkilatının kurulması, vergi kolaylıklarının sağlanması, balıkçılık mevzuatının belirlenmesi için resmî ve daimi bir komisyon kurulması ve bu komisyonda özel ve resmî yetkililerin de yer alması gerekiyordu.²⁹

1930'lu yıllarda hazırlanan raporların önemli bir kısmı da yabancı uzmanlara aittir. Bu bağlamda Veberman tarafından 1931-1932'de çeşitli başlıklara ilişkin altı rapor hazırlanırken, Viyana Tabiat Tarihi Müzesi Muhafızı Pitshman tarafından 1931 yılında Türk göllerine yönelik bir inceleme raporu sunulmuştu. İskoçyalı usta bir balıkçı olarak nitelendirilen ve 1931-1932 arasında balık gemisinde çalışmış olan Fushend Barr isimli uzman da sürütme usulüyle balıkçılık yapılmasına dair 1931 yılında bir rapor hazırlamıştı.³⁰

En kapsamlı ve değerli raporları hazırladığı öne sürülen Dr. Simpson 1931'de göreve başlamasına karşın 1934 yılında zamanından önce istifa etmiş ve görev süresi içerisinde on altı rapor hazırlamıştır. Bu raporlar, balık gemisiyle yapılan araştırma sonuçlarının yanı sıra Türkiye'de süngercilik, dalyanlar ve iktisadi balıkçılık konularını içeriyordu. Dr. Simpson'un istifası üzerine, 1934'te, Balıkçılık Enstitüsü'nün balıkçılık teknolojisi uzmanı olarak 3 yıl için atanan ancak sözleşme hükümlerine aykırı hareketleri nedeniyle 1936'da görevine son verilen A. Bush isimli uzman da konserve sanayii hakkında bir rapor hazırlamıştır. Aynı şekilde, balıkçılık uzmanı olarak

²⁹ "Balıkçılığımızın İnkışafı Tedbirleri Hakkında Rapor", **1931 Oda Kongrası Kararları**, s. 2-4; "Kongra Balıkçılık Komisyonunun Raporu", **1931 Oda Kongrası Kararları**, s. 1-2. Odanın Balıkçılık Komisyonu üyelerinden Mehmet Ali Nasfet'in dikkat çektiği konu, avlanan balıkların antrepoya gönderilinceye kadarki süre içerisinde tazeliklerinin korunmasıdır. Bunu sağlamak için, buz imalathanesi kurulması da dâhil olmak üzere teknik önlemlerin alınması gerekiyordu. (Mehmet Ali Nasfet, "Balıkçılığımızın İnkışafı Nasıl Olmalıdır?", **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Cilt: 48, No: 2, Şubat 1931, s. 54-59.) Kendisinin balıkçılığa ilişkin düşünceleri için ayrıca bkz.: Mehmet Ali Nasfet, "Balıkçılığımızın İnkışafı Nasıl Olmalıdır?", **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, No 3, Mart 1931, s.102-106; Mehmet Ali Nasfet, "Balıkçılığımızın İnkışafı Nasıl Olmalıdır?", **Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, No: 6, Haziran 1931, s. 216-218. Bu süreçte İstanbul Ticaret Odası Kongresi için hazırlanan bir rapor nedeniyle konuşan Balıkçılar Cemiyeti Yönetim Kurulu'ndan bir kişi ise, birkaç yıl içerisinde çeşitli kuruluşlara kırk civarında rapor verdiklerini söyleyerek artık rapor hazırlamaktan bıktıklarını ifade ediyor ve: "*Acaba bütün bu raporlara ne oldu?*" sorusunu ilgili makamlara yöneltiyordu. ("Balıkçılar Cemiyeti, Rapor Yazmaktan Bıkmış!", **Cumhuriyet**, 24 Kânunusani 1931, s. 4.)

³⁰ **BCA**, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948.

atanan ancak sözleşme hükümlerine uymadıkları gerekçesiyle işlerine son verilen hidrograf Müller üç, hidrobiyolog Lissner ise altı rapor hazırlamıştır. Lissner'in balıkçılık kanun tasarısına yönelik raporundan o dönemde büyük ölçüde faydalanılmıştır.³¹

1930'larda balıkçılık sektörüne ilişkin kararlardan bir diğeri, 1934 yılında kurulan İktisat Vekâleti'ne, Deniz Mahsulleri ve Avcılık Şubesi Müdürlüğü ismiyle açılan bir şubenin bağlanmasıdır.³² Müdürlüğün görevleri, öncelikle ülke denizlerindeki balık ile diğer kaynakların yerlerini ve en uygun avlanma koşullarını belirlemek, balık çeşitlerinin azalmasını önleyecek tedbirleri almak ve tutulan balıkların satış noktalarına kadar bozulmadan götürülerek taze bir şekilde tüketilmelerini sağlamaktır. Bunların dışında, balık konserveciliğinin gelişim çarelerini araştırmak, deniz ürünleri ile ilgili çalışmalar yapan resmî ve özel kuruluşların bu yöndeki çalışmalarıyla ilgilenmek, balıkçı cemiyetleri ve kooperatiflerine yönelik etütler hazırlamak ve 1931 yılında kurulan Balıkçılık Enstitüsü'nün eğitim programlarını ve müze ve akvaryum işlerini düzenlemek de kurumun görevleri arasındadır.³³

CHP'nin 1935 Kongresi'nde kabul edilen programda da, devletçilik kapsamında sektörü ilgilendiren hükümler söz konusudur. 1935 Programı'nda devletçilik, kapsamı biraz daha genişletilerek kabul edilirken, ekonomi kısmı içerisinde yer alan kredi başlığında sanayi ve deniz ürünleri için kredi verileceğinden söz edilmiş, balıkçılık, süngercilik ve konserveciliğe önem verileceği belirtilmiş ve balıkçılık sanayisinin gelişimi için hem üreticilerin hem de halkın çıkarlarına uygun olmayan balıkhanenin düzenlenmesi gereği vurgulanmıştır.³⁴ Kongrede, Ekonomi Bakanlığı'na Sinop'tan iletilen dilekler arasında balıkçılara kredi verilmesi konusu da yer alırken, Bakan

³¹ A.e. Dr. Simpson, 1932 yılında hazırladığı bir raporda, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de geçici balık avcılığı ve dip balık avcılığı olmak üzere iki tür balıkçılığın olduğunu belirtiyordu. Türkiye'de en çok yapılan balıkçılık ise geçici balıkçılıktı. Bunun sonucunda, yılın belirli günlerinde çok balık tutulmakla birlikte balıkçıların eline az para geçtiği gibi binlerce balık da denize dökülüyordu. Buna karşılık, balık avının sürekli kaynağı olan dip balıkçılık gelişmediğinden bu konuda çalışılması gerekiyordu. Bunun için de öncelikli olarak Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'nde düzenleme yapılmalıydı. (Özkul, a.g.m., s. 304-305.)

³² "Kanunlar", T.C. Resmî Gazete, Sayı: 2713, 29 Mayıs 1934, s. 3866-3869.

³³ Özkul, a.g.m., s. 300-301.

³⁴ C.H.P. Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s. 8-11,15,23.

Celal Bayar ilgili konu hakkında Bakanlık uzmanlarının çalıştıkları bilgisini vermiştir.³⁵

Balıkçılık sektörüne yönelik raporlar 1935 yılında da hazırlanmaya devam etmiştir. 21 Mayıs 1935’de başlayan Ticaret ve Sanayi Odaları’nın 4. Genel Kongresi’nde, balıkçılığın geliştirilmesi için alınabilecek önlemler üzerinde durulmuş ve acilen yapılması gerekenler çeşitli başlıklar altında toplanmıştır. Buna göre balık resminin kaldırılması, İstanbul’da modern bir balık satış yeri kurulması, dışarıya balık taşıyan teknelere nakliyat sırasında ucuz mazot temini ve balıkçı tekneleriyle konserve balıkçılıkta kullanılan malzemenin gümrük resminden muaf tutulması, asker ve öğrencilere taze ve konserve balık tükettirilmesi, tuzlu ve taze balık ihracatının düzenlenmesi, bir konserve, balık unu ve gübre fabrikası kurulması, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya ile yapılacak ticaret anlaşmalarına balık ihracını sağlayacak koşullar eklenmesi ve balıkçılığa uygun bir kredi bankası kurulmasıyla balıkçılara sigorta yapılması öncelikli konular arasındadır.³⁶

³⁵ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, Ankara, Ulus Basımevi, 1935, s. 219. Aynı yıl, hükümetin balıkçılığın gelişmesine çok büyük önem verdiği yönündeki bilgiler de kamuoyuyla paylaşılmıştır. Buna göre, o sırada bir balıkçılık kooperatifi kurulacak, balık konserveciliğinin gelişmesi ve balık ihracatının artırılması için bazı önemli kararlar alınacaktı. Ayrıca balık tüketiminin çoğaltılması için ülke çapında propaganda yapılacak ve Balıkçılık Enstitüsü tarafından İstanbul balıkçılarına meslekî konferanslar verilecekti. (“Balıkçılık Sür’atle İleri Götürülecek”, *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1935, s. 4.)

³⁶ “Tecim ve Endüstri Odaları Dördüncü Genel Kurultayı”, *T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, Cilt: 51, No: 7, Temmuz 1935, s. 164. Maliye Bakanlığı Balık İşleri Müfettişi Mustafa Yüce de, 1935 yılında yazdığı raporda, balık avcılığı mesleğini açık deniz, kara suları, göller ve dereler avcılığı olarak dörde ayırmıştır. Ona göre, kendi kaynakları yeterli olduğundan Türkiye’nin açık deniz avcılığına gereksinimi bulunmamaktadır. Dolayısıyla ülkedeki balık kaynakları yanlış avlanmalar yüzünden kurutulmadıkça, balıklar için dış piyasalar temin edilmedikçe ya da konserve fabrikaları açılmadıkça açık denizlerde avlanmaya gerek duyulmayacaktır. Zira Türkiye balıkçılığının o günkü problemi, ekonomik kriz nedeniyle tutulan balıkların yurt dışına gönderilememesi ve ülke içinde de tamamen sarf edilmeyerek çoğunlukla denize dökülmesiydi. Bu durum karşısında yapılması gereken daha fazla balık tutulmasından çok teknolojik gelişmelerin hayata geçirilmesiydi. Bu açıdan konserve fabrikaları yapılmalı ve bu fabrikalar için de soğuk hava depolu nakil araçları kullanılmalıydı. Bu altyapı sağlanmadan yeni sisteme dayalı balık avlama cihazlarının kullanılması çok büyük bir fayda sağlamayacaktı. Bunun dışında balık neslini tamamen yok eden avlama yöntemlerinden kaçınılması gerekiyordu. (BCA, Yer No: 185-276-3, Dosya Ek 217, Tarih: 15.01.1935.) Mustafa Yüce’nin dışında, 1934-1941 yılları arasında, dönemin Balıkçılık Müdürü Dr. Yusuf Kemal Bayrakçı, Hızır oğlu Bedri ve İsmail Özkul tarafından hazırlanan raporlar bulunmaktadır. Ayrıca, Ekonomi Bakanlığı Başmüşaviri Von

Dönem içerisindeki bu faaliyetlerle birlikte Balıkçılık Kongresi öncesine gelinmiştir. 1 Aralık 1936'da başlayacak bu kongre öncesinde de, gerek Balıkçılar Cemiyeti ve balıkçı esnafları gerekse çeşitli köşe yazarları tarafından balıkçılık konusu kamuoyunun gündeminde tutulmuştur. Tüm bu görüşlerde, balıkçılık teşkilatındaki sorunlar nedeniyle sektörün potansiyelinden yararlanılamadığı ifade edilerek çeşitli öneriler getiriliyordu. Bu öneriler daha önce hazırlanan raporlara benzer şekilde balık tüketimini artırmaya yönelik önlemler alınması, balıkhanelerin modern bir görünüme kavuşturulması, kredi olanaklarının genişletilmesi, konserve fabrikaları ile soğuk hava depolarının kurulması, idari yapıyla satış teşkilatının geliştirilmesi ve ihracatı artıracak düzenlemeler yapılması noktalarında odaklanıyordu.³⁷

Son olarak, balık tüketimine yönelik aktarılan çeşitli rakamlar yaşanan sıkıntıları daha somut olarak ortaya koymaktadır. 1930'lardaki balık ihracatı belirli bir potansiyele ulaşmakla birlikte hayvan mahsulleri içerisinde çok yeterli değildir. Buna göre, 1932-1936 yıllarında toplam 1.493.000 liralık balık ihraç edilmiştir. Aynı dönemdeki hayvan mahsulleri ihracatının toplam 18.605.000 lira³⁸ olduğu dikkate alındığında, balık ihracatının payı %8 civarındadır. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası kaynaklı bir veriye göre de, İstanbul'un yıllık balık tüketimi midye, istiridye ve ıstakoz gibi ürünler hariç yaklaşık 6 milyon kilo civarındadır. Buna karşılık, ortalama yıllık et

der Porten Balıkçılık Enstitüsü hakkında bir rapor kaleme alırken, Yüksek Ziraat Enstitüleri profesörü Waltersch tarafından da 1935-1936 yıllarında Türk balıkçılığının teşkilatlandırılması, balıkçılık işlerinin geleceği ve Balıkçılık Enstitüsü konularında biri rapor ikisi Türkçe basılmış kitap olmak üzere üç eser meydana getirilmiştir. (BCA, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948.)

³⁷ A. O., "Fazla Tutulan Torik ve Palamutları Ne Yapmalı?", **Akşam**, 16 Teşrinisani 1936, s. 6; "Balıkçılar, Kongrenin Toplanmasını Bekliyorlar", **Tan**, 18 2'nci Teşrin 1936, s. 2; Akşamcı, "Kaybolan Bir Servet", **Akşam**, 18 Teşrinisani 1936, s. 3; "Balıkçılar, Balıkları Niçin Denize Döküyorlar?", **Haber-Akşam Postası**, 18 İkinciteşrin 1936, s. 4; "Balıkçılar Kongresine Hazırlık", **Akşam**, 19 Teşrinisani 1936, s. 5; Emin Zeki Heper, "Türkiye'de Balıkçılık", **Cumhuriyet**, 30 İkinciteşrin 1936, s. 7. 1931-1933 yılı verilerinden hareketle, ülkede tutulan balıklardan 2 milyona yakın çifti ve 3 milyondan kilodan fazlası İstanbul sınırları içerisinde tüketiliyordu. Ülkenin diğer şehirlerine ise, 1931 yılında 323.966 çift 593.225 kilo, 1932 yılında 1.013.529 çift 961.293 kilo ve 1933 yılında da 714.538 çift 858.976 kilo balık gönderilmişti. ("Balıkçılar", **Kurun**, 18 İkinciteşrin 1936, s. 4.)

³⁸ **Küçük İstatistik Yılığ 1937/38**, İstatistik U. M., Devlet Basımevi, 1938, s. 108. İhracat değerleri özellikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden olumsuz etkilenmiştir. Bu konudaki rakamlar için bkz.: **Türkiye'de 10 Yıl Cumhuriyet Hayatı 1923-1933**, s. 182.

tüketimi ise 18 milyon kilo düzeyindedir. Başka bir deyişle, İstanbul halkının balık sarfiyatı et tüketiminin ancak üçte biri oranındadır.³⁹

Balıkçılar Cemiyeti Başkanı da balık satışları ve tüketiminde yaşanan sıkıntıyı şu sözleriyle aktarmaktaydı: *“Denizlerimizde hiçbir memleket denizlerinde bulunmıyacak kadar bol balık vardır. Fakat ne yazık ki müşteri bulamadığımız için bunların mühim bir kısmını denize dökmek mecburiyetinde kalıyoruz. Bu yıl, gününü pek iyi hatırlıyamıyorum, bir gün denize tam 500 bin çift palamut döktük, ki bunun en aşağı kıymeti 5 bin liradır. Bunu haricinde hemen hemen haftada birkaç gün ve bazan her gün denize külliyetli miktarda balık döküyoruz.”*⁴⁰

3. Sanayi Planı’nda Balıkçılık Yatırımları ve Yeni Su Mahsulleri Projesi

Devletçilik ilkesinin getirdiği önemli sonuçlardan biri de planlı sanayileşmedir. 1934 yılında uygulanmaya başlanan I. Sanayi Planı’nın başarısı üzerine 1936 yılında II. Sanayi Planı meydana getirilmiştir. Ankara’da toplanan Sanayi Kongresi’ndeki uzmanların verdikleri raporların değerlendirilmesi ışığında İktisat Vekâleti tarafından meydana getirilen II. Sanayi Planı, yüzü aşkın fabrika kurulmasını öngören kapsamlı bir tasarıydı. Maddi problemler nedeniyle tam anlamıyla uygulanamayan bu plan dokuz bölümden oluşuyordu ve son kısmı su ürünlerinin de dâhil olduğu denizcilik sanayiine ayrılmıştı.⁴¹ Ayrıntılı açıklamaların yapıldığı denizcilik bölümünde,

³⁹ “İstanbul’da Balıkçılık ve İstanbul’da Ne Kadar Balık Yeniliyor?”, **T. C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Cilt: 52, No: 1, İkincikânun 1936, s. 21. O dönemde yaşanan torik balığı akınından hareketle yapılan tespitlerde de, İstanbul’da çok fazla palamut ve torik balığı tutulmasına karşın iç tüketim yeterli olmadığından İtalya ve Yunanistan’a ihracat yapılmadığı takdirde balıkçıların zor durumda kalacakları belirtiliyordu. Diğer taraftan, Yunan ve İtalyan gemilerine satılan balıklara uygulanan düşük fiyattan da şikâyet ediliyordu. (A. O., “Fazla Tutulan Torik ve Palamutları Ne Yapmalı?”, **Akşam**, 16 Teşrinisani 1936, s. 6; Akşamcı, “Kaybolan Bir Servet”, **Akşam**, 18 Teşrinisani 1936, s. 3.).

⁴⁰ “Balıkçılar, Kongrenin Toplanmasını Bekliyorlar”, **Tan**, 18 2’nci Teşrin 1936, s. 2. Bu problemlerin de etkisiyle Balıkçılık Kongresi öncesinde, balıkçıların iki gün balık tutmayarak grev yaptıkları iddiaları gündeme gelmiştir. Bu durumun hatların düşüklüğünden kaynaklandığı ileri sürülmüşse de, Balıkçılar Cemiyeti Başkanı bunları yalanlamıştır. Kendisi, havalanın bozuk gitmesi ve balığın çok olmaması nedeniyle 2 gün dinlenmeye karar verdiklerini ve bu sürede ağlarını tamir ettiklerini söylemiştir. (“Balıkçılar Grev Mi Yaptılar?”, **Kurun**, 6 2’nci Teşrin 1936, s. 7; “Balık Fiyatları Düşüyor!”, **Tan**, 6 2’inci Teşrin 1936, s. 2. Ayrıca bkz.: “Kuyruklu Yalan”, **Cumhuriyet**, 6 İkinciteşrin 1936, s. 2.).

⁴¹ **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, 2. B., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, s. 1, 5.

balıkçılık piyasasının rasyonel bir yöntemle çalışabilmesinin ancak birbirini sistematik bir şekilde tamamlayan tedbirlerin aynı zamanda hayata geçmesiyle mümkün olacağı belirtiliyordu. Bu doğrultuda tüm su ürünlerinin üretim, satış ve tüketim şartlarının ulusal ekonomi bazında düzenlenerek çeşitli kurumların meydana getirilmesi ve bunların sağlıklı bir şekilde işlenmesini sağlayacak bir balıkçılık bankası kurulması öngörülmüyordu. Banka su ürünlerinin üretim, satış, dağıtım ve tüketimi konularında faaliyetlerde bulunacak, belirlenen hedeflere ulaşmayı sağlayacak teşebbüsleri kuracak ya da ortaklıklar yapacak ve gereken durumlarda finansman görevini üstlenecekti. Sermayesi 10 milyon lira olarak saptanan ve özünde bir devlet işletmesi olan balıkçılık bankasının yapısı Etibank model alınarak oluşturulacaktı.⁴²

Planda yer alan önemli bir başlık da kurulacak balıkçılık sanayii tesisleridir. Planın denizcilik kısmında yer verilen: “...*taze ve konserve balık sanayi ve ticareti, balık yağı, balık unu fabrikaları, balıkhaneler, balık için soğuk hava depoları inşası, soğuk hava vapur ve vagonları tedariki, deniz dalyanlarımızın ve göllerimizin işletilmesi tetkik ve teklif edilmiştir*”⁴³ ifadeleri, balıkçılığa ilişkin yatırımları ortaya koyuyordu. Bu çerçevede İstanbul’da bir konserve ve balık unu fabrikası ile bir soğuk hava ve buz tesisatı kurulacak, Trabzon’da balık yağı ve unu yatırımları gerçekleştirilecek, Sakarya, Kızıl ve Yeşilirmak Bölgeleri’nde havyar sanayii teşkil edilecekti. Ayrıca verimleri giderek düşen Dalyan ve Göl İşletmeleri için yeni teknik düzenlemeler yapılacak, satış işlerinin daha modern yürütülebilmesi için İstanbul, İzmir, Trabzon ve Samsun’da yeni balıkhaneye binaları meydana getirilecek, Anadolu’da taze balık satışını yükseltmek amacıyla Ankara’da bir balık hali oluşturulacak ve araştırmalar yapmak üzere balıkçılık bankası emrinde görev yapacak bir balık laboratuvarı inşa edilecekti. Tüm bu yatırımların maliyeti 2.450.000 lira olarak belirlenmişti.⁴⁴

⁴² A.e., s. 333-336.

⁴³ A.e., s. 7.

⁴⁴ A.e., s. 336-356. II. Sanayi Planı’nın denizcilik kısmına yönelik bir değerlendirmede: “Yurdumuzu çevreleyen denizlerden ve bu denizlerin saklamakta olduğu servetlerden istifade yeni planın ana hatlarından biridir” denilerek, denizcilik konusuna ayrı bir önem verildiği kaydediliyordu. (“İkinci beş senelik plânımızın esasları”, *Cumhuriyet*, 18 İkcinciteşrin 1936, s. 2.) Planda, konserve tüketimindeki sıkıntılar da ortaya konulmuştur. Buna göre, Türkiye’deki yıllık balık konservesi tüketimi 300.000 kutu düzeyindedir. Bu rakam, 1920’li

Kongreden önce hazırlanan yeni su mahsulleri projesi ise; II. Sanayi Planı'ndaki yatırımların tamamlayıcısı olarak dikkat çektiği kadar,⁴⁵ sektöre yönelik kapsamlı bir yasal altyapı olarak da öne çıkıyordu. Bu proje, balıkçılık açısından oldukça yetersiz kaldığı görülen Osmanlı'dan kalma nizamnamelerin yerine sektörün korunup gelişmesini sağlamak için hazırlanmıştı.⁴⁶ 1936 yılında hazırlanan ve İktisat Vekâleti bünyesindeki bir komisyon tarafından incelenen⁴⁷ bu tasarı balıkçılık ve süngercilik olmak üzere iki ana başlığı kapsıyordu. Balıkçılık başlığı altında, balıkçılık ve avlama hakkı, sabit av yerleri, himaye hükümleri, muafiyetler, idari ve iktisadi teşkilat, balık sanayii ve balıkçı tayfaları adıyla yedi bölüm yer alıyordu.⁴⁸ Tasarıda getirilen tanıma göre satış amacıyla balıkçılık yapanlara balıkçı, eğlence ya da kendi ihtiyacı için balık avlayanlara ise amatör balıkçı denilecekti. Türkiye Cumhuriyeti kara sularıyla iç sularında balıkçılık yapma hakkı sadece Türk vatandaşlarına tanınırken, yabancılar amatör balıkçılıkla uğraşabileceklerdi. Balıkçılara, balıkhaneler tarafından bir yıl geçerli olmak üzere tezkere verilecekti. Bunların ücreti, kendi başına çalışan ya da yanında 3 kadar tayfa kullanan balıkçılar için 1, tayfa sayısı 15'e kadar olanlar için 5 ve 50'ye kadar olanlar için 7,5 liraydı. Daha fazla tayfa çalıştıranlar ile sabit ya da seyyar dalyan işletenlerden 10 lira tezkere ücreti alınacaktı. Donanma subay ve erleriyle seyyahlar ve yaşı 60'ı geçen

yılların sonlarına kıyasla konserve sarfiyatının neredeyse üçte bir oranında düştüğünü göstermektedir. Planda bu gerileme için: *"Bu vaziyetin husulünde, bir taraftan iktisadî buharanın müessir olduğunu kabul etmek mümkün dahi olsa, her halde mevcut yerli konserve sanayiinin esaslı noksanları ve kalite bozukluğu büyük bir âmil olmak üzere kabul edilmek lazımdır"* şeklinde bir saptama yapılmıştır. (**Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, s. 336.) Bunun yanı sıra, yasal alandaki düzensizliklerle birlikte piyasada sık sık görülen ani fiyat değişiklikleri balıkçıları tuttukları ürünleri hiç pahasına satmak ya da denize dökmek ikilemiyle karşı karşıya bıraktığından, zaman zaman avlanmama yolunun tercih edildiği ifade ediliyordu. Ayrıca balıkhanelerin gerek bina gerek tesisat itibarıyla yaşadığı sorunlar satış aşamasındaki zorlukları artırıyordu. Tüm bunların sonucunda, artık sadece en verimli görülen yerlerde balıkçılık yapıyordu.(s. 332, 352-353.) Benzer bir saptama, yabancı bir uzman tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir: *"Memleketin ekonomisi için bunların getirdikleri kazanç ile Türkiye deniz ve göllerinin tabii zenginliklerinin büyüklüğü arasında, bugüne kadar hiçbir hakikî nisbet yoktur."* (Woltereck, a.g.e., s. 5.)

⁴⁵ "Balıkçılık Kongresi," **Cumhuriyet**, 17 İnciteşrin 1936, s. 4.

⁴⁶ Balıkçı Kalender, "Balıkçılık", **Cumhuriyet**, 29 Birincikânun 1936, s. 7.

⁴⁷ "Balıkçılık Kanunu Projesi", **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1936, s. 3.

⁴⁸ "Balıkçılık Kongresi Toplanıyor", **Ulus**, 14 Sonteşrin 1936, s. 1; "Ankara'da Yakında Balıkçılık İçin Bir Kongre Toplanıyor", **Tan**, 17 2'nci Teşrin 1936, s. 2; "Balıkçılık Kongresi", **Kurun**, 17 İnciteşrin 1936, s. 2.

balıkçılar tezkere almadan avlanabileceklerdi. Nakliyat tezkereleri ise balıkçılara ücretsiz olarak dağıtılacaktı.⁴⁹

Tapusu bulunmayan sularda her balıkçı, avlanma hakkı ihale yapılmadığı takdirde serbestçe avlanabilecekti. Sahipleri tarafından mazeretsiz olarak iki yıl işletilmeyen dalyanlar ise hükümete geçecekti. Balık tüketimini artırabilmek için yatılı okullara ve orduya yönelik hükümler getirildiği gibi Anadolu'daki köylülere yönelik de tanıtım faaliyetleri söz konusuydu. Tasarımın getirdiği muafiyetlere göre; tezkere ile avcılık yapan, ürünlerini dükkân açmadan satanlar kazanç vergisinden, dalyanlar, göller, kayıkhaneler, ağ kurutma, boyama ve kayıkçı arsaları bina ve arazi vergisinden, balıkçı gemileriyle balıkçı kotra ve kayıkları ve balıkçılık ürünleri her türlü liman ve belediye resimlerinden muaf tutulacaklardı. Bunun yanı sıra, balık resmi kaldırılarak balıkthane masrafı adı altında %5 oranında bir pay alınacaktı.⁵⁰ Tasarı kanunlaştıktan sonra İktisat Vekâleti tarafından bir Balık Sanayii Nizamnamesi hazırlanacaktı. Bu nizamnamede balık sanayii için kurulacak fabrikalarla imalathanelerin kuruluşları, iktisadi ve sıhhi açılardan bağlı bulunacakları kayıtlar ve bunların denetim şekilleri gösterilecekti. Ayrıca balık yumurtalarına ve yavruların sığınmasına uygun olan yerler “*himaye mintikaları*” olarak belirlenip ilan edilecek ve balıkçılıkta kullanılacak her türlü ağ ve aletlerin bağlı bulunacağı koşullar açıklanacaktı. Himaye edilen bölgelerde, belirlenmiş balık cinslerini avlamak, bunları bilerek satmak, sulara ot, çamur, kum ve taş atmak ya da çıkarmak yasaklanmıştı. Ayrıca deniz, göl, nehir ve derelere dinamit ve benzeri patlayıcılar atarak veya kimyevi maddelerle suları zehirlemek, balıkları öldürmek veya sersemletmek, geceleri zıpkın kullanarak balıkları ve yumurtalarını yok edecek surette avlanmak ve bu şekilde tutulmuş balıkları bilerek satmak da yasaklanmıştı.⁵¹

⁴⁹ “Balıkçılar Kongresi Bugün İktisat Vekilinin Nutku İle Açılacak”, **Akşam**, 1 Kânunuevvel 1936, s.1, 4; Mekki Said, “Balıkçılık Kongresi Bugün Ankara’da Açılıyor”, **Cumhuriyet**, 1 Birincikânun 1936, s. 9; “Balıkçılık Kongresi”, **Haber-Akşam Postası**, 1 Birincikânun 1936, s.6; “Balıkçılar Kongresi Bugün Ankara’da Açıldı”, **Son Posta**, 1 Birincikânun 1936, s. 12; “Balıkçılar Kongresinin Hayırlı Neticeleri”, **Son Posta**, 9 Birincikânun 1936, s. 1.

⁵⁰ “Balıkçılar Kongresi Bugün İktisat Vekilinin Nutku İle Açılacak”, **Akşam**, 1 Kânunuevvel 1936, s. 1, 4; “Balıkçılık Kongresi”, **Haber-Akşam Postası**, 1 Birincikânun 1936, s. 6; “Balıkçılar Kongresi Bugün Ankara’da Açıldı”, **Son Posta**, 1 Birincikânun 1936, s. 12; “Balıkçılar Kongresinin Hayırlı Neticeleri”, **Son Posta**, 9 Birincikânun 1936, s. 6; Balıkçı Kalender, “Balıkçılık”, **Cumhuriyet**, 29 Birincikânun 1936, s. 7.

⁵¹ Mekki Said, “Balıkçılık Kongresi Bugün Ankara’da Açılıyor”, **Cumhuriyet**, 1 Birin-

Tasarının teşkilat kısmında, iktisadi teşkilatın merkezi ve mali organı olmak üzere Denizbank ismiyle bir balıkçılık bankasının kurulmasından söz ediliyordu. Tasarının en önemli kısmı olarak görülen bu bankanın sektöre yönelik çok önemli görevleri bulunuyordu. Bunlar arasında, balıkhaneler kurup idare etmek, soğuk hava depoları yapmak, balıkçılık kredi, üretim ve satış kooperatiflerini finanse etmek, ilgili malzemeyi toptan sağlayıp dağıtmak, avcılarını hayat ve kaza sigortası kapsamına almak, yardımlaşma sandıkları kurmak, balık enstitüsü ve inceleme kuruluşları meydana getirmek gibi birçok madde bulunuyordu. Denizbank aynı zamanda balıkçılık sanayiinin gelişimine çalışarak konserve, kurutma, tuzlama, balık unu, balık yağı ve balık derisi fabrikaları kuracaktı. Sermayesi 10 milyon lira olarak belirlenen Denizbank'ın biri deniz avcılık işlerinde, diğeri de banka işlerinde uzman iki genel müdür muavini olacaktı.⁵² Banka, mevduat kabul edebileceği gibi İcra Vekilleri Heyeti kararıyla tahvil çıkarma yetkisine sahip olacak ve gereğinde mevduatından karşılık göstererek on beş yıl vadeli borçlanma yapabilecekti. Ancak bunların tutarı 5 milyon lirayı geçemeyecekti.⁵³

Tasarının önemli bir ayağını da kooperatifler ve yardım konusu teşkil ediyordu. Buna göre kredi, üretim ve satış alanlarında olmak üzere üç çeşit kooperatif kurulacak ve bunların gelişmesini sağlamak için çeşitli ayrıcalıklar tanınacaktı. Kooperatiflerin kurulmasının mümkün olmadığı yerlerde ise Denizbank'a bağlı olmak kaydıyla balıkçı şirketleri meydana getirilecekti. Balıkçıları korumak amacıyla bir yardım sandığı oluşturulacak ve yapılacak toplam satıştan azami %1'e kadar bir para ayrılacaktı. Bu para muhtaç durumdaki

cikânun 1936, s. 9; "Balıkçılar Kongresi .Bugün Ankara'da Açıldı", **Son Posta**, 1 Birincikânun 1936, s. 12; "Balıkçılık Kongresi", **Haber-Akşam Postası**, 1 Birincikânun 1936, s. 6; "Balık Sarfıyatı Artırılacak", **Akşam**, 9 Kânunuevvel 1936, s. 5.

⁵² "Balıkçılık Kongresi Toplanıyor", **Ulus**, 14 Senteşrin 1936, s. 1; "Ankara'da Yakında Balıkçılık İçin Bir Kongre Toplanıyor", **Tan**, 17 2'nci Teşrin 1936, s. 2; "Balıkçılık Kongresi", **Cumhuriyet**, 17 İkinciteşrin 1936, s. 4; "Balıkçılar Kongresi Bugün İktisat Vekilinin Nutku İle Açılacak", **Akşam**, 1 Kânunuevvel 1936, s. 4. Denizyolları ve Akay İdareleri'nin de Denizbank'a bağlanması planlanıyordu. ("Yeni İki Banka Kuruluyor", **Akşam**, 25 Teşrinisani 1936, s. 1.) Bankanın görevleri hakkında ayrıca Bkz.: Mekki Said, "Balıkçılık Kongresi Bugün Ankara'da Açılıyor", **Cumhuriyet**, 1 Birincikânun 1936, s. 9.

⁵³ "Balıkçılar Kongresi Bugün Ankara'da Açıldı", **Son Posta**, 1 Birincikânun 1936, s. 12; "Balıkçılık Kongresi", **Haber-Akşam Postası**, 1 Birincikânun 1936, s. 6; Mekki Said, "Balıkçılık Kongresi Bugün Ankara'da Açılıyor", **Cumhuriyet**, 1 Birincikânun 1936, s. 9; "Balıkçılar Kongresinin Hayırlı Neticeleri", **Son Posta**, 9 Birincikânun 1936, s. 6; Balıkçı Kalender, "Balıkçılık", **Cumhuriyet**, 29 Birincikânun 1936, s. 7.

balıkçılara yardıma, hastanelere yatırılmalarına ve çocuklarının okutulmasına harcanacaktı.⁵⁴

Tasarıda, balıkhaneler ve balıkçılık ürünlerinin toptan satışa arz edileceği yerler hakkında da hükümler vardı. Buna göre, balıkçılar arasında çıkacak anlaşmazlıklar balıkhanede kurulacak inzibat meclislerinde çözülecekti. Bu meclislerde İktisat Vekâleti, ticaret odaları ve balıkçıların ikişer üyesi yer alacaktı. Balıkhanelerde satışlar açık artırmayla yapılacak ve satış bedelleri balıkhaneye tarafından satıcıya ödenecekti. Balıkhaneler gerektiğinde kredi açabileceklerdi.⁵⁵

4. Sektöre Yönelik Önemli Bir Adım: Balıkçılık Kongresi

1-7 Aralık 1936'da Ankara'da düzenlenen Balıkçılık Kongresi, sektöre yönelik sorunların tarafların katılımıyla tartışıldığı ilk girişim olması açısından önemlidir. Bu kongrenin ana gündemini su mahsul-leri kanun tasarısı oluşturacaktı. Konuya ilişkin bir haberde, İktisat Vekâleti'nin hazırladığı tasarının ilgili uzmanlarla balıkçılar tarafından bir kere daha toplu bir şekilde incelenmesinin uygun görüldüğü belirtiliyordu. Henüz kesin olmamakla birlikte bu tasarının görüşülmesi için bir kongre toplanması söz konusuydu.⁵⁶ Bu konudaki belirsizlik daha sonra ortadan kalkmış ve kongrenin düzenlenmesi kesinlik kazanmıştır. Kongreye yönelik ilk haberlerde, İktisat Vekâleti'nin uzunca bir süredir üzerinde durduğu balıkçılık konusunda bir kongre toplamaya karar verdiği vurgulanıyordu. Kongrede, Türk balıkçılığını o günkü ölü konumundan kurtarmak için Vekâlet tarafından başta su mahsulleri projesi olmak üzere düşünülen tedbirler tartışılıp kararlar verilecekti.⁵⁷ Bunun dışında, Osmanlı döneminden kalan ve artık ülke toprakları içerisinde yer almayan yerlere yönelik de hükümleri barındıran yasal yapının, zaman içerisinde ne kadar düzeltilmeye çalışılsa da yetersiz kaldığı ifade ediliyordu. Dolayısıyla sürekli artan ihtiyaçlar karşısında Türk balıkçılığını yeni hükümlere bağlamak gerekiyordu.⁵⁸

⁵⁴ “Balıkçılar Kongresinin Hayırlı Neticeleri”, **Son Posta**, 9 Birincikânun 1936, s. 6.

⁵⁵ “Balıkçılar Kongresi Bugün Ankara'da Açıldı”, **Son Posta**, 1 Birincikânun 1936, s. 12; “Balıkçılar Kongresinin Hayırlı Neticeleri”, **Son Posta**, 9 Birincikânun 1936, s. 6; “Balıkçılık Kongresinde Verilen Kararlar”, **Cumhuriyet**, 10 Birincikânun 1936, s. 5.

⁵⁶ “Balıkçılığın İnkişafı İçin”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1936, s. 3.

⁵⁷ “Balıkçılık Kongresi Toplanıyor”, **Ulus**, 14 Senteşrin 1936, s. 1-2. Ayrıca bkz.: “Balıkçılık Kongresi”, **Akşam**, 17 Teşrinisani 1936, s. 2; “Balıkçılık Kongresi,” **Cumhuriyet**, 17 İkinciteşrin 1936, s. 4.

⁵⁸ “Balıkçılık Kongresi Toplanıyor”, **Ulus**, 14 Senteşrin 1936, s. 1; “Ankara'da Yakında Balıkçılık İçin Bir Kongre Toplanıyor”, **Tan**, 17 2'nci Teşrin 1936, s. 2.

Kongreye ilgili bölgelerdeki balıkçıların yanı sıra, balıkçı cemiyetlerinin temsilcileri, uzmanlar, balık işleriyle ilgili milletvekilleri ve İktisat Vekâleti'nde konuyla ilgili çalışan dairelerin müdür ve şefleri katılacaktı.⁵⁹ Bu bağlamda, İstanbul Balıkçılar Cemiyeti'nden dört, İzmir'den iki, Trabzon, Çanakkale ve Bandırma Balıkçılar Cemiyetleri'nden de birer delege çağrılmıştı. Milletvekili olarak Kütahya milletvekili ve Balıkçılar Cemiyeti Fahri Başkanı Mehmet Somer, İstanbul milletvekili Hamdi Denizmen, İzmir milletvekili Osmanzade Hamdi, Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, Konya milletvekili ressam Şevket Dağ ve Trabzon milletvekili Daniş Eyüp katılımcılar arasındaydı. Bu kişilerin dışında, balık konserve fabrikası sahiplerinden Murat, Hasan Tahsin, Alaeddin Beyler, Süngercilik Şirketi Müdürü Hamdi Bey, balıkçılık uzmanlarından eski Balıkxane Müdürü Karakin Bey, balıkçı, dalyancı ve aynı zamanda fahri müşavir Ali Nansever Bey de davetliler arasındaydı. Ayrıca TBMM'nin İktisat Encümeni üyeleriyle, başka birçok milletvekili ve balıkçılıkla ilgili kişiler de kongrede bulunacaklardı.⁶⁰

Balıkçılık Kongresi kararı İstanbul'daki balıkçıları çok sevindirirken,⁶¹ Türk balıkçılığının merkezi olarak görülen şehirde çeşitli hazırlıklar yürütülmüştür. Bu çerçevede, İstanbul balıkçılığının en organize birliği olan Balıkçılar Cemiyeti bir taraftan kongreye gidecek delegeleri seçme işiyle ilgilenirken, diğer taraftan üyelerinin denizciliğin gelişimi ve balıkçılık sanayiinin daha modernleştirilmesi konusundaki görüşlerini almaya başlamıştı. Bu görüşler, tüm İstanbul balıkçılarını temsilen Ankara'ya gidecek delegeler tarafından dile getirilecekti.⁶² Cemiyet Heyeti'nin çalışmaları sonucunda Ankara'daki kongreye gidecek dokuz kişilik heyet belirlenmiştir. Buna göre İstanbul'dan Cemiyet Başkanı Ahmet Bey'in yanı sıra üyelerden Yusuf Yarar, Mehmet Şefik ve Remzi Beyler, Adana'dan Süley-

⁵⁹ "Balıkçılık Kongresi Toplanıyor", **Ulus**, 14 Sontesrin 1936, s. 2; "Ankara'da Yakında Balıkçılık İçin Bir Kongre Toplanıyor", **Tan**, 17 2'nci Teşrin 1936, s. 2.

⁶⁰ "Balıkçılar Kongresi", **Kurun**, 28 İkinciteşrin 1936, s. 3; "Balıkçılık Kongresi Hazırlıkları", **Cumhuriyet**, 30 İkinciteşrin 1936, s. 8; "Balıkçılık Kongresi", **Haber-Akşam Postası**, 30 İkinciteşrin 1936, s. 3. Kongreye katılacak kişilerin sayısı 60 ve 80 olarak da verilmektedir. ("Balıkçılar Kongresi", **Kurun**, 24 İkinciteşrin 1936, s. 1; "Balıkçılar Kongresi", **Akşam**, 30 Teşrinisani 1936, s. 5.)

⁶¹ "Balıkçılar", **Kurun**, 18 İkinciteşrin 1936, s. 4.

⁶² "Balıkçılar Kongresine Hazırlık", **Akşam**, 19 Teşrinisani 1936, s.5; "Balıkçılar Cemiyeti İntihabı", **Son Posta**, 27 İkinciteşrin 1936, s. 4; "Balıkçılık Kongresine Hazırlık", **Haber-Akşam Postası**, 29 İkinciteşrin 1936, s. 7.

man Bey, İzmir'den Osmanzade Hamdi Bey, Mersin'den Çakıroğlu Ali Bey, Karadeniz Bölgesi'nden Hocoğlu Yakup Bey ve Erdek'ten Hamdi Bey seçilmişlerdi. Ayrıca Balıkçılar Cemiyeti Fahri Başkanı Kütahya milletvekili Hacı Mehmet Bey ile İktisat Vekâleti Balıkçılar Müşaviri Ali Bey de kongrede yer alacaklardı. Karadeniz balıkçılarını temsil edecek olan Hocoğlu Yakup Bey, kongreye çok ümitli bir şekilde gittiklerini söyledikten sonra İktisat Vekâleti'nin hazırladığı kanun projesinin çok isabetli olduğunu belirtmiş ve kendilerinin de bazı dilekleri olacağını dile getirmiştir.⁶³ Cemiyetin toplantısında da dile getirilen bu dileklerin başında, balığın sadece bir ihraç maddesi olarak kalmayıp yurt içinde de tüketiminin sağlanması geliyordu. Balıkçılar, bu konu çözümlendiği takdirde pahalı olduğundan şikâyet edilen balık fiyatlarının ucuzlayacağını düşünüyorlardı.⁶⁴ Bu süreçte İktisat Vekâleti de, İstanbul'a bir heyet göndererek Balıkçılar Cemiyeti'nin fikirlerini almıştır. Bu gelişmeden hareketle, İstanbul balıkçılığının diğer sahil şehirlerindeki balıkçılıkla kıyaslanmayacak derecede öneme sahip olduğuna dikkat çekilerek, balıkçılık reformunda bu özel durumun göz önüne alınacağı vurgulanıyordu.⁶⁵

Cemiyetin hazırlık çalışmaları sırasında konuşan Başkan Ahmet Merter de, İktisat Vekâleti'nin kongre çağrısının kendilerini çok sevindirdiğini söylemiş ve burada sektöre yönelik çok olumlu kararlar alınacağı ümidini dile getirmiştir. Vekâlet'in bu konuya eğilmesi, balıkçılığın da kısa zamanda diğer işler gibi başarılı sonuçlar vereceğinin bir işareti olarak görülüyordu. Kendileri daha önce Vekâlet'ten bazı dileklerde bulunmuş ve özellikle balık konserve fabrikalarının kurulması ve balık için pazar oluşturulması taleplerini iletmişlerdi. Daha önce Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya başlıca balık alıcıları iken, Bulgaristan ve Romanya'nın balık ithalatına yüksek gümrük koymaları nedeniyle buralara ihracat yapılamaz hale gelmişti. Birkaç yıldan bu yana İtalya ve Yunanistan'a ihracat yapılmakla beraber balıklar çok ucuza satılıyordu.⁶⁶

⁶³ "Balıkçılar Kongresi", *Son Posta*, 28 İkinciteşrin 1936, s. 4.

⁶⁴ "Balıkçılar Kongresi", *Akşam*, 30 Teşrinisani 1936, s. 5; "Balıkçılık Kongresine Hazırlık", *Tan*, 1 1'nci Kânun 1936, s. 5.

⁶⁵ "Balıkçılık", *Akşam*, 28 Teşrinisani 1936, s. 3.

⁶⁶ "Balıkçılar", *Kurum*, 18 İkinciteşrin 1936, s. 4. Ahmet Bey Ankara'ya hareketinden önce de, kongreye büyük ümitler besleyerek gittiklerini ve ülke balıkçılığının gelişimi için bir başlangıç olacak bu girişimin sonucunu tüm balıkçıların sabırsızlıkla beklediklerini söylemiştir. ("Balıkçılar Kongresi Bugün Ankara'da Açılıyor", *Son Posta*, 30 İkinciteşrin 1936, s. 4.)

Yapılan hazırlıkların ardından ilk Balıkçılık Kongresi'nin, 1 Aralık 1936'da saat 10.30'da Ankara'daki İktisat Vekâleti Konferans Salonu'nda açılması öngörülmüştü.⁶⁷ Açılış nedeniyle Celal Bayar'ın yapacağı konuşma radyo aracılığıyla tüm ülkede yayımlanacaktı.⁶⁸ Açılış öncesinde ülkenin çeşitli yerlerinden gelen katılımcıların sayısı da kırka yaklaşmıştı.⁶⁹ Açılışın ardından başkan vekilleri ve kâtipler seçilerek encümenler belirlenecek ve su mahsulleri kanun projesi üzerindeki görüşmeler başlayacaktı.⁷⁰ Bu aşamada yapılan bir değerlendirmede: "... bu kongreden Türk balıkçılığının inkişafı bakımından mühim kararların doğacağı şimdiden muhakkak sayılabilir" sözleriyle kongrenin önemine işaret ediliyordu.⁷¹

Kongre planlandığı gibi 1 Aralık günü saat 10.30'da Celal Bayar'ın konuşmasıyla açılmıştır. Açılıшта, katılan delegelerin yanı sıra milletvekilleri, Milli Müdafaa, Maliye, Gümrük ve İnhisarlar, Ziraat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâletleri ile İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank temsilcileri ve İktisat Vekâleti'nin ilgili daire başkanları da bulunmuşlardı.⁷²

Radyodan verilerek kamuoyuyla da paylaşılan açılış konuşmasında,⁷³ ülkenin su ürünleri kapasitesini belli başlı mili gelir kaynaklarından biri olarak gördüklerini vurgulayan Bayar, dinamitle balık avcılığının engellenmesini önemli bir mesele olarak ortaya koymuş⁷⁴

⁶⁷ "Hadiselerin Takvimi", **Ayın Tarihi**, Sayı: 36, 1-30 Sontışrin 1936, s. 15; "Balıkçılık Kongresi Hazırlıkları", **Cumhuriyet**, 30 İkinci teşrin 1936, s. 8; "Balıkçılık Kongresi", **Haber-Akşam Postası**, 30 İkinci teşrin 1936, s. 3; "Balıkçılık Kongresi", **Ulus**, 1 Birincikânun 1936, s. 1. Açılış öncesinde, İstanbul ve İzmir balıkçı delegeleri İktisat Vekâleti'nde hazırlık mahiyetinde bir toplantı yapacaklardı. ("Balıkçılar Kongresi", **Akşam**, 30 Teşrinisani 1936, s. 5.)

⁶⁸ "Balıkçılık Kongresi", **Ulus**, 1 Birincikânun 1936, s. 1; "Balıkçılar Kongresi", **Kurun**, 1 İlkânun 1936, s. 2; "Balıkçılar Kongresi Bugün İktisat Vekilinin Nutku İle Açılacak", **Akşam**, 1 Kânunuevvel 1936, s. 1.

⁶⁹ "Balıkçılık Kongresi", **Ulus**, 1 Birincikânun 1936, s. 1.

⁷⁰ "Balıkçılık Kongresi Hazırlıkları", **Cumhuriyet**, 30 İkinciteşrin 1936, s. 8; "Balıkçılık Kongresi", **Haber-Akşam Postası**, 30 İkinci teşrin 1936, s. 3.

⁷¹ "Balıkçılık Kongresi", **Ulus**, 1 Birincikânun 1936, s. 2.

⁷² "Hadiselerin Takvimi", **Ayın Tarihi**, Sayı: 37, 1-31 İlkânun 1936, s. 1; "Balıkçılar Kongresi", **Akşam**, 2 Kânunuevvel 1936, s. 2; "Balıkçılık Kongresi Büyük Merasimle Açıldı", **Cumhuriyet**, 2 Birincikânun 1936, s. 1; "Balıkçılık Kongresi Dün Açıldı", **Son Posta**, 2 Birincikânun 1936, s. 10.

⁷³ "Hadiselerin Takvimi", **Ayın Tarihi**, Sayı: 36, 1-30 Sontışrin 1936, s. 15.

⁷⁴ **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938, Ekonomik Konulara Dair**, Toplayan Özel Şahingiray, Ankara, Doğuş Ltd. Ortaklığı Matbaası, 1955, s. 171-172.

ve “Balıkçılığı dâhili ve harici ticaret bakımından ele almalıyız. Memleket dâhilinde taze ve konserve balık sarfiyatını artırmak için mümkün olan her şeyi yapmak mecburiyetindeyiz ve yapacağız. Haric satış meselesine gelince, kuvvetimizin mühim bir kısmını da bu istikamete sevk etmek lazım gelecektir” sözleriyle geleceğe yönelik tedbirleri açıklamıştır.⁷⁵

İktisat Vekili, balıkçılığa ait kanunların yarım asır öncesinden kalan eski ve zamanın ihtiyaçlarını karşılayamayan bir mahiyette olduğunu söylüyor ve: “Yeni bir kanun projesini Büyük Millet Meclisine takdim etmek suretile bugünkü ihtiyaçları karşılamak istiyoruz. Bilhassa bu mesele üzerinde kongre azalarının nazarı dikkatini celbetmek isterim. Böyle bir kanun, daimi olarak elimizde kalacaktır” diyerek kanun projesine verilen önemin altını çiziyordu.

Bunun dışında, hükümetin, balıkçılığın lehine olacak tüm konularda çok hassas olduğunu dile getiriyor ve katılımcıların rahatça taleplerini iletmeleri çağrısını yaparak kongredeki ortak aklın mutlaka dikkate alınacağı mesajını veriyordu:

“Biz kongreleri, tezahürat için, sadece birbirimize karşı mütalealarımızı söylemek için toplamıyoruz, maddi netice alabilmek için toplanıyoruz.

Balıkçılar burada büyük dileklerini söylemezse, ‘Hükümetin aldığı tedbirlerden biz istifade edemiyoruz.’ dedikleri zaman, bunun mesuliyeti kendilerine ait olduğunu bilmelidirler. Kendilerine açık bir surette menfaatlerinin istilzam ettiği hususları söylemeleri fırsatını veriyoruz. Verdikleri kararın Hükümetçe ve Büyük Millet Meclisince müzahereteye mazhar olacağından şüphe etmemelidirler.

Milli menfaatlerimiz icaplarına uygun kararlara varırsak birnetice eser, sizin olacaktır. Kongre kararlarının tatbikine çalışacağız, buna emin olunuz.”⁷⁶

Bu konuşmanın ardından, İktisat Vekâleti’nin Teknik Bürosu tarafından hazırlanan rapor okunmuştur. Daha sonra da kongre başkanlıkları ve encümenlerin seçimine geçilmiştir. Başkanlıklara Kırklareli milletvekili ve İktisat Encümeni Başkanı B. Şakir Kesebir,

⁷⁵ A.e., s. 172.

⁷⁶ A.e., s. 174.

İzmir milletvekili TBMM Ziraat Encümeni Başkanı Rahmi Köken ve balıkçılardan Ali Tansever seçilmiştir. Encümenlik için de Tetkik ve Teşkilat Encümenleri adıyla iki encümen oluşturulmuştur. Tetkik Encümeni başkanlıklarına, Kütahya milletvekili Mehmed Somer ve balıkçı Hamdi Butun seçilirken, Vekâlet memurlarından İsmail Hakkı raportörlüğe getirilmiştir. Teşkilat Encümeni başkanlıklarına İzmir milletvekili Hamdi Aksoy ve Süngercilik Şirketi Direktörü Hamdi Başar, raportörlüğe ise Vekâlet memurlarından Zeki Zeybekoğlu seçilmiştir.⁷⁷

Atatürk, Meclis Başkanı ve Başvekil'e saygı telgrafları çekilmesi hakkındaki teklif kongrede alkışlarla kabul edildikten sonra ilk toplantı saat 12.00'de sona ermiştir. Öğleden sonra, seçilen encümenler kendilerine ayrılan odalarda geç saatlere kadar çalışmışlardır.⁷⁸ Encümenler ertesi günden itibaren kendilerine verilen konular kapsamında çalışmalarına devam etmiş⁷⁹ ve bir süre sonra Tetkik ve Teşkilat Encümenleri çalışmalarını tamamlayarak Muhtelit Encümen adıyla birlikte toplanmışlardır. Bu ortak encümen, su mahsulleri projesinin yanı sıra diğer teklifler üzerinde görüşmelerde bulunmuş ve görüşmelerin sonucunda, Vekâlet'in teklif ettiği proje üzerinde büyük bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu gelişmenin ardından, encümen raportörleri raporlarını yazacak ve Muhtelit Encümen bunlar üzerinde bir görüşme daha yapacaktı.⁸⁰ Nitekim Muhtelit Encümen bu konu için bir toplantı daha gerçekleştirmiştir. Son olarak, Muhtelit Encümen'in kendi görüşlerini bir rapor halinde yazması ve umumi celsenin yapılarak kongrenin tamamlanması bekleniyordu.⁸¹

⁷⁷ "Balıkçılık Kongresi B. Celâl Bayar'ın Bir Nutkiyle Dün Açıldı", **Ulus**, 2 Birincikânun 1936, s. 4.

⁷⁸ "Balıkçılık Kongresi B. Celâl Bayar'ın Bir Nutkiyle Dün Açıldı", **Ulus**, 2 Birincikânun 1936, s. 4; "Balıkçılık Kongresi Büyük Merasimle Açıldı", **Cumhuriyet**, 2 Birincikânun 1936, s. 1. Atatürk kendisine gönderilen telgrafa verdiği cevapta, ülkenin iktisadi yaşamında yeni bir hamle teşkil eden ve deniz ürünlerinin işletilmesini incelemek amacıyla toplanan kongrede kendisine gösterilen ilgiye teşekkür ederek başarılar dilemiştir. Başvekil İsmet İnönü de, ülke ekonomisi adına önemli olarak gördüğü kongreye çalışmalarında başarılar dilemiştir. ("Hadiselerin Takvimi", **Aynı Tarihi**, Sayı: 37, 1-31 İlkânun 1936, s. 6; "Balık Sarfıyatı Artırılacak", **Akşam**, 9 Kânunuevvel 1936, s. 5; "Atatürk ve İsmet İnönü'nün Balıkçıların Tazimlerine Cevapları", **Cumhuriyet**, 9 Birincikânun 1936, s. 3.)

⁷⁹ "Balıkçılık Kongresi", **Haber-Akşam Postası**, 2 Birincikânun 1936, s. 3; "Balıkçılar Kongresi", **Kurun**, 2 İlkânun 1936, s. 2.

⁸⁰ "Balıkçılık Kongresi Çalışmaları", **Ulus**, 4 Birincikânun 1936, s. 2.

⁸¹ "Balıkçılar Kongresi", **Ulus**, 5 Birincikânun 1936, s. 2; "Balıkçılar Kongresi", **Kurun**, 6 İlkânun 1936, s. 7.

Kongre devam ederken kaleme alınan yazılarda bir taraftan Türk balıkçılığındaki sorunların sadece İstanbul'a özgü olmadığı belirtilirken, diğer taraftan bu girişimin önemine değiniliyordu. Bu bağlamda balıkçıların canavar adını verdiği köpek balıkları yüzünden İzmir körfezindeki balıkların %60-65 oranında azaldığı kaydediliyordu. Yapılacak mücadeleyle bu durumun önüne geçilse bile balıkların tüketimi de ayrı bir problem olarak gözüküyordu. Özellikle balık fiyatlarının yüksekliği tüketimin artmasını önlüyordu. Söke'de ise, balık üretimi iyi olmakla birlikte bir konserve fabrikasına ihtiyaç duyuluyordu.⁸²

Bir gazeteci de, üç yıl önce Başvekil İsmet İnönü'nün gerçekleştirdiği ve kendisinin de yer aldığı Karadeniz gezisi üzerinden konunun önemine değinmiştir. Gezi sırasında Ayancık'tan hareket edildiği zaman İstanbul'dan alınan taze balık stoku tükendiğinden ancak Sinop'ta taze balık yeme imkânının olacağı düşünülmüştü. Bu sırada, gazeteciler arasında balıkçılığın gelişmesi için neler yapılabileceği konusu tartışıldığı gibi, Başvekil ile İktisat Vekili Celal Bayar da bu konu hakkında görüşmüşlerdi. Gemi Sinop'a vardığında ise, bölgede 1 kilo dahi balık bulunmadığı hayretle öğrenilmişti. Kongrenin açılması dolayısıyla bu anısını aktaran gazeteciye göre, dünyanın en lezzetli balıkları ülke denizlerinden çıktığı halde ya hiç balık bulunamıyor ya da çok pahalıya bulunuyordu. Ancak kongrenin aldığı sektöre yönelik yeni bir banka kurulması kararı, hükümetin balıkçılık konusunu temelden çözmeyi düşündüğünü gösteriyordu. Bu kararın ne denli doğru olduğu da, çok zaman geçmeden alınacak sonuçlarla anlaşılacaktı.⁸³

Encümenlerin çalışmalarını takiben Balıkçılık Kongresi 7 Aralık 1936'da tamamlanmıştır. Kongrenin son toplantısında, ilgili rapor-

⁸² "İzmir Körfezinde Balıkçılık ve Dalyanlar", **Akşam**, 4 Kânunuevvel 1936, s. 10.

⁸³ Akşamcı, "Balıkçılık Kongresi", **Akşam**, 3 Kânunuevvel 1936, s. 3. Bu öngörünün yanı sıra, soğuk hava tesisatına duyulan gereksinim öne çıkarılmış ve Türkiye'de binlerce vatandaşın uğraştığı bir balıkçılık sektörü olmasına karşın bunun çok geri koşullarda çalıştığı ifade edilmiştir. Nitekim İstanbul gibi nüfus yoğunluğunun olduğu bir şehirde balık fiyatları çok düşük olduğu gibi kimi zaman palamut balıkları denize dökülüyordu. Teknoloji yetersizliği nedeniyle de Ankara'ya taze balık sevk edilemiyordu. Cumhuriyet Hükümeti, o güne kadar Balıkçılık Okulu ve Enstitüsü açmak gibi sektöre yönelik çeşitli önlemler almışsa da bunlardan istenen başarı elde edilememişti. Bu açıdan Balıkçılık Kongresi, sektörün gelişebilmesi için atılacak adımları belirlemek yolunda önemli bir çabaydı. ("İhya Olunacak Endüstri Balıkçılık", **Cumhuriyet**, 6 Birincikânun 1936, s. 3.)

lar üzerinde umumi heyet tarafından bir görüşme yapılmıştır.⁸⁴ Bu toplantı, kongrenin Başkan Vekili B. Rahmi Köken'in başkanlığında gerçekleşirken, İktisat Vekili Celal Bayar da delegelerle birlikte oturumu izlemiştir. Oturumda önce encümenlerin raporları okunarak görüşülmüştür. Bu raporlarda, su mahsulleri projesinin amaçları gerçekleştirilecek şekilde hazırlandığı özellikle belirtiliyordu. Nitekim uzun görüşmelerin ardından oylamaya konan proje kabul edilmiş ve delegeler de balıkçılığın geleceği açısından çok faydalı gördükleri bu projeden ve balıkçılığa yönelik ilgisinden dolayı hükümete minnettarlıklarını ifade etmişlerdir.⁸⁵ Kongre süresince, gerek Tetkik ve Teşkilat Encümenleri'nin gerekse Muhtelit Encümen'in toplantıları "*hararetli ve münakaşalı*" bir şekilde geçerken,⁸⁶ balıkçılık konusunda kongreye toplam 86 dilek sunulmuştur.⁸⁷

Celal Bayar kapanış konuşmasında, başlangıçta kongrenin faydalı olup olmayacağı konusunda tereddüt yaşamalarına rağmen, çalışma süreci ve alınan kararlarla birlikte girişimlerinin faydalı olduğu sonucuna vardıklarını ifade etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti balıkçılığa, her türlü deniz işlerine, deniz sanayii ve ticaretine büyük bir önem veriyordu ve bu önem her konuda olduğu gibi Atatürk'ten alınan ilhamdan kaynaklanıyordu. Başvekil İsmet İnönü'nün de kendisine, Türk uygarlığının daha ileriye gidebilmesi için deniz ticaret ve sanayiinde gelişmek zorunda olduklarını söylediğini ifade eden Bayar, kongre kararlarının bu düşünce doğrultusunda ele alınacağını vurguluyordu. Alınan kararlar, büyük bir özenle değerlendirileceği gibi yaşanan heyecan kaybolmadan da Meclis'e sunulacaktı. Bu noktada Bayar, yazım işlerinin tamamlanmasıyla birlikte bir hafta sonunda kararların bir kanun projesi halinde öncelikle hükümete sunulacağını kaydediyordu.⁸⁸

⁸⁴ "Balıkçılar Kongresi", **Tan**, 8 1'nci Kânun 1936, s. 1.

⁸⁵ "Balıkçılık Kongresi Bitti", **Ulus**, 8 Birincikânun 1936, s. 4; "Balıkçılık Kongresi İşini Bitirdi", **Cumhuriyet**, 8 Birincikânun 1936, s. 1, 6; "Balıkçılar Kongresi Dağıldı", **Kurun**, 8 İlkânun 1936, s. 2; "Hadiselerin Takvimi", **Aynı Tarihi**, Sayı: 37, 1-31 İlkânun 1936, s. 5. Kongre son toplantısını daha önce yapmayı kararlaştırırsa da, Celal Bayar'ın, hayatını kaybeden Siirt milletvekili Mahmud Soydan'ın cenazesine katılmak üzere İstanbul'a gitmesi nedeniyle encümenler çalışmalarını tamamlayamamıştı. ("Balıkçılar Kongresi", **Akşam**, 7 Kânunuevvel 1936, s. 2.)

⁸⁶ **BCA**, Yer No: 1453-31-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 26.03.1948; "Balıkçılık Kongresinde Münakaşalar", **Tan**, 4 1'nci Kânun 1936, s. 3.

⁸⁷ **BCA**, Yer No: 1453-31-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 26.03.1948.

⁸⁸ "Vesikalar", **Aynı Tarihi**, Sayı: 37, 1-31 İlkânun 1936, s. 22; "Balıkçılık Kongresi Bit-

İktisat Vekili ayrıca, kongrenin kapanışında delegeler şerefine Şehir Lokantası'nda bir öğle yemeği ziyafeti vermiştir. Ziyafette delegelerin yanı sıra İktisat Vekâleti erkânı ve İngiliz Konsorsiyumu Başkanı da bulunmuştur. Bu ziyafetin akşamından itibaren delegeler Ankara'dan ayrılmaya başlamışlardır.⁸⁹

Kongrenin ardından İstanbul'a dönen balıkçılar, su mahsulleri projesinin kabul edilmesinden dolayı duydukları memnuniyet ve minnettarlığı ortaya koymuşlardır.⁹⁰ Balıkçılar Cemiyeti Başkanı, kongrede otuzdan fazla delegenin yer aldığını söyleyerek her bölgenin dileklerinin ayrıntılı bir şekilde gözden geçirildiğini belirtmiş ve sonuçtan memnun olduklarını dile getirmiştir. İstanbul delegelerinden birisi de, su mahsulleri projesinin encümenlerde en ince noktaya kadar incelendiğini ve kendilerinin düşüncelerini açıkça söylediklerini vurgulamıştır. O da alınan kararların çok olumlu sonuçlar doğuracağını düşünüyordu. Balıkçıların bundan sonraki beklentisi ise, projenin çok yakın bir zamanda TBMM'den geçmesiydi.⁹¹

Kongreyi sonuçları üzerinden değerlendiren Denizli milletvekili Necibali Küçüka,⁹² öncelikle ülke sahillerinin kaynaklarından tüm İmparatorluk döneminde gerektiği kadar yararlanılmadığına işaret ediyordu. Cumhuriyet döneminde, balıkçılığın öneminden hareketle bir Balıkçılık Enstitüsü açılmış ve son olarak da Balıkçılık Kongresi düzenlenmişti. Nitekim sektörün durumu böyle bir girişimi zorunlu kılmaktaydı. Komşu ülkelerde balık tüketimi fazla olduğundan sahillerindeki balık kaynağı tükenecek derecede azalmıştı. Buna karşılık Türkiye sahilleri balık açısından çok zengin olduğu gibi çeşitlilik açısından da onlardan çok üstündü. Bu bağlamda kongre kararlarına bakıldığında, konunun özü üzerinde durularak olumlu politikaların

ti", **Ulus**, 8 Birincikânun 1936, s. 4; "Balıkçılar Kongresi", **Akşam**, 8 Kânunuevvel 1936, s. 5; "Balıkçılık Kongresi İşini Bitirdi", **Cumhuriyet**, 8 Birincikânun 1936, s. 6.

⁸⁹ "Balıkçılık Kongresi Bitti", **Ulus**, 8 Birincikânun 1936, s. 4; "Balıkçılar Kongresi", **Akşam**, 8 Kânunuevvel 1936, s. 5; "Balıkçılık Kongresi İşini Bitirdi", **Cumhuriyet**, 8 Birincikânun 1936, s. 6; "Hadiselerin Takvimi", **Ayn Tarihi**, Sayı: 37, 1-31 İlkânun 1936, s. 5.

⁹⁰ "Balık Sarfıyatı Artırılacak", **Akşam**, 9 Kânunuevvel 1936, s. 5; Balıkçı Kalender, "Balıkçılık", **Cumhuriyet**, 29 Birincikânun 1936, s. 7.

⁹¹ "Balık Sarfıyatı Artırılacak", **Akşam**, 9 Kânunuevvel 1936, s. 5; "Balıkçılar Kongresinin Hayırlı Neticeleri", **Son Posta**, 9 Birincikânun 1936, s. 6; Balıkçı Kalender, "Balıkçılık", **Cumhuriyet**, 29 Birincikânun 1936, s. 7.

⁹² **TBMM Albümü-1920-2010**, 1. Cilt-1920-1950, 2. B., Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, 2010, s. 253.

üretildiği görülüyordu. Balıkçılık madencilik gibi büyük hacimde bir iş olduğundan öncelikle krediye, sermayenin geliştirilmesi için de kooperatifçiliğe ihtiyaç vardı.⁹³ Balıkçılığın gelişimi için yapılacak işlerin saymakla bitmeyecek kadar çok olduğunu dile getiren bir yazar da, hükümetin bu konudaki girişimlerini olumlu karşılamakla birlikte gelecekte yanlış adımlar atılmaması dileğinde de bulunmuştur.⁹⁴

5. Balıkçılık Kongresi'nden Sonraki Faaliyetler

Kongre sonrasında yürütülen çalışmalardan biri İstanbul'da bir balıkthane kurulmasıdır. Bu çerçevede Maliye Vekâleti tarafından, 400.000 liralık bir ödenek ayrılarak İstanbul'da her türlü teknik donanımı içeren yeni bir balıkthane yapılmasına karar verilmişti. Yeni balıkhanede soğuk hava depoları da bulunacak ve satılmayan balıklar burada bozulmadan saklanacaktı. Ayrıca balıkların yıkanmasını sağlamak için su tesisatı yapılacak ve büyük lavabolar bulundurulacaktı. Balık tuzlayıcıları da balıkthane civarında bulunacaktı. Balıkhanenin yeri için şehircilik uzmanı Prost'a da başvurularak kendisinden uygun bir yer göstermesi istenmişti. Yeni inşaat bitinceye kadar da mevcut satış yerlerinin sıhhi koşullara uygun bir hale getirilmesi için çalışmalara başlanılmıştı. Bu çerçevede, o günkü balıkthane civarıyla Balıkpazarı kötü görüntüsünden kurtarılacak ve Balıkpazarı'na temiz balıkçı dükkânları yaptırılacaktı.⁹⁵

Balıkçılık Kongresi'nin en önemli gündemini oluşturan su mahsulleri projesi konusunda ise çeşitli çalışmalar yapılmasına karşın somut bir adım atılamayacaktır. Atatürk konuya yönelik hassasiyetini 1 Kasım 1937 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında: "*Şu günlerde, yüksek Meclise, Su Mahsulleri ve Deniz Bank hakkında bir lâyiha gelecektir. Mevzuunun, yüksek alakanızı çekeceğinden şüph*

⁹³ Necibali Küçüka, "Balıkçılık", **Ulus**, 9 Birincikânun 1936, s. 1, 4.

⁹⁴ Necib Selâm, "Balıkçılığın İnkişafına Doğru Atılan Adımlar", **Avçılık ve Atıcılık Balıkçılık**, Sayı: 10, 1 Şubat 1937, s. 20.

⁹⁵ "Asrı Bir Balıkthane İnşası Kararlaştı", **Akşam**, 6 Kânunuevvel 1936, s. 1, 4; "Asrı Bir Balıkthane Kuruluyor", **Tan**, 11 1'nci Kânun 1936, s. 2. Aslında bu çalışmalar Balıkçılık Kongresi'nden önce başlamış ve balıkthane projesi için Belediye İmar Bürosu Müdürü Ziya Bey'in başkanlığında ve şehircilik uzmanı Prost'un da katılımıyla bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyon balıkhanenin kurulacağı yer hakkında araştırmalar yapacak ve ayrıca bir iki uzman da yabancı ülkelerdeki balıkthane binalarını inceleyecekti. ("Yeni Balıkthane Binası Yapılıyor", **Son Posta**, 23 İkinciteşrin 1936, s. 4.) Ancak tüm bu çabalara karşın sözü edilen dönemde yeni bir balıkthane inşa edilemeyecektir.

etmiyorum” diyerek ortaya koymuştur.⁹⁶ Ayrıca üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’nin, sanayisi, ticareti ve sporuyla birlikte denizcilik alanındaki gelişimini kısa bir zamanda gerçekleştirmesi gereğine işaret etmiştir.⁹⁷

Benzer bir değerlendirme, 8 Kasım 1937 tarihli ilk Celal Bayar Hükümeti Programı’nda da yer almaktadır. Programda, Atatürk’ün TBMM’yi açış konuşmasına atıfla denizcilik konusunda aktif çalışmaların yapılacağı ifade edilerek, farklı şekillerde idare edilmekte olan denizcilik kurumlarının bir elde toplanıp bir plan dâhilinde çalışmalarının sağlanacağı belirtiliyordu. O sırada incelenmekte olunan Denizbank projesi de bu amaca hizmet etmesi amacıyla hazırlanmıştı. Ayrıca balık ve sünger gibi deniz ürünlerini değerlendirmek hedefini taşıyan bir kanun projesi de yakın zamanda TBMM’ye sunulacaktı.⁹⁸

Ancak bu kararlı ifadelerle karşın su mahsulleri kanunu projesi yasalaşmayacaktır. Kongrenin tamamlanmasından kısa bir süre sonra, kabul edilen dilekler, İktisat Vekâleti Tetkik Bürosu tarafından incelenmiş ve projede yapılması öngörülen değişiklikleri de içeren bir rapor Vekâlet’e sunulmuştur.⁹⁹ Ardından, kanun tasarısı, görüşleri alınmak üzere diğer vekâletlere gönderilmiştir.¹⁰⁰ Bu aşamada İktisat Vekâleti deniz mahsullerine yönelik kırk sorunun olduğu büyük bir anket düzenlerken, İstanbul Ticaret Odası bu soruların cevaplarını hazırlamak için çalışma yürütmeye başlamıştı. Yine Vekâlet tarafından vilayetlere bir genelge gönderilerek balıkçılık ve balık sanayii hakkında ayrıntılı bilgi istenmişti. İstenen bilgiler, tutulan balıkların cinsine, ihraç edilip tüketilen balıkların sayısına ve bölgelerinde konserve fabrikası olup olmadığına yönelikti.¹⁰¹ 1937 yılının sonlarına doğru kanun projesi Devlet Şurası’na sunulmuş ve burada bazı maddelerde değişikliğe gidilmiştir.¹⁰² Devlet Şurası’nın da incele-

⁹⁶ **TBMM ZC**, Devre: V, Cilt: 20, 1. İnikad, 1.XI.1937, s. 5.

⁹⁷ **A.e.**, s. 5-6.

⁹⁸ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt: 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013, s. 272-273.

⁹⁹ “Balıkçılık Kongresinden Sonra”, **Kurun**, 19 İlkânun 1936, s. 2.

¹⁰⁰ “Su Mahsulleri Kanun Projesi”, **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1937, s. 3.

¹⁰¹ “Balıkçılığın İnkişafı İçin”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1937, s. 6; “Balık Hakkında Malûmat İsteniyor”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1937, s. 2.

¹⁰² “Deniz Mahsulleri Kanun Projesi”, **Cumhuriyet**, 28 İkinciteşrin 1937, s. 3.

mesiyle son haline getirilen balıkçılık projesi TBMM'ye sunulmuş, ancak o sırada Denizbank tasarısının görüşülmesi ve konunun bu alanla ilgili görülmesi dolayısıyla bu bankaya bir balıkçılık şubesinin eklenmesine ve projenin de Denizbank tasarısına katılmasına karar verilmiştir.¹⁰³

Buna karşın tasarıya yönelik çalışmaların daha sonra da sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu çerçevede tasarının daha olumlu bir hale getirilmesi için İktisat Vekâleti tarafından yeni hükümler eklenmesi gündeme gelmiştir. Buna göre, balıkların dış piyasalardaki sürümünü arttırmaya ve balıkların satış fiyatlarını yabancı balıklarla rekabet edebilecek bir düzeye getirmeye yönelik hükümler söz konusuydu.¹⁰⁴ Bu süreçte, İktisat Vekâleti Balıkçılık Şubesi Müdürü Kemal Veli Bey İstanbul'a gelerek incelemelerde bulunurken, Vekâlet Balıkçılık Müşaviri İsmail Bey ise Van Gölü'nde incelemeler yapmıştır.¹⁰⁵ 1938 yılının sonuna gelindiğinde, İktisat Vekâleti'nin deniz mahsulleri kanunu projesi üzerinde yaptırdığı son incelemeleri tamamlayarak projenin kesin şeklini alması söz konusuydu. Başvekâlet'e sunulan projenin kısa bir zaman içerisinde TBMM'ye sevk edilmesi planlanıyordu.¹⁰⁶ Ancak 3 Nisan 1939'da kurulan Refik Saydam Hükümeti'yle projenin kaderi değişmiştir. Bu hükümetle birlikte Muharebe ve Münakale ile Ticaret Vekâleti adıyla iki yeni bakanlık kurulmuş¹⁰⁷ ve Denizbank ile Su Mahsulleri ve Avcılığı Müdürlüğü'nün Muharebe ve Münakale Vekâleti'ne bağlanması gündeme gelmiştir.¹⁰⁸ Bu gelişme üzerine, Vekâlet tarafından yeni bir proje hazırlanmıştır. Maliye Vekâleti'nin de onayladığı bu projeye balıkçılık uygun bir şekilde teşkilatlandırılacağı gibi balıkçılara alım satım işlemleri için 2 milyon liralık sermaye verilecek ve balıkçılara birçok kolaylık ve muafiyetler sağlanacaktı. Bu proje TBMM'ye

¹⁰³ Özkul, **a.g.m.**, s. 301.

¹⁰⁴ "Balıklarımız", **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1938, s. 7.

¹⁰⁵ "Balıkçılığımızın İnkişafı İçin", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1937, s. 6; "Balıkçılık İçin Yeni Etüdler Yapılıyor", **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1938, s. 2.

¹⁰⁶ "Deniz Mahsulleri Kanunu", **Cumhuriyet**, 20 Birincikânun 1938, s.3; "Deniz Mahsulleri Kanun Projesi", **Cumhuriyet**, 24 Birincikânun 1938, s. 6.

¹⁰⁷ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt: 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), s. 339.

¹⁰⁸ "Kanunlar", **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 4220, 31 Mayıs 1939, s. 11843; "Yeni Vekâletler", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1939, s. 1, 7; "Yeni Vekâletlerin Teşkilat Kanunu", **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1939, s. 7.

sunulmak üzere Başvekâlet'e gönderilmişse de, o sırada başlayan II. Dünya Savaşı koşulları dikkate alınarak projenin savaş sonrasına bırakılması uygun görülmüştür.¹⁰⁹

II. Dünya Savaşı öncesinde balıkçılık sektörüne yönelik en somut gelişme ise, su mahsulleri tasarısında da yer alan Denizbank'ın kurulmasıdır. Genel anlamda denizcilik işlerini bünyesine alması planlanan Denizbank'ın 24 Mayıs 1937 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunulan kanun tasarısında, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye açısından denizcilik işlerinin önemi hatırlatılmakta ve bu sektörden daha iyi verim alabilmek için devlet sermayesi ve otoritesinin harekete geçirilmesi gereği belirtilmekteydi. Denizbank, deniz teşkilatının tek elden ve daha düzenli işlemesine zemin sağlayacak, ayrıca büyük önem taşıyan finansman ve kredi konularında da çalışacaktı.¹¹⁰

Tasarının TBMM'deki görüşmeleri 24 Aralık 1937 tarihli oturumda gerçekleştirilmiştir. Denizbank, milletvekilleri tarafından sevindirici bir gelişme olarak görülmekle beraber özellikle mali açıdan bazı eleştirilerde bulunulmuştur. Bu çerçevede Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker ve Ordu milletvekili Ahmed İhsan Tokgöz, 50 milyon liralık itibari sermaye ile faaliyete geçmesi planlanan Denizbank'ın mali gücünün kendisine yüklenen kapsamlı görevleri yapmaya yetmeyeceğini belirtmişlerdir. İktisat Vekili Şakir Kesebir ise, sermaye yetersizliğinin öne çıkarıldığı kadar söz konusu olmadığını söylemiş ve mali yapının bütçe yardımlarıyla da destekleneceğini vurgulamıştır.¹¹¹

26 maddeden oluşan kanuna göre Denizbank, İktisat Vekâleti'ne bağlı bir şekilde ve merkezi Ankara'da olmak üzere faaliyette bulunacaktır. Bankanın görevleri, yönetimine geçen ve geçecek olan tekelleştirme ve imtiyazları işletmek, izin verilen yasal sınırlar kapsamında deniz ticareti, inşaatı ve nakliyatı yapmak, denizcilik işleri için kredi açmak, her türlü bankacılık işlemlerinde bulunmak, deniz sıhhi ve içtimai yardım teşkilatı kurmak ve işletmek ve çeşitli masraflar karşılığı olarak İktisat Vekâleti bütçesine her yıl konacak ödeneği idare etmektir. İtibari sermayesi 50 milyon lira olan ve tüzel kişiliği bulunan banka, kendi kanunu dışında özel ve ticari hukuk hükümlerine tabidir.

¹⁰⁹ Özkul, a.g.m., s. 301.

¹¹⁰ TBMM ZC, Devre: V, Cilt: 21, 20. İnikada Ek, 24.XII.1937, S. Sayısı: 38, s. 1-2.

¹¹¹ TBMM ZC, Devre: V, Cilt: 21, 20. İnikad, 24.XII.1937, s. 95-98.

rine bağlı olarak çalışacak ve diğer ulusal kredi kuruluşlarının sahip olduğu tüm ayrıcalıklardan yararlanacaktı.¹¹² Banka faaliyete geçtikten sonra, İktisat Vekâleti'ne bağlı Balıkçılık ve Deniz Mahsulleri Şubesi'nin de kendisine bağlanması kararlaştırılmıştı.¹¹³

Ne var ki; Denizbank'ın faaliyetleri gerek iktidarın gerekse kamuoyunun beklentilerini karşılamaktan uzak kalacak ve kuruluşundan yaklaşık bir buçuk yıl sonra banka lağvedilecektir. Daha önce belirtildiği gibi, Refik Saydam Hükümeti döneminde Muharebe ve Münakale Vekâleti kurulurken, Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlükleri adı altında iki yeni idare daha meydana getirilecek ve bu iki idare ilgili Vekâlet'e bağlanacaktır. Özerk bütçeli ve tüzel kişiliğe haiz bu iki idare, Denizbank'ın görevleri arasında yer alan denizcilik ve liman işlerini iki ayrı teşkilat içerisinde yapmak üzere görevlendirilmiştir.¹¹⁴ 3 Mayıs 1939'da TBMM Başkanlığı'na aktarılan kanun tasarısında Denizbank'ın yaşadığı sıkıntılara işaret ediliyordu. Buna göre, daha sağlıklı bir yönetim ve tasarruf sağlama gibi etkenlerle gündeme gelen Denizbank'ın, bünyesinde topladığı teşebbüslerin sayısal açıdan çoğalarak faaliyet alanlarının genişlemesi, bu işletmelerin birbirlerinden çok farklı özelliklere sahip olması ve bankacılık gibi çok farklı bir faaliyet alanını da görev olarak üstlenmesi verimli çalışmasını engellemişti. Bu nedenle denizcilik konusunun yeni bir idari yapıya kavuşturulması gündeme gelmişti.¹¹⁵ Yukarıda söz edildiği gibi, Su Mahsulleri ve Avcılığı Müdürlüğü de Muharebe ve Münakalat Vekâleti'ne bağlanmıştır. Böylece su mahsulleri konusunda somut bir gelişme kaydedilemeden dönemin sonuna gelinmiştir.

Nitekim II. Dünya Savaşı öncesinde, 29 Mayıs-3 Haziran 1939'da toplanan CHP'nin 5. Büyük Kurultayı'nda, daha önce olduğu gibi balıkçılığa ilişkin yapılması öngörülenler ifade edilmiştir. Kabul

¹¹² “Kanunlar”, **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 3796, 30 Kânunuevvel 1937, s. 9158-9160.

¹¹³ “Denizbank'ta Yeni Tayinler Yapıldı”, **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1938, s. 5.

¹¹⁴ “Kanunlar”, **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 4234, 16 Haziran 1939, s. 11978-11980. Bu konuda kamuoyuna yansıyan gelişmeler için bkz.: “Denizbank Umumî Müdürü Dün Ankara'dan Geldi”, **Tan**, 18 Nisan 1939, s. 2; “Denizbank'ın Yerine Gececek Teşkilât Lâyihası Meclise Verildi”, **Tan**, 5 Mayıs 1939, s. 4; “Denizbank'ın Tasfiyesi İşine Başlanıyor”, **Tan**, 21 Mayıs 1939, s. 2; “Denizbank'ın Lâğvı Meselesi”, **Tan**, 1 Haziran 1939, s. 2; “Denizbank'ın Tasfiyesine Başlanıyor”, **Tan**, 15 Haziran 1939, s. 2; “Denizbank Tarihe Karıştı”, **Tan**, 30 Haziran 1939, s. 2.

¹¹⁵ **TBMM ZC**, Devre: VI, Cilt: 3, 23. İnikada Ek, 7.VI.1939, S. Sayısı: 91, s. 1.

edilen programın iktisat kısmında, öncelikle balıkçı ve süngercilerin kredi ihtiyaçlarının karşılanacağı ve deniz mahsulleri için makine ve alet karşılığı kredi sağlanacağı belirtiliyordu. Ayrıca kooperatifçiliğin gelişmesi için tedbirler alınacak, balıkçılık sanayii üreticinin, esnafın ve halkın faydalanmasına uygun bir şekilde geliştirilecek ve konservecilik desteklenecekti.¹¹⁶

Dönem sonunda balıkçılığın problemleri kamuoyuna yansıyan haberlerden bir kez daha görülebilmektedir. 1937 yılına ait bir veriye göre; son zamanlarda İstanbul'da kullanılmaya başlanan gırgırlar sayesinde büyük sermaye sahipleri biraz rahatlamakla birlikte, tek başına çalışan balıkçı esnafı her zaman olduğu gibi büyük bir sefalet içerisindeydi. Gırgırla çok sayıda palamut ve torik balığı tutulmasına karşın bunlar çok ucuza yurt dışına satılmakta, önemli bir kısmı da denize dökülmekteydi.¹¹⁷ Konserve sanayii konusundaki bir incelemeye göre de, 1938 yılı itibariyle İstanbul'da yedi konserve fabrikası faaliyetliydi ve bunların çoğunluğu balık konserveci de üretiyordu. Türkiye'de sadece balık konserveciliğiyle ilgilenen dört fabrika vardı. Bunlardan üçü Gelibolu'da, biri de Marmara Adası'ndaydı.¹¹⁸ 1939 yılında da, büyük bir uskumru ve torik bolluğu yaşanmasına karşın balıkçılar istedikleri fiyatları alamazlarsa balıkları denize dökceklerini söylemişlerdi. Bu konuyu gündeme getiren yazar, hükümetin deniz avcılığı ve deniz mahsulleri konusunda bir teşkilatının olduğunu hatırlatıyor ve bu teşkilatın yaşanan olumsuzluğa çare bulup bulamayacağını sorguluyordu. Bununla birlikte her çözümü hükümetten beklemenin geçmişin olumsuz bir mirası olduğunu ifade ederek, 5-10 kişinin sermaye koymasıyla oluşacak bir kuruluşun bu sorunu çözebileceğini düşünüyordu.¹¹⁹ Kendisi bu fikrini "*Acaba bu işe ön ayak olacak bir hayır sahibi, daha doğrusu menfaatini bilen bir yurddaş yok mu?*" sorusuyla gündeme taşımıştır.¹²⁰

¹¹⁶ C.H.P. Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s. 9-10, 13, 15.

¹¹⁷ "Balıkçılık Hakkında Teknik Bilgiler", *Avçılık ve Atıcılık Balıkçılık*, Sayı: 20, 1 Birincikânun 1937, s. 10. Marshall Planı'nın Türkiye'ye yönelik verilerine göre, ülkenin balık üretimi 1934-38 yıllarında ortalama 22.000 ton olarak gerçekleşmişti. ("Marshall Plânı", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 196, 8 Mart 1948, s. 10.)

¹¹⁸ "Konserve İmalatı", *İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, No: 2, Şubat 1938, s. 69.

¹¹⁹ Necib Selâm, "Uskumru ve Torik Bolluğu", *Avcı (Avçılık-Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası)*, Sayı: 33, Şubat 1939, s. 16-17.

¹²⁰ A.e., s. 17. Türkiye'nin 1937 yılındaki balık ihracatı 16-17 milyon kiloyu bulurken, bu-

6. II. Dünya Savaşı Döneminde Balıkçılık Sektörü

II. Dünya Savaşı'nın zor koşullarında bir taraftan deniz mahsulleri kanunu çıkarılmasına yönelik çalışmalar sürdürülürken, diğer taraftan sektöre dair bazı yeni kararlar alınmıştır. Bu bağlamda 1940 yılı içerisinde, hazırlanan yeni kanun projesi nedeniyle Balıkçılar Cemiyeti adına bir heyet Ankara'ya giderek Mınakale Vekili Ali Çetinkaya tarafından kabul edilmiş ve yeni proje hakkında düşüncelerini açıklamıştır.¹²¹ Heyet, proje Maliye Vekâleti tarafından incelenirken, bir an önce yasalaşmasını sağlayabilmek için bir kez daha Ankara'ya gitme kararı almıştır.¹²² Bu gelişmelerin ardından 1940 yılı Mayıs ayında su mahsulleri kanun tasarısı Meclis'e sevk edilerek Nafia, İktisat, Maliye ve Bütçe Encümenleri'nin incelemesine sunulmuştur.¹²³ Tasarı içerisinde, daha önceki düzenlemelere benzer şekilde balıkçılığın geliştirilmesine yönelik hükümler yer alıyordu.¹²⁴ Ancak tasarı kısa bir süre sonra Başvekil Refik Saydam'ın talebiyle geri alınmıştır.¹²⁵

Hazırlıkları Mınakale Vekâleti'nin kurulmasıyla birlikte başlayan bu tasarının gerekçesinde, ülkenin deniz kaynaklarının bolluğuna dikkat çekiliyor ancak bu kaynaklardan yeterli derecede faydalanılamadığı ifade ediliyordu. Bunun en büyük göstergesi tutulan balıkların tüketilememesi nedeniyle denize dökülmesiydi. Konuya yasal açıdan bakıldığında da, balıkçılığın çok eski ve yetersiz bir mevzuatla yürütülmeye çalışıldığı görülmüyordu. Bu açıdan 1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'nin amacı sadece bir matrah oluşturarak Düyun-ı Umumiye'ye gelir sağlamaktan ibaretti. Daha sonraki düzenlemeler kısmen üreticiler lehine olmakla beraber “*çürük temele eklenmiş tamir mahiyetinden*” ileri gidememişlerdi.¹²⁶

nun en azından 16 milyonunu torik balığı oluşturuyor, kalanını ise palamut ve uskumru teşkil ediyordu. (Kemal Bayrakçı, “Balık Ekonomisi”, **Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi: 2**, İstanbul, 1940, s.9.) Değer açısından bakıldığında ise, 1937-39 döneminde toplam 3.024.000 liralık balık ihrac edilmiştir. Aynı dönemde, hayvan mahsulleri ihracının 18.436.000 lira olduğu dikkate alındığında, balık ihracatının payı yaklaşık %16,5 düzeyindedir. (**Küçük İstatistik Yıllığı 1940-41**, Cilt: 4, İstatistik U. M., Ankara, 1942, s. 173.)

¹²¹ “Ankara'ya Giden Balıkçılar Heyeti Geldi”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1940, s. 2.

¹²² “Balıkçılar Cemiyeti Ankara'ya Bir Heyet Gönderiyor”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1940, s. 2.

¹²³ **TBMM ZC**, Devre: VI, Cilt: 11, 51. İnikad, 15.V.1940, s. 110.

¹²⁴ “Deniz Mahsulleri Kanun Lâyhası”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1940, s. 3; “Su Mahsulleri Kanunu Projesi B. M. Meclisine Verildi”, **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1940, s. 5.

¹²⁵ **TBMM ZC**, Devre: VI, Cilt: 12, 61. İnikad, 1.VI.1940, s. 2.

¹²⁶ **BCA**, Yer No: 1452-14-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 1927. Belgede 1927 tarihi gözükmele birlikte, tasarı içerisinde Mınakale Vekâleti'nin ön planda yer alması nedeniyle bu

Yasal alandaki sorunlara karşılık, Türk balıkçılığının o günkü hali eskiye kıyasla tamamen farklıydı. 20 yıl öncesine kadar tam olarak kıyı balıkçılığı şeklinde olan Türk balıkçılığı yeni aletlerin devreye sokulmasıyla birlikte açık denizciliğe doğru genişlemişti. Bu durumun önemi, olanak verildiği takdirde daha modern yöntemlerle daha fazla üretim yapılabileceği noktasındaydı. Dolayısıyla balıkçılığın artık eski mevzuat ve yöntemlerle geliştirilmesi mümkün olmadığından sektörün teknik ve idari işlerini kapsayan ilgili tasarı hazırlanmıştı.¹²⁷

Toplam 59 maddeden oluşan tasarının yedi maddesi süngerciliğe yönelik iken, diğer maddeleri doğrudan ya da dolaylı bir şekilde balıkçılık sektörünü ilgilendirmektedir. Tasarının ilk iki maddesinde balıkçılığa ilişkin tanım ve sınırlamalardan söz edilmiştir. Buna göre; denizler ile iç sulardaki kaynağı hayvani ve nebati olan tüm maddeler su mahsulleri olarak tanımlanmış ve Türkiye Cumhuriyeti kara sularıyla iç sularında balıkçılık ve süngercilik yapma hakkı sadece Türk vatandaşlarına tanınmıştır. Sünger ve mercan dışındaki su mahsullerini kendisi ya da kendi adına çalıştırdığı kimseler yoluyla avlayarak satışa çıkarmayı meslek edinenlere balıkçı denilirken, eğlence için ya da kendisinin ve ailesinin yemesi amacıyla balık tutanlara da amatör balıkçı adı verilmiştir. Amatör balıkçıların tuttıkları balıkları satışa çıkarmaları yasaklanmış ve yabancı vatandaşların sadece amatör balıkçılık yapmalarına izin verilmiştir.¹²⁸

Balıkçılar ve amatör balıkçılar av tezkeresi olarak bunları av sırasında yanlarında buldurmaya mecbur tutulmuşlardır. Tüm sulardaki balıkçılık hakkı ilgili kanun hükümlerine ve kanunda belirtilmeyen durumlarda ise mahalli örf ve adetlere bağlı olacaktı. Bu hükümlerin dışında, dalyan ve volilerin kullanım alanları da belirlenmişti. Bu konudaki belirsizlikler yüzünden fakir üreticiler yüzlerce mil uzunluğundaki verimli yerlerde avlanamıyorlardı. Yapılan düzenlemeyle bu konudaki ihtilafın ortadan kaldırıldığı düşünülüyordu. Diğer taraftan, devlete ait daimi ya da geçici dalyan, voli ve iç sulardaki göl ve nehirlerde avlanma hakkı 5 yıla kadar ihale ve iltizam yoluyla kiralanabilecekti ve bu sürenin 15 yıla kadar uzatıla-

tasarının II. Dünya Savaşı dönemine ait olduğu düşünülmektedir.

¹²⁷ BCA, Yer No: 1452-14-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 1927.

¹²⁸ A.e.

bilmesi mümkündür. Kiralama süresini artıran bu maddeyle üretimin artırılması yolunda çok önemli bir adım atıldığı öne sürülüyordu. Avlanmaya yönelik bu maddelerin yanı sıra çeşitli hükümlerle balık neslinin korunması da amaçlanmıştı.¹²⁹

Projenin bir yönünü de sektöre yönelik muafiyetler teşkil ediyordu. Bu çerçevede balıkçılığa zarar veren kuşlarla, yunus ve köpek balığı gibi hayvanlardan ve bunlardan çıkarılan ürünlerden balıkhaneye resmi alınmayacaktı. Balıkçıların kullandıkları tekne ve tayfalar ile bunların avladıkları ürünlerden liman ve belediyelerce de hiçbir resim alınmayacaktı. Açılması öngörülen balıkçılık enstitüsü ve okulları için yurt dışından getirilecek maddeler ile ülkede yapılması mümkün olmayan su mahsullerini avlama, işleme ve muhafazaya yönelik alet ve maddeler gümrük ve diğer resimlerden muaf tutulacaktı. Tasarımın gerekçesinde, Türk balıkçılığını geliştirme düşüncesinden hareketle günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek muafiyetlerin getirildiği kaydediliyordu.¹³⁰

Su mahsullerinin gelişimini sağlamak için balıkhaneler kurarak bunların yönetimini üstlenmek, kredi açmak, soğuk hava depoları oluşturmak, gerekli hallerde balıkçılık enstitüsü ve araştırma kurumları meydana getirmek, kooperatifler kurmak ve su mahsullerinin üretim ve tüketimlerini sağlamak amacıyla yayın yapılmasını ve sergiler açılmasını temin etmek gibi işleri yürütmek üzere Münakalat Vekâleti'ne 2 milyon liralık sermaye verilecekti. İlgili maddenin gerekçesinde, balık avlayanlar ile satacak olanların yalnız başlarına bırakılmalarının büyük sorunlara neden olduğuna işaret ediliyordu. Bu nedenle balıkçılara kredi açılması büyük bir öneme sahipti. Diğer taraftan, soğuk hava tesisatlarının oluşturulması üreticileri kabzımal denilen para sahiplerinin elinden kurtarabilecekti. Nitekim 1926 yılında devlet resmi %24'ten %12'ye indirilmesine karşın, kabzımallar nedeniyle balıkçılar beklenen faydayı elde edememişti. Dolayısıyla balıkçıları zora sokan vergi değil onları sürekli bir şekilde borçlu hale getiren kabzımallardı. Bu açıdan muafiyet konusunda izlenen yol üretimle doğrudan doğruya ilgilienlere yardım etmekte. Bunun için de su mahsullerinin üretim ve satış işlerini organize etmesi amacıyla tek yetkili olarak balıkhaneler kabul edilmişti. Tasarımın son

¹²⁹ A.e.

¹³⁰ A.e.

bölümünde ise, ilgili hükümlere uymayanlara verilecek para ve hapis cezaları belirlenmişti.¹³¹

Bu aşamada İstanbul'da haftada bir günün balık günü olarak ilan edilmesi gündeme gelmişse de Belediye İktisat Müdürlüğü'nün araştırması sonucunda bunun olamayacağı anlaşılmıştır. Zira İstanbul'un günlük et ihtiyacı 43.000 kiloydu ve bunu karşılayabilecek düzeyde balık bulmak mümkün değildi. Şehirde ortalama haftada çıkarılan balık 150.000 kilo olmakla birlikte bunun hangi gün ne kadar olacağı belli değildi. Balıkçılar Cemiyeti'nden bir kişi de, üretim sorunu yüzünden bir balık günü belirlenmesinin pratik fayda sağlamayacağı görüşündeydi. Halkın balık yemediği görüşüne katılmazken, öncelikle yapılması gerekenin balık avcılığını o günkü ilkel durumundan kurtarmak olduğunu düşünüyordu. Bu açıdan kendileri, hükümetin hazırladığı kanun projesinin bir an önce yürürlüğe girmesini bekliyorlardı. Kanunun uygulanmasıyla beraber balıkçılık sektöründe çok önemli mesafe kat edileceğinden halkı balık yemeğe teşvik için önlemler almaya gerek kalmayacaktı.¹³²

Nitekim bu süreçte kamuoyuyla paylaşılan bilgi ve değerlendirmeler balıkçılığın problemlerinin devam ettiğini göstermektedir. Hidrobiyolog Kemal Bayrakçı'nın verdiği bilgiye göre, o dönemde balık üretimi 26 milyon kilo iken tüketim savaştan önce olduğu gibi 10 milyon kilo düzeyindeydi. Bu durumda kişi başına sadece 550 gram balık düşüyordu. Bu miktar Yunanistan'da 3,5, İtalya'da 5, Rusya'da 6,5, Fransa'da 7 ve Almanya'da 12,5 kilo iken İngiltere'de daha fazlaydı.¹³³ Sektörün sorunlarının irdelendiği bir değerlendirmede ise, balıkçılıktan iki ana nedenden dolayı istenen şekilde faydalanılmadığı öne sürülüyordu. Bunlardan ilki balık avlama yöntemlerinin hala çok eski olmasıydı. Bu problemi, balıkçılıkta ileri gitmiş ülkelerden örnek alarak ya da yabancı bir uzmanı ülkeye davet ederek çözmek mümkün değildi. Zira her ülkenin koşulları

¹³¹ A.e.

¹³² "Balık Günü", *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1940, s. 2.

¹³³ Kemal Bayrakçı, "Balık Ekonomisi", s. 9. Kendisi kaleme aldığı bir yazıda da, çok zengin bir potansiyele sahip olan Türk balıkçılığından faydalanılması için soğuk hava tesisatlı ve düzenli bir teşkilata dayalı balıkçılık organizasyonunun kurulması gereğine işaret ediyordu. Bu konuda önemli bir çalışma yürüttüğü bilgisini veren Kemal Bey, asker ve öğrencilere haftada 1-2 defa balık yedirilmesi konusundaki girişimlerin de halkın balık yemeye alıştırılmasında önemli bir adım oluşturacağını düşünüyordu. (Kemal Bayrakçı, "Balıkçılık", *Avacı (Avçılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası)*, Sayı: 44, İkincikânun 1940, s. 7-10.)

farklı olduğundan bir ülkedeki yöntem diğerine uymayabilirdi. Bu nedenle yapılması gereken, ülke içerisinde yetişecek uzmanlar aracılığıyla kapsamlı araştırmalar yapılarak bir döküm ortaya çıkarılması ve ardından yine uzmanlar aracılığıyla en uygun avlama yöntemlerinin belirlenmesiydi. İkinci nokta, tutulan su ürünlerinden gereken verimin alınmamasıydı. Bunun için bir konserve fabrikası yapılması önerilebilirse de, fabrikanın sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için balıkların her yıl aynı miktarda tutulması sağlanmalıydı. Bu yapılamadığı takdirde fabrika kurmak anlamlı olmayacaktı. Bu açıdan her konuda olduğu gibi su mahsulleri konusunda da öncelikle bir yöntem belirlenmeli ve ona göre hareket edilmeliydi. Bu bağlamda hükümetin su mahsulleri alanında bir kanun hazırlığı içerisinde bulunduğu hatırlatılarak bunun olumlu bir adım olduğu belirtiliyordu. Bununla birlikte, bu kanunu hayata geçirmenin “*nazik ve güç bir iş*” olduğu da kabul ediliyordu. Ancak bu alanda yanlış atılacak bir adımın halkın ve ülkenin zararına olabileceğini çok iyi takdir eden hükümetin, her koşulu dikkate alarak faydalı bir sonuca varacağı düşünülmüyordu.¹³⁴

1941 yılı sonunda gerçekleştirilen ve bazı dairelerin 1941 yılı bütçelerinde değişiklik yapılmasını öngören görüşmelerde söz alan Maliye Vekili Fuad Ağralı, su mahsulleri hakkında bir kanun layihası hazırlandığını ve bu layihanın TBMM’ye sunulduğunu ya da sunulmak üzere olduğunu söylüyordu.¹³⁵ 1942 yılına gelindiğinde ise; ilgili tasarının hazırlanarak Başvekâlet’in incelemesine sunulduğu yönünde bir haber kamuoyuna yansımıştır. Başvekâlet incelemesinin ardından, tasarı TBMM’nin çeşitli encümenlerinde görüşülerek umumi heyete sevk edilecekti.¹³⁶

¹³⁴ Necib Selâm, “Sularımızın Verimi”, **Avacı (Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası)**, Sayı: 46, Mart 1940, s. 11-13. Boğaz’daki torik akınından hareketle de, 2 gün zarfında 100.000 çiftten fazla torik balığı tutulduğu ve o sırada limanda balık almaya gelmiş bulunan İtalyan ve Yunan balıkçı gemilerinin depolarını tamamen doldurdukları bilgisi veriliyordu. Dolayısıyla balıkçılık konusunun daha iyi bir teşkilata bağlanması halinde deniz mahsulleri ülkeye büyük bir servet kazandıracaktı. (“Balık Ticareti”, **Cumhuriyet**, 4 Mart 1940, s. 2.)

¹³⁵ **TBMM ZC**, Devre: VI, Cilt: 22, 16. İnikat, 15.XII.1941, s. 52. Bu süreçte, İstanbul balıkçılarının görüşünü alan bir gazetecinin izlenimlerine göre tüm balıkçılar, buz sorunu çözülmeden balıkçılık konusunda bir adım atılamayacağını düşünüyorlardı. (Salâhaddin Güngör, “Balık Derdimiz”, **Cumhuriyet**, 6 İnkiteşrin 1941, s. 2.)

¹³⁶ “Su Mahsulleri İçin Bir Lâyiha Hazırlandı”, **Cumhuriyet**, 18 Nisan 1942, s. 3; “Su Mahsullerimiz”, **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1942, s. 2.

1942 yılında sektöre yönelik en somut gelişme ise İstanbul'da bir balıkçı birliği kurulmasıdır. Bu kararın gerisinde, önceki yıl gerek savaş koşulları gerekse ağır kış ortamı nedeniyle ülkede bir et buhranı başlama tehlikesi bulunmaktadır. Bu nedenle, denize dökülmek zorunda kalınan balıklardan yararlanmak üzere Münakalet Vekâleti'nde Ekonomi, Ticaret, Ziraat ve Milli Savunma Vekâletleri uzmanlarından oluşan bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon, İstanbul'da bir balıkçılık birliği kurularak bu birlik aracılığıyla balıkların et ihtiyacını karşılamak üzere iç bölgelere gönderilip ucuz bir şekilde dağıtılmasına, balık ihracatının artırılmasına ve bu konuda propaganda ve yayın yapılmasına karar vermişti.¹³⁷ Bu karara uygun olarak İstanbul ve Havalisi Balık Avcılığı ve Sanayii Birliği adını taşıyan bu birliğin nizamnamesi 15 Mayıs 1942'de yayımlanmıştır. Burada, adı geçen birliği kurmak için Ticaret Vekâleti'nin yetkili kılındığı belirtiliyordu. Yönetim merkezi İstanbul olan birliğin faaliyet alanı İstanbul, Karadeniz Ereğlisi, Marmara Havzası ve Çanakkale Boğazı bölgesi olarak belirlenmişti. Birlik genel olarak balıkçılık sanayininin gelişmesini sağlamak için çalışacaktı. Bu bağlamda üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanması, balık avcılarını teşvik için gerekli önlemlerin alınması, hükümetin balık avcılığı ve sanayii konusunda vereceği görevlerin hayata geçirilmesi, sektöre yönelik yayın ve propaganda faaliyetlerinde bulunulması gibi görevleri üstlenecekti.¹³⁸ Bu karardan yola çıkılarak, balıkçılık gibi büyük işlerin ancak büyük parayla başarılacağı belirtilirken, yeni düzenlemeden duyulan memnuniyet dile getirilmişti.¹³⁹

Buna karşılık, İstanbul'daki ihracatçıları tatmin etmediği belirtilen bu nizamname uygulamaya geçememişti. Bu süreçte, Münakalat Vekâleti Ankara, İstanbul ve İzmir'e gönderdiği sirkülerle buralarda soğuk hava depoları kurularak üretim fazlasının bu depolarda stok yapılmasını talep etmişti. Bu çerçevede Ankara'da bir soğuk hava deposu kurulmuş ve getirilen balıklar halka ucuz fiyatlarla satılmaya başlanmıştı. Ancak bu durumdan rahatsız olan İstanbul'daki bazı balık tüccarları bu girişimi engellemek için balık fiyatlarını

¹³⁷ Özkul, **a.g.m.**, s. 301-302.

¹³⁸ "Kararnameler", **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 5107, 15 Mayıs 1942, s. 2860. Ayrıca Bkz.: "İstanbul ve Havalisinde Bir Balıkçılık Birliği Kuruldu", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1942, s. 3.

¹³⁹ Nuriye Hayırlı, "Balıkçılığımız İhya Ediliyor", **Avcı (Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası)**, Sayı: 73, Haziran 1942, s. 13-14.

yükseltmeye çalışmışlardı. Ne var ki bu girişimin tüm büyük şehirlerde yaygınlaşması istendiğinden, İstanbul'da bir balıkçılık üretim kooperatifinin kurulması öngörülmüş ve gerek bu işle ilgilenmesi gerekse soğuk hava depoları kurması amacıyla Halk Bankası emrine 1,5 milyon lira verilmesi kararlaştırılmıştı. Diğer taraftan, Millî Eğitim Bakanlığı, Köy Enstitüleri arasında sahil ve göl kenarlarında bulunanların eğitim programına balıkçılığın da eklenmesini planlamıştı. Ne var ki bu girişimlere başlandığı sırada Başbakan Refik Saydam'ın vefatı nedeniyle kabinde olan değişikliklerin¹⁴⁰ ve diğer problemlerin sonucunda bu işler tamamlanamamıştır.¹⁴¹

1942 yılı sonuna gelindiğinde, dönemin Münakalat Vekili Amiral Fahri Engin, balıkçılık kanunu projesinin Vekâlet tarafından hazırlanarak TBMM'ye sunulup İktisat Encümeni'ne havale edildiğini açıklıyordu. Ona göre; balıkçılığı bir teşkilata bağlayıp büyük ölçüde balık tutulmasının yolları araştırılmakla beraber, öncelikle tutulan balıkların denize dökülmesini önlemek gerekiyordu. Bunun için de, Ankara, İstanbul ve İzmir'de büyük hava depoları kurulmalıydı. Ankara Vilayeti bu konuda bir adım atarak soğuk hava deposunu kurarken; balık ticaretiyle uğraşan bir Alman firması da İstanbul'da büyük bir soğuk hava deposu inşa edecekti. Ayrıca seksen soğuk hava balık vagonu da Kumkapı'da çalışmaya hazır durumda bulunuyordu. Bu açıdan artık fazla tutulan balıkların denize dökülmesi tehlikesi kalmamıştı. Balıkçılık kanununun kabul edilmesinden sonra da, Akdeniz balıkçılığında yetkin olan yabancı uzmanlar getirilerek balık tutma yöntemleri geliştirilecekti.¹⁴²

Bu hazırlığa karşın ilgili kanun bir kez daha çıkarılamamış ve bunun yerine balık neslini korumak için bir düzenleme getirilmiştir.

¹⁴⁰ Refik Saydam'ın 8 Temmuz 1942'de vefatı üzerine Şükrü Saraçoğlu Hükümeti kurulacaktır. Bu dönemde kurulan iki Saraçoğlu Hükümeti, 9 Temmuz 1942-7 Ağustos 1946 tarihlerinde görev yapacaktır. (**Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt: 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), s. 357-358, 385-387.)

¹⁴¹ Özkul, **a.g.m.**, s. 302. Bu dönemde gündeme getirilen bir öneri de devlete bağlı olarak bir deniz mahsulleri bankası kurulmasıdır. 1-2 milyon liralık sermaye ile kurulacak bu bankanın öncülüğünde balıkçılığın gelişimi sağlanabilecekti. (Suphi Nuri İleri, "Deniz Mahsulleri Bankası", **İktisadî Yürüyüş**, Yıl: 3, Cilt: 5, Sayı: 57, 16 Nisan 1942, s. 4, 19.)

¹⁴² "Münakalât Vekilinin Gazetemize Beyanâtı", **Cumhuriyet**, 20 Birinciteşrin 1942, s. 3. Ankara'da kurulan soğuk hava deposu sayesinde Ankaralıların İstanbul'dan daha taze ve çok defa da daha ucuza balık yedikleri belirtiliyordu. (Ahmet İhsan, "Türkiye'de Balıkçılık ve Balık Sanayii", **Balıkçı**, Sayı: 3-4-5, Ağustos, Eylül, I. Teşrin 1944, s. 12, 16.)

Bundan kısa bir süre önce, Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'ndeki hükümlerin aksine, balıkların yumurta döktükleri aylarda balık avlandığı gibi dinamit ve zıpkınla da avlanma gerçekleştirildiği bilgisi kamuoyuyla paylaşılarak yeni bir balıkçılık kanununa olan gereksinim vurgulanmıştır.¹⁴³ Hükümetin bu konuda attığı adım, 22 Eylül 1943'te yayımlanan bir kararnameyle Zabıta-i Saydiye Nizamnesi'nin ilgili maddesinde yer alan ve balık neslinin korunması için av yasağı getiren hükmün yürürlüğe sokulmasıdır. Buna göre; ülkenin bütün su avı yerlerinde 15 Nisan'dan Ağustos sonuna kadar olan 4,5 aylık süre zarfında balık avcılığı yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanlar hakkında Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'ndeki cezalar işletileceği gibi Türk Ceza Kanunu'na göre de cezai işlem uygulanacaktı.¹⁴⁴ 10 Kasım 1943'te de bu konuda bir tamim yayımlanmıştır. Burada, Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'ndeki yasak konusunda o güne kadar bir karar alınmadığından bu yasağa uymayanlar hakkında yapılan kanuni işlemlerin mahkemelerce kabul edilmediği vurgulanıyordu. İlgili kararnameyle yasağa kanuni bir dayanak sağlanmış ve maddeye aykırı hareket edenlerin cezalandırılmalarının önü açılmıştı.¹⁴⁵

Bu süreçte İstanbul Balıkçılar Cemiyeti, halka ucuz balık sunabilmek için şehirde seyyar satış yerleri açtığı gibi, fakir halkın balık yemesini sağlamak için Kızılay aşhanelerine ücretsiz balık verilmesini kararlaştırmıştı.¹⁴⁶ Diğer taraftan, Halk Bankası'nın desteğiyle bir Balıkçılar Kooperatifi kurulurken,¹⁴⁷ balıkçılığın gelişmesine yönelik öneriler kamuoyuyla paylaşmaya devam ediliyordu.¹⁴⁸ Hükümet de gereken yardımların yapılarak balık konserve sanayiinin geliştirilmesine karar vermişti. Bu çerçevede, özellikle Gelibolu'daki fabrikaların geliştirilmesi için gereken önlemler alınacaktı. Cumhurbaş-

¹⁴³ Necib Selâm, "Balıklarımızı Koruyalım!", *Avcı (Avcılık, Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası)*, Sayı: 86, Temmuz 1943, s. 14-15.

¹⁴⁴ "Kararnameler", *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 5514, 22 Eylül 1943, s. 5844-5845.

¹⁴⁵ "Tamim", *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 5552, 10 Teşrinisani 1943, s. 6034. Bu dönemdeki bir bilgiye göre, ülkenin ortalama yıllık balık üretimi 25 milyon kilo, değeri de 1,5 milyon liraydı. (Enver Kırker, "Denizlerimizin Serveti", *İktisadî Yürüyüş*, Yıl: 4, Cilt: 7, Sayı: 75, 1 Şubat 1943, s. 13.)

¹⁴⁶ İzzet Kolay, "Balıkçılar Cemiyeti", *İktisadî Yürüyüş*, Yıl: 4, Cilt: 7, Sayı: 76, 16 Şubat 1943, s. 15.

¹⁴⁷ Selim Cavid, "Balıkçılar Kooperatifi", *İktisadî Yürüyüş*, Yıl: 4, Cilt: 7, Sayı: 78, 16 Mart 1943, s. 1.

¹⁴⁸ Haşim Nahid Er-bil, "Türk Balıkçılığı", *İktisadî Yürüyüş*, Yıl: 4, Cilt: 7, Sayı: 77, 1 Mart 1943, s. 5, 19.

kamı İsmet İnönü de, bu konu hakkında çeşitli direktifler verdiği gibi, Gelibolu'da bir Balıkçılık Enstitüsü kurulmasını istemişti.¹⁴⁹ Aynı süreçte, tüketim üzerinden yapılan bir tespit ise; konservecilik de dâhil olmak üzere henüz bir balık sanayiinin oluşturulmadığı gerçeği ortaya konuyordu. Bu bağlamda, ülkedeki balık tüketiminin yıllık bir kiloyu dahi bulmadığı noktasından hareketle, balık tüketiminin o güne kadar bir lüks niteliğinde olduğu kaydediliyordu. Bunun temel nedeni; üretim potansiyeli değil sektörün birçok konuda yaşadığı problemlerdi. Zira ülke içerisinde bir balık sanayiinin olduğunu söylemek mümkün değildi. 5-6 fabrikaya karşılık gelen konserve sanayii balık üretiminin %1'inden fazlasını işleyemiyordu. Bunun dışında, Trabzon'da, yıllık 50.000 kadar yunus balığı işleyen bir balık yağı fabrikası kurulabilmişti. Bu verilerin ardından sektörün gelişebilmesi için öncelikli önlemler üzerinde durulmuş ve bunların başında İstanbul'da büyük bir balık kombinası kurulmasının geldiği belirtilmiştir. Bunun dışında birkaç şehirde soğuk hava depolarını da içeren modern balıkhaneler kurulması, mevcut tesislerden en yüksek derecede yararlanılması, balık resminin kaldırılması, fiyat istikrarının sağlanması, tuz ve buz fiyatlarının indirilmesi, askerî birliklerin balık tüketicisi haline getirilmesi, kalabalık kuruluşlarda mecburi balık günü yapılması ve balık alışkanlığı yerleşinceye kadar İstanbul, Ankara ve İzmir gibi en büyük şehirlerde bazı dönemlerde et kesiminin sınırlandırılması şeklinde önlemler alınabilirdi.¹⁵⁰

¹⁴⁹ “Balık Konserve Sanayiinin İnkışafı İçin Kararlar”, **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1944, s. 3. Cumhurbaşkanı'nı destekler bir şekilde, ülke denizlerinde ayrıntılı araştırmalar yapılabilmesi için bir Balıkçılık Mektebi'ne ihtiyaç duyulduğu vurgulanıyordu. (Lütfü Arif Kenber, “Denizlerimizde Yabancıların Yaptıkları Tetkikler”, **Balıkçı**, Sayı: 3-4-5, Ağustos, Eylül, I. Teşrin 1944, s. 9, 15.)

¹⁵⁰ Şefik Bilkur, “Balık Servetimizin Kıymetlendirilmesi İmkânları”, **Türk Ekonomisi**, Yıl: 2, Sayı: 14, 15 Ağustos 1944, s. 43-46. Aynı dönemdeki diğer değerlendirmelerde de, soğuk hava depolarının önemine işaret edildiği gibi, et darlığının artması nedeniyle piyasaya balık sunumunu çoğaltabilmek için balık nakliyatının kolaylaştırılması, yeni bir yasal düzenlemeye gidilmesi, Balıkçılık Enstitüsü'nün yeniden açılması, tüketimi çoğaltacak önlemler alınması ve oldukça kötü durumdaki balıkhanenin modernleştirilmesi gereği öne sürülmüştür. (Abidin Dav'er, “Balıkçılık Enstitüsünü İhya Etmeliyiz”, **Cumhuriyet**, 31 İnkincânun 1944, s. 2; Enver Kurker, “Soğuk Hava Depoları”, **İktisadî Yürüyüş**, Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 107, 1 Haziran 1944, s. 10, 20; Aslan Tufan, “Balıkçılığımızın İnkışafına Doğru”, **İktisadî Yürüyüş**, Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı: 110, 17 Temmuz 1944, s. 1, 19; “Kemal Yarar, “Ucuz Balık Davası”, **Balıkçı**, Sayı: 3-4-5, Ağustos, Eylül, I. Teşrin 1944, s. 2-3, 16; Ahmet İhsan, “Türkiye'de Balıkçılık ve Balık Sanayii”, **Balıkçı**, Sayı 3-4-5, Ağustos, Eylül, I. Teşrin 1944, s.12,16; İzzet Kolay, “Haliçte Yapılması Kararlaştıran...”, **Balıkçı**, Sayı: 6, İnkinciteşrin 1944, s. 1.)

Savaşın son yılı olan 1945'e gelindiğinde çalışmalar somut bir sonuca ulaşmadan devam etmektedir. O yıl alınan bir kararla, 1939 yılından itibaren Münakalat Vekâleti'ne bağlı olan Su Mahsulleri ve Avcılığı Müdürlüğü bir kez daha Ekonomi Bakanlığı'na devredilmiştir.¹⁵¹ Bunun üzerine, Bakanlık daha önce hazırlanmış olan balıkçılık sektörüne yönelik tasarımı tüm ilgililerin katılımıyla ayrıntılı bir şekilde incelemeyi uygun görmüştür. Bu amaçla, sektörün çeşitli temsilcilerini davet ederek deniz mahsulleri kanunu tasarısının incelenmesi için bir toplantı düzenlemiştir. Yeni tasarıda, balık üreticileriyle onlar adına çalışanların ilişkileri, ülke içerisindeki satış ve tüketim konuları ve konserve, tuzlama ve balık ihracatı konuları ayrı ayrı dikkate alınarak ilgili hükümlere eklenmişti.¹⁵² İstanbul'daki Yerli Mallar Pazarları Müdürlüğü binasında, Ekonomi Bakanı Fuad Sirmen tarafından yapılan toplantıda, Bakan balıkçılık konusunun teşkilatlandırılacağını söyledikten sonra katılımcılara şu mesajı vermiştir: "*Sizin kendi işlerinizi, kendi düşüncelerinize göre teşkilâtlandırmak isteriz. Yalnız bu düşünceleri bize bildirirken, menfaat düşüncelerinden büsbütün tecerrüd edemeseniz bile kendi menfaatlerinizi umumun menfaatleriyle birleştirmeniz lâzımdır.*" Toplantıda, Balıkçılar Cemiyeti Başkanı Yusuf Yarar ve balık ihracatçılarından Ali Tansever söz alarak düşüncelerini açıklamışlardı. Toplantı sonucunda, balıkçıların bir ay zarfında bir tasarı vermeleri yönünde bir karar alınmıştı.¹⁵³

Bu toplantıdan sonra, 9 Ağustos 1945'de, Bakanlar Kurulu'nca sektörün gelişmesini sağlamaya dönük bir karar alınmıştır. Buna göre, balık yağı, konserve ve diğer yollarla hazırlanmış balık ve diğer deniz mahsulleri ile balıktan yapılan un gümrük çıkış vergisinden muaf tutulacaktı.¹⁵⁴

7. II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler

II. Dünya Savaşı'nın ardından, balıkçılık konusu, hükümetin çalışmalarının yanı sıra Marshall Planı'ndan da¹⁵⁵ istifade edilerek

¹⁵¹ "Kanunlar", T.C. Resmî Gazete, Sayı 6050, 6 Temmuz 1945, s. 9018; Özkul, a.g.m., s. 302.

¹⁵² "Balıkçılar Ankara'da Toplantıya Çağrıldı", Cumhuriyet, 6 Temmuz 1945, s. 2.

¹⁵³ "Balıkçıların İstekleri", Cumhuriyet, 12 Temmuz 1945, s. 2.

¹⁵⁴ "Bakanlar Kurulu Kararları", T.C. Resmî Gazete, Sayı: 6090, 22 Ağustos 1945, s. 9226. II. Dünya Savaşı döneminde toplam 36.989.000 liralık bir ihracat söz konusudur. (Küçük İstatistik Yılığ 1942-1945, Ankara, İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947, s. 293.)

¹⁵⁵ Marshall Planı, ABD tarafından, II. Dünya Savaşı sırasında yıkılan Avrupa ekonomile-

çözölmeye çalışılacaktır.¹⁵⁶ Bu çerçevede, yukarıda sözü edilen ve İstanbul'da hazırlanan deniz mahsulleri projesinin Ekonomi Bakanlığı tarafından yürütölen incelemesi 1945 yılı sonlarına doğru tamamlanmıştır. Balıkçılık konusunu köklü bir şekilde çözeceği ileri sürölen projenin uygulanması için Sanayi Tetkik Heyeti Başkanı Şevket Süreyya Aydemir de incelemelerini tamamlamıştı. Tasarının TBMM'nin yeni dönemine yetiştirilmesi öngörölüyordu. Projeye göre, İstanbul'da Eminönü Meydanı ile Sebze ve Meyve Hali arasındaki sahil kısmı balıkthane ve soğuk hava depolarına ayrılıyordu. Burada modern bir balık ve deniz mahsulleri borsası ve balıkların taze bir şekilde korunması için büyük bir havuz kurulacaktı.¹⁵⁷ Ancak bu tasarı bir kez daha yasalaşmamış ve 14 Ağustos 1946'da kurulan Recep Peker Hükümeti Programı'nda, su mahsullerinin değerlendirilmesi konusundaki çalışmaların artırılacağı ve balıkçılık konusuyula ilgilenileceği vurgulanmaya devam edilmiştir.¹⁵⁸

Ortaya çıkan sonuçsuz tablo, 26 Aralık 1946'da gerçekleştirilen Ekonomi Bakanlığı'nın 1947 yılı bütçe görüşmelerinde gündeme gelmiştir. Bu görüşmelerde söz alan Gaziantep milletvekili Cemil Said Barlas, Ekonomi Bakanı'na, 1947 yılında su mahsulleri sanayii ve balıkçılığın gelişimi konusunda hangi hamleleri yapacağı sorusunu yöneltmiştir. Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta bu soruya cevaben, su mahsullerinin çeşitli yönlerinin olduğunu söylemiş ve Ekonomi Bakanlığı'nın o güne kadar süren araştırmalarıyla bu konuyu her açıdan çözümlenebilmek adına bazı sonuçlara vardığını belirtmiştir. Bu alanda balıkçıları düşöndüren öncelikli konu balıktan

rini canlandırmak ve Komünizmin Batı Avrupa'da yayılmasına engel olmak amacıyla gündeme getirilen bir yardım programıdır. 1948 yılında başlayan bu programa Türkiye de dâhil olmuştur. (Yavuz Güler, **Marshall Planı ve Türkiye'de Marshall Planı'nın Uygulanışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2009, s. 86; Serkan Şahin, **Marshall Planı Ekseninde Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2014, s. 31-34.

¹⁵⁶ Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil olmasından önce yapılan bir ankete verilen cevaplar arasında, alınacak kredinin bir bölümünün deniz mahsulleri alanında kullanılması gerektiği yer alıyordu. ("Önemli Bir Anket", **İktisadî Yürüyüş**, Yıl: 7, Cilt: 7, Sayı: 146, 23 Ocak 1946, s. 12.)

¹⁵⁷ "Balıkçılığın Islahı İçin Hazırlanan Proje", **Cumhuriyet**, 15 Eylül 1945, s. 1. Marshall Planı'ndaki Türkiye verilerine göre, ülkenin balık üretimi 1945-46 döneminde 18.000 tondur. ("Marshall Planı", **İktisadî Yürüyüş**, Cilt: 9, Sayı: 196, 8 Mart 1948, s. 10.)

¹⁵⁸ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt: 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), s. 418-419.

alınan av resmiydi ve hükümet tarafından bu verginin kaldırılmasına karar verilmişti. Ancak bu önlem yeterli olmadığından, gerekli limanların yapılıp teknik desteğin sağlanması ve balık sanayiinin kurulup desteklenmesi gündemdeydi. Su mahsulleri sanayiinin devletin yardımı ve korumasıyla özel teşebbüs tarafından kurulabileceği düşünülüyordu. Bu yeterli olmadığı takdirde, devlet girişimci olarak da sektörde yer alacaktı ve sektöre yönelik tüm bu önlemler yakın bir zamanda Meclis'e sunulacaktı.¹⁵⁹

Ekonomi Bakanı'nın bu sözlerine karşılık 1947 yılı içerisinde somut bir gelişmeden söz etmek mümkün değildir. Aksine, 10 Eylül 1947 tarihinde göreve başlayan I. Hasan Saka Hükümeti Programı'nda su mahsulleri konusuna değinilmemiş ve bu durum İstanbul milletvekili Fuad Hulusi Demirelli tarafından gündeme taşınmıştır. Ona göre, ihraç kapasitesi olan balıkçılık ve diğer deniz mahsullerinin teşvik edilmesi konusunun dikkate alınacağı söylenmesine rağmen programda buna ilişkin hiçbir madde yer almıyordu.¹⁶⁰ Buna karşılık, 17 Kasım 1947'de toplanan CHP'nin 7. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen parti programında, verimli bir servet kaynağı olan deniz ve tatlı su ürünleri sanayisine önem verileceği hükmü yer almıştır. Kurultay'da Ekonomi Bakanlığı'na gönderilen dilekler ve bunlara Ekonomi Bakanı'nın verdiği cevaplar dikkate alınarak hazırlanan rapora göre; balıkçılık tüm ülkeyi önemli bir şekilde ilgilendiren geniş bir araştırma konusuydu. Ancak bu alanda araştırmalar yapacak olan Balıkçılık Enstitüsü'nün 1936 yılında kapatılması zorunluluğu olduğundan bu araştırmalar yarım kalmıştı. Yarıda kalan bu araştırmaların tamamlanması gerektiğinden, 1948 yılı için pratik bir çözüm düşünülmüş ve mevcut laboratuvarlardan da yararlanılarak yabancı uzmanlara gereken araştırmaların yaptırılması planlanmıştır.¹⁶¹

Dolayısıyla, balıkçılık konusu bu kez de gerekli araştırmaların yapılması gerekçesiyle ileriye atılıyordu. Bu süreçte; balıkçılık sektörünü ilgilendirmekle birlikte hayata geçmeyen bir diğer gelişme, çalışmalarını 5 Kasım 1947'de tamamlanan ve Vaner Planı olarak da adlandırılan 1947 İktisadi Kalkınma Planı'dır. Bu planın su mahsul-

¹⁵⁹ TBMM Tutanak Dergisi (TBMM TD), Dönem: VIII, Cilt: 3, 24. Birleşim, 26.XII.1946, s. 535, 541-542.

¹⁶⁰ Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), s. 523.

¹⁶¹ C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, Ankara, 1947, s. 431, 547.

leri kısmında, ülkenin potansiyeli çok zengin olmasına karşın balık sanayiinin istenen noktaya ulaşamadığı belirtiliyordu. Bu açıdan balık sanayiinin geliştirilmesi başlıca hedeflerden birini teşkil ediyordu. Bunun için modern balıkçı gemileri temin edilecek, soğutma tesisleri ve işleme yerleri kurulacaktı. Böylece, 1946 yılı sonunda üretim miktarı 18.000 ton üretim değeri de 10 milyon lira iken, 1952 yılında 125.000 ton üretim kapasitesi ve 75 milyon lira üretim değerine ulaşılacaktı.¹⁶²

Bu belirsizlik ve balıkçılığın sorunları o süreçte de kamuoyunun gündeminden uzak kalmamıştır. Bu çerçevede, balıkçıların en büyük probleminin kredi konusu olduğu öne sürülüyordu. Bu problem kabzımalların balıkçıları üzerinde bir denetim kurmasına yol açmakta ve balıkların denize dökülmesi de içerisinde yer almak üzere birçok olumsuzluğa neden olmaktaydı.¹⁶³ Sonbaharla birlikte bir balık akınının başladığını ancak bundan yeterince kazanç elde edilemediğini belirten bir yazara göre de, balıkçılığın şansızlığı çok eski dönemlere dayanmakla beraber hala devam ediyordu. Bu şanssızlığın, Atatürk döneminde ülkeye gelen Veberman kastedilerek, “*palavracı ve dalavereci bir serserinin*” balıkçılık işinin başına getirilmesiyle başladığı iddia ediliyordu. Bu kişinin hatalı politikaları sonucunda balıkçılık konusundaki girişimler başarısız olmuştu. Savaş döneminde mecburen bir köşede kalan balıkçılık sektörü, yeni dönemde tekrar ciddi bir şekilde ele alınmalı ve bunun için de devlet ve özel sermaye birlikte hareket etmeliydi.¹⁶⁴

Yeni tasarıya yönelik çalışmaların devam ettiği sırada, Çoruh milletvekili Cemal Kazancıoğlu tarafından verilen bir soru önergesiyle balıkçılık konusu TBMM içerisinde tekrar tartışılmıştır. Balıkçılık sanayiinin gelişimini sağlamak için su ürünleri kanunu tasarısının Meclis’e getirilmesi hakkındaki önergede, ülke denizlerinden geçince yararlanılamadığına işaret ediliyordu. Bunun tek sebebi, balıkçılık konusunun o güne kadar devlet tarafından geçince ele alınamaması nedeniyle balıkçıların sermaye ve malzeme yönünden organize olamamalarıydı. Bunun sonucunda, Türk balıkçılığı geçmi-

¹⁶² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2009, s. 74.

¹⁶³ İsmail Özkul, “Balıkçılık Teşkilâtımız ve Balık Av İle Geçinen Vatandaşlarımız”, *Türk Ekonomisi*, Sene: 5, Sayı: 51, Eylül 1947, s. 274-275.

¹⁶⁴ “Balıkçılığımızın Talihsizliği!”, *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1947, s. 2.

şe göre daha geri ve ilkel olduğu gibi balıkçılar da o oranda “sefil” bir durumdaydı. Cemal Bey bu geri kalmışlığın çözümü için beş başlıkta topladığı konuları gündeme getirerek bunların cevaplanmasını Ekonomi Bakanlığı’ndan sözlü olarak talep etmişti. Bunlardan ilki; ülkenin balık yataklarının incelenmesi ve avlanma yöntemlerinin belirlenmesiydi. Ekonomi Bakanı Cavit Ekin bu soruya cevaben; ülkenin balık potansiyelinin genişliğine işaret etmiş ve tüm sanayi sektöründe olduğu gibi balıkçılıkta da kapsamlı bir yapılandırmaya girişmeden önce ayrıntılı bilgilere dayanılarak projelerin hazırlanması gereğini vurgulamıştır. Oysaki; nispeten daha ayrıntılı bilgilere sahip olunan balıkçılığın ağırlık merkezi konumundaki İstanbul’da bile daha kapsamlı bir sanayi hareketine girişilmesine cesaret verecek bir bilgi kesinliği bulunmuyordu. Nitekim son on yılın oldukça dalgalı üretim rakamları da bunu ortaya koymaktaydı. Bu nedenle, Cemal Bey’in de değindiği gibi öncelikle sektöre ilişkin iyi bir inceleme yapılmalıydı. Bunun için daha önce Balıkçılık Enstitüsü tarafından başlatılmış olan bilimsel çalışmaya mütevazı bir çerçevede devam edilip ihtiyaca göre geliştirilmesi için harekete geçilmişti.¹⁶⁵

Cemal Bey bu sorunun dışında, balıkçılığın iç ve dış pazardaki değerinin ne olduğunu öğrenmek istemiş, balıkçıların araçlardan kurtarılarak av araçları ve teçhizat ile donatılması ve tutulan balıkların bozulmadan saklanıp nakledilebilmesi için gereken tesislerin yapılması gereğine işaret etmiştir. Tüm bunlar için de su mahsulleri kanun tasarısının Meclis’e getirilmesi talebinde bulunmuştur. Ekonomi Bakanı bu sorulara toplu bir şekilde cevap vermiş ve balıkçılıkla uğraşan her kesimin konunun kendi talepleri doğrultusunda çözümlenmesini istediğine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla balıkçılığın geniş bir açıdan ele alınması gerekliliği bulunduğundan, sektörün farklı uzmanlarca bir kez daha incelenmesi için girişimlere başlanmış ve tasarının Meclis’e sunulması da bu incelemelerden sonraya bırakılmıştı. Bu çalışmanın uzun bir zamana gereksinim duyacağı gibi bir algı söz konusu olabilirse de, bu süreyi en aza indirebilmek için gayret gösterilecekti. Bu çalışmanın yanı sıra, o günkü imkânlar oranında üretim ve satışın çoğaltılması için bazı tedbirler öngörülüyordu.¹⁶⁶

¹⁶⁵ TBMM TD, Dönem: VIII, Cilt: 11, 54. Birleşim, 3.V.1948, s. 241-242.

¹⁶⁶ A.e., s. 241-243.

Bu açıklamaların ardından söz alan Cemal Kazancıoğlu, ülkenin balıkçılık potansiyeline bir kez daha dikkat çekerek tarıma yönelik sanayileşme programlarının düşünüldüğü bir ortamda bu sektörü geride bırakmanın doğru olmayacağını söylemiştir. Bu alanda, 1925-1944 yılları arasında çeşitli çabalar söz konusu olmasına karşın gelinen noktada geçmişe göre daha geriye gidilmişti. O gün Türk balıkçılığı hala Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi altında çalışırken, büyük umutlarla Ekonomi Bakanlığı'na devredilen Su Ürünleri ve Avcılığı İşleri Müdürlüğü hiçbir pratik faaliyette bulunamamış ve sonuçta sektör Türk balıkçılığının merkezi olan İstanbul'daki Balıkçılar Cemiyeti gibi yetkisinin üzerine çıkarak hareket edebilen bir kuruluşun ve kabzımalların egemenliği altında kalmıştır. Türk balıkçılığının problemlerini çeşitli yerlerden verdiği örneklerle de ortaya koyan milletvekili, milli bir dava olarak balık tüketiminin çoğaltılması gereğini vurgulamış, soğuk hava depolarının kurulması, balık sanayiine yatırım yapacaklar için kolaylık sağlanması, kredi konusunun çözümlenmesi ve ihraç konusundaki formalitelerin azaltılması yönündeki önerilerini ortaya koymuştur. Ancak tüm bu tedbirleri hayata geçirebilmek için bir kanun tasarısının bir an önce Meclis'e getirilmesi gereğini de ifade etmiştir.¹⁶⁷

Bu gelişmelerden hareketle, 1948 yılı içerisinde, su mahsulleri kanunu tasarısı hazırlıklarının, 1936'da gerçekleştirilen Balıkçılık Kongresi'ne sunulan dilekler de dikkate alınarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki bilgilere göre, kongrede öne sürülen 86 dilekten 74'ü çeşitli şekillerde tasarıya eklenmiş, ancak kalan 12 dilek temel ilkelere aykırı görüldüğünden dikkate alınmamıştı. Bunlar arasında, balık himaye alanlarının belirlenmesi, sürütme yöntemiyle balık avcılığı yapılması, balıkçılık ve liman tezkerelelerinin süresi, dalyanların geliştirilmesi, balıkçılık bankasının yapısı

¹⁶⁷ A.e., s. 243-246. Cemal Bey'in soru önergesinden hareketle kaleme alınan bir eleştiride de, halen Osmanlı döneminden kalma Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi'nin yürürlükte olduğu ifade ediliyordu. Bu durumun Anayasa'da yer alan 6 ok içerisindeki inkılapçılık ilkesine de ters düştüğü öne sürülmekte ve milletvekillerinin "hükümeti sıkıştırarak" hızlı bir şekilde kanun tasarısının hazırlanmasını sağlamaları ümit edilmekteydi. Diğer taraftan, Bakan'ın getirileceğinden söz ettiği yabancı uzmanın da Estonyalı uzmana benzememesi gerektiği belirtiliyordu. ("Hâlâ Yerinde Sayan Türk Balıkçılığı", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1948, s. 2. Estonyalı uzmanın ne denli yeteneksiz olduğuna dair benzer eleştiriler için bkz.: Hamdi Varoğlu, "Gelişi Güzel", **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1948, s. 2; Hamdi Varoğlu, "Gelişigüzel", **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1948, s. 2.

ve görevleri, balıkçı kabzımallığının geleceği, balıkhanelerin kredi açabilmesi ve balıkçı kooperatifleri konuları yer alıyordu. Balıkçılık Kongresi'ndeki encümenlerde en çok tartışma yaratan konulardan biri de, balıkthane masrafı olarak alınacak paraydı. Geçmişteki tasarıda, halen alınmakta olan balık resminin kaldırılması söz konusu olmakla beraber, balıkthane masrafı adıyla %12'ye kadar bir vergi alınabileceği kaydedilmişti. Encümen bu azami oranın %9'a indirilmesini çoğunluk görüşü olarak kabul etmekle birlikte bazı üyeler bu resmin hiç alınmaması, bazıları da azami %12 oranında alınması yönünde görüş bildirmişlerdi. Tasarıya ise çoğunluğun kabulü olan %9 oranı alınmıştı. Geçmişe yönelik bu açıklamanın ardından, mevcut %12'lik verginin balıkthane harcamalarını ancak karşıladığı hatırlatılarak balıkçıların bu vergiden şikâyet etmedikleri ve hatta satışların artırılması halinde 1926 yılına kadar ödedikleri %24'lük orana bile razı oldukları bilgisi veriliyordu.¹⁶⁸

Diğer taraftan, 1948 yılına kadar yerli ve yabancı kişiler tarafından yetmiş altı rapor hazırlandığı belirtiliyordu. Bu raporlardan çıkan sonuca göre, Türk suları su mahsulleri açısından çok zengin olup özellikle Akdeniz'de Türkiye rakipsiz bir durumdaydı. Bu açıdan, Türk sularında o günküün birkaç katı balık avlamak mümkündü. Buna karşılık, Türk balıkları dışarıda çok ucuza satıldığı gibi ülke içerisindeki balık konservesi de çok pahalıydı. Balıkçılar çok çalışkan olmakla birlikte çok da fakirlerdi ve balıkçılık için gerekli araç ve sermayeleri yoktu. Bu tabloyu değiştirebilmek için hazırlanan raporlarda birçok öneri getirilmişti. Bu çerçevede, avlanma açısından dip balıkçılığı temel olmalı geçici balık avı ise bunu tamamlayıcı düzeyde kalmalıydı. Balıkçılığı geliştirmek için de hükümet tarafından destekleyici önlemler alınmalı, modern bir su mahsulleri kanunu çıkarılmalı, vergiler indirilmeli ya da mümkünse tamamen kaldırılmalı, kredi olanakları geliştirilmeli, avcılık modern teknolojiyle donatılmalı ve devletin öncülük edeceği bir su mahsulleri sanayii kurulmalıydı. Ancak tüm bunlardan önce, Türk sularında sistematik ve düzenli araştırmalar yapılarak suların durumları ve su mahsullerinin cinsleri belirlenmeliydi. Bunun için de su mahsulleri okul ve enstitüleri açılmalıydı.¹⁶⁹

¹⁶⁸ BCA, Yer No: 1453-31-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 26.03.1948.

¹⁶⁹ BCA, Yer No: 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih: 29.06.1948.

Cumhuriyet döneminde balıkçılık sektörü için o güne kadar epeyce emek sarf edilmiş ve önemli miktarda para harcanmıştı. Bunların sonucunda araştırma için bir gemi satın alınmış, bir okul ve enstitü açılmış, birçok rapor yazılarak çeşitli tedbirler gündeme gelmişti. Ancak konu ciddiye alınarak yürütülmediği için henüz olumlu bir sonuca ulaşılammıştı. Öyle ki denizlerdeki araştırmaların sonuçları olarak yapılan harita ve grafiklerle yazılan raporların tamamı bile dosyalarda saklanamamıştı. Gelineen noktada, geçmişteki raporların yanı sıra 1946-1947 yıllarında yapılan hazırlıklar da dikkate alınarak balıkçılık alanında öne sürülen görüşlerin doğru ve yerinde olduğu sonucuna varılmıştı. Bu nedenle, su mahsulleri konusunun ciddi ve geniş bir şekilde ele alınması, yapılacak işlerde devletin öncülük ederek halkla birlikte çalışması ve bu konuların kanun ve tüzüklerle belirlenmesi gereği öne çıkmaktaydı. Bu düşüncelerle, bir su mahsulleri kanunu ve bir de su mahsulleri kurumu kanunu tasarısı oluşturulmuştu. Bu iki kanunun gerekçelerini açıklayan geniş bir içerik de hazırlanırken, alınacak direktiflere göre bu içeriğe son şekli verilecekti.¹⁷⁰

Yeni kanun tasarısındaki bu açıklamalarda yer alan sektöre yönelik 76 rapor hazırlanması konusu da dikkate alınarak, Ekonomi Bakanlığı'nın 1949 yılı bütçe görüşmelerinde su mahsullerine yönelik faaliyetler gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda Eskişehir milletvekili Ahmet Oğuz, su ürünlerini değerlendirmek için 1914 yılından bu yana çalışıldığını ve artık konunun bir mizah haline geldiğini söylüyordu. Zira su ürünleri konusunda yetmiş altı rapor hazırlanmıştı. Bir kısmı tercüme de edilmeyen bu raporların yanına 77. raporun elde edilmesi amacıyla bütçeye uzman ödeneği konulmuştu. Hükümetin yaşanan sıkıntılar arasında balıkçılıkla uğraşmasındaki güçlüğü anladığını ifade eden milletvekili, hükümetin tereddüdünün de bu alanda bir girişimde bulunup bulunmama noktasından kaynaklandığını düşünüyordu. Bununla birlikte, hükümetin bu konudaki görüşünü açıklıkla belirtmesi gerektiğini ve aksi halde 77. raporun da bir "*fantezi*" olarak karşılına çıkacağını söylüyordu. İstanbul milletvekili Ali Rıza Arı da, su mahsulleri hakkında CHP Programı'nda yer alan hükümler bağlamında neler yapıldığını öğrenmek istemişti. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Cemil Said Barlas, daha önce

¹⁷⁰ A.e.

balık ve et hakkında 76 rapor hazırlandığını ve kendilerinin bunları inceledikten sonra bu alanda Toprak Mahsulleri Ofisi'ni (TMO) görevlendirdiklerini açıklamıştır. Ofis yetmiş altı raporu tasnifleyip 77. raporu hazırlayacaktı. Yeni rapor ise Marshall Planı ve Ofis aracılığıyla hayata geçirilecekti.¹⁷¹ Dolayısıyla bu aşamadan sonra yetkili kuruluş olarak TMO öne çıkarılmakta ve Marshall Planı'ndan da destek beklenmektedir. Nitekim bu açıklamanın ardından Bakanlar Kurulu'nun 25 Haziran 1949'da kabul ettiği bir kararla, her çeşit nebati ve hayvani yağlı tohum ve maddeler, kasaplık hayvan ve balık ile bunların mamullerinin alım, satım, ithal ve ihracına, bu amaçları sağlayacak her türlü tesisatı kurup işletmeye ve gereğinde yem ve benzeri yardımcı maddeleri sağlamaya TMO yetkili kılınmıştır.¹⁷²

Bu gelişmelerin ardından, CHP iktidarının son dönemine gelindiğinde, bir taraftan Amerikalı uzmanlarca çeşitli raporlar hazırlanırken, diğer taraftan Marshall Planı aracılığıyla çeşitli yatırımlar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda 1949 yılında, Türk balıkçılığını incelemek üzere Amerikalı bir balıkçılık uzmanı İstanbul'a gelmiştir. Kendisi yaptığı incelemenin sonrasında, büyük balık yataklarına sahip olması nedeniyle İstanbul'un önemli bir balık sanayii merkezi olabileceği açıklamasında bulunmuştur. Özellikle orkinos gibi balıklar Türk sularında bolca bulunuyordu ve bu tür balıkları Amerika gümrüksüz bir şekilde ithal ediyordu.¹⁷³ Türkiye'deki et konusunda incelemelerde bulunan bir başka Amerikalı uzman da, sektörün gelişmesi için önemli bir potansiyel olduğunu kaydetmiş ve balıkçılık açısından çok büyük bir tesisata gerek görmediğini ifade etmişti.¹⁷⁴ İktisadi İşbirliği İdaresi (ECA)¹⁷⁵ Yunanistan kısmı

¹⁷¹ **TBMM TD**, Dönem: VIII, Cilt: 16, 53. Birleşim, 26.II.1949, s. 758, 763, 785-786.

¹⁷² "Bakanlar Kurulu Kararları", **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 7248, 2 Temmuz 1949, s. 16521. Ayrıca bkz.: "Toprak Mahsulleri Ofisi", **Akşam**, 3 Temmuz 1949, s. 1.

¹⁷³ "Balıkçılık Mütahassısı Gitti" **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1949, s. 2.

¹⁷⁴ "Amerikalı Uzmana Göre Et Buhranının Sebepleri", **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1949, s. 3.

¹⁷⁵ İktisadi İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration), Avrupa'yı Kalkındırma Fonu'yla ilgili olarak kurulmuştur. Bu çerçevede Amerikan Hükümeti, 1948 yılında, Marshall Planı'nın uygulanması ile tüm dış yardımlarla ilgilenmek ve merkezi Washington'da olmak üzere İktisadi İşbirliği İdaresi'ni kurmuştur. Amerika'nın resmî bir dairesi konumundaki idarenin görevi, Avrupa'ya ve diğer ülkelere yapılacak yardımın miktar ve içeriğini belirleyerek Kongre'nin onayına sunmaktır. Bu idare, 1951 yılı sonunda kaldırılarak yerine Karşılıklı Güvenlik İdaresi oluşturulmuştur. (Selâhattin Tuncer, **Beynelmîlîl Teşekküller**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası Ayrı Bası, 1960, s. 60.) Ayrıca bkz.: Tolga Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye**

balıkçılık uzmanı Moore da özel bir ziyaretle Türkiye'ye gelerek incelemelerde bulunmuştur. Ankara'da yetkililerle görüşen Moore, İstanbul'a gelişinde yaptığı açıklamada, Türkiye'de balıkçılık sanayiinin gelişimi amacıyla hazırlanan raporları incelediğini ve bu raporların çok doğru olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu raporlar tam anlamıyla uygulandığı zaman beklenen sonuçlar alınacaktı. Bununla birlikte, balıkçılıkla uğraşan kişilerin bu alandaki bilgilerini artırmaları gereğine işaret ediyor ve soğuk hava depolarına gereken önemin verilmesini istiyordu.¹⁷⁶

İktisadi İşbirliği İdaresi'nin yıldönümünde konuşan Devlet Bakanı Nurullah Esad Sümer, hazırlanmakta olan 1949-50 yılı kalkınma programı içerisinde balıkçılık ve et konserve sanayisinin de yer aldığını açıklarken,¹⁷⁷ o dönemde yatırım açısından en somut gelişme Marshall Planı ile sağlanacaktır. Buna göre, 1949-50 mali yılında, TMO'ya plan üzerinden 1.555.000 dolarlık bir ödeme gerçekleştirilmişti. Dolaylı yardım olarak da 6.100.000 dolarlık bir ödenek söz konusuydu. Bu paraların 6.146.832,09 doları malzeme siparişine ayrılmıştı. Siparişler arasında balık avı, nakliye ve araştırma gemileri bulunuyordu. Ayrıca çeşitli illerde soğuk hava depoları, et kombinaları ve buz fabrikaları inşaatları gerçekleştirilmişti. Bu tesislerin personelinin yetiştirmek üzere ABD'den üç uzman getirildiği gibi, et ve balık sanayiinin çeşitli alanlarında çalıştırılmak üzere mühendis, biyolog, tekniker ve iktisatçı gibi uzmanların getirilmesi için de çalışmalar yürütülüyordu.¹⁷⁸

Uygulaması, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2007, s. 86-89.

¹⁷⁶ "Balıkçılığımızın Durumunu Islâh", **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1950, s. 1,3. Heyet Başkanı Russell H. Dorr da, Yunanistan'a olduğu gibi Türkiye'ye de bir balıkçılık uzmanı gönderilmesi için Washington ve Paris ile görüşme halinde olduklarını söylemiştir. ("R. Dorr'un hususî teşebbüs ve devletçiliğe dair beyanâtı", **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1950, s. 1, 3.) Bu dönemde, 55 yaşındaki bir Alman balıkçı hükümete başvurarak çalışma talebinde bulunmuştur. 35 yıldan fazla bir zamandır bu sektörde çalışan ve balık konservecililiği alanında deneyimli olan bu kişi, halen kendi firmasını işletiyordu. Kendisi Türkiye'de modern balık konserve fabrikası, balık unu fabrikası ve soğutma tesisleri kurabileceği gibi deneyimleri açısından balık konservelerinin ihracı konusunda da yardımcı olabileceğini düşünüyordu. Bu süreçte Almanya'dan ayrılmak istemesinin nedeni artık orada uzun yıllar boyunca büyük iş imkânlarının olmayacağına inanmasıydı. Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'ne ve onun açtığı kuruluşlara bağlı olmaması nedeniyle siyaseten hiçbir suçunun olmadığını özel olarak vurgulayan bu girişimcinin tek şartı ailesinin de kendisiyle birlikte Türkiye'ye gelmesine izin verilmesiydi. (BCA, Yer No: 17-98-6, Dosya Ek A7, Tarih: 10.04.1950.)

¹⁷⁷ "Bir Yıllık Kalkınma Programımız", **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1949, s. 1, 4.

¹⁷⁸ Şahin, a.g.e., s. 120. 1948 yılından 30 Haziran 1952'ye kadar olan dönemde ise Türkiye

Buna karşılık su mahsulleri kanunu açısından somut bir gelişme söz konusu değildir. Bu konuyu bir gazeteye gönderdiği mektupla gündeme getiren İstanbul Balıkçılar Cemiyeti Başkanı Yusuf Yarar, bu kanunun çok uzun ve kapsamlı olması sebebiyle geç kalınmasının geçerli nedenleri olabileceğini kabul etmekle birlikte, balıkçılardan alınan %12 tutarındaki resmin hala kaldırılmamasını eleştiriyordu. Düyun-ı Umumiye döneminden itibaren alınan ve devlete önemli bir gelir sağlamadığı gibi balıkçıları adeta “*usandıran*” bu verginin kaldırılmasına yönelik kanunun bir an önce çıkarılması balıkçılığın kalkınmasına önemli derecede hizmet edecekti. Mektubu okuyucularına sunan köşe yazarı da, Yusuf Bey’i haklı bularak, Marshall Planı aracılığıyla balık sanayiinin canlandırılmaya çalışıldığı o günlerde su mahsulleri kanununun çıkarılması ve balıkçıların şikâyet ettikleri verginin de kaldırılması gereğini vurguluyordu. Ayrıca Fransa’da ve diğer ülkelerde bulunan ve Türkiye’de de bir süre çalışıp kapatılan Balıkçılık Enstitüsü yeniden açılmalıydı.¹⁷⁹

Sektörün beklediği kanun çıkmasa da, vergiye yönelik eleştiriler 1950 yılı seçimlerinden önce sonuç verecektir. Bu konuda çıkarılan bir kanunla, su mahsullerinden alınmakta olan av vergisi kaldırılmış, balıkçı kayıklarından vergi ve resim alınmayacağı öngörülmüş ve Hazine’ye ait olup Maliye Bakanlığı tarafından idare edilen balıkhaneye binaları bedelsiz olarak mahalli belediyelere devredilmiştir.¹⁸⁰ İlgili kanun gerekçesinde, su mahsulleri ve av derilerinden alınmakta olan av vergisinin Osmanlı döneminde %24 oranına kadar ulaştıktan sonra 1926 yılından bu yana %12 oranında alındığı hatırlatılıyordu. Ancak o güne kadar Ekonomi, Ticaret ve Maliye Bakanlıklarına yapılan başvurularda balıkçılığın daha fazla gelişebilmesi için bu verginin kaldırılması gerektiği belirtilmişti. Yapılan incelemeler sonucunda, bu verginin kaldırılarak balık satışlarının daha serbest ve

toplam 352.395.910 dolar yardım almıştır. Bu tutarın 7.655.000 doları et ve balık sanayii için kullanılmıştır. (Güler, a.g.e., s. 181.)

¹⁷⁹ “Balıkçılığımızın İnkışafı İçin”, **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1950, s. 2. Bu süreçteki diğer değerlendirmelerde de, bir taraftan Türkiye balıkçılığının zengin potansiyeli ortaya konuyor, diğer taraftansa üretim, kredi, tesis ve satış konularında eksiklikler bulunduğu belirtiliyordu. (Numan Zaim, “İktisadî Bakımdan Balıkçılığımız”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Cilt: 67, No: 1, Ocak 1950, s. 79-88; Numan Zaim, “İktisadî Bakımdan Balıkçılığımız”, **İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Cilt: 67, No: 2, Şubat 1950, s. 136-144.)

¹⁸⁰ “Kanunlar”, **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 7472, 1 Nisan 1950, s. 18233.

ticari esaslar çerçevesinde yapılandırılması gereği anlaşılmıştı. Bütçe Komisyonu raporuna göre de, av vergilerine yönelik 1950 yılı gelir tahmini 1.700.000 liraydı ve bunun içerisinde av resmi 850.000 lira tutuyordu. Verginin kaldırılmasıyla birlikte bunu tahsil için mevcut bulunan Maliye kadrosu da dağıtılacağından 100.000 liralık bir tasarruf söz konusuydu. Bu açıdan önerilen değişikliklerle Hazine'nin önemli bir gelir kaybına uğramayacağı da dikkate alınarak tasarı kabul edilmişti.¹⁸¹

Yeni kanun üzerine İstanbul'daki balıkxane binası 1 Nisan 1950'den itibaren Maliye'den belediyeye devredilmiştir. Valinin katılımıyla gerçekleştirilen törende söz alan Balıkçılar Cemiyeti Başkanı, balıkxanenin İstanbul Belediyesi'ne devredilmesinden duydukları memnuniyeti ifade ederken, İstanbul Valisi de belediyenin bu konuda her türlü yardımı yapacağını belirtmiş ve balıkçıların da halka iyi ve ucuz balık yedirme görevlerinin olduğunu söylemiştir.¹⁸²

Tüm bu gelişmelerden sonra, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimler sonucunda CHP'nin seçimi kaybetmesiyle Demokrat Parti dönemi başlayacaktır. Bu dönemde, balıkçılık sektörüne yönelik çeşitli çalışmalar yapılmasına karşın, sektörün en büyük beklentisi olan kanun çıkarılamayacaktır. Aynı durum 1960'larda da devam edecek ve su mahsulleri konusuna yönelik kanun ancak 22 Mart 1971'de kabul edilerek yürürlüğe girecektir.¹⁸³

Sonuç

Türk ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olan balıkçılık sektörü, Osmanlı döneminden çeşitli problemlerle devralınmıştır. Bunların başında mevzuat yetersizliği, teknolojik gerilik ve üretim dengesizliği gibi problemler gelmektedir. Bu problemleri çözerek balıkçılığı atıl durumundan kurtarabilmek için CHP iktidarında çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Bunların içerisinde, zamanın gereklerine uygun ve sektörün ihtiyaçlarını karşılayacak yeni bir su

¹⁸¹ **TBMM TD**, Dönem: VIII, Cilt: 25, 71. Birleşime Ek, 23.III.1950, S. Sayısı: 282, s. 1-3.

¹⁸² "Balıkxanenin Durumu", **Akşam**, 2 Nisan 1950, s. 3. Balıkxanenin şehre faydalı olabilmesi için mutlaka yanına bir buz ve soğuk hava deposu yapılması gereği ilgililer tarafından ifade edilmişti. Büyük harcamaları kapsayan bu yatırımların karşılanması için Marshall Planı'nda balıkçılığın gelişimi için ayrılan fondan 400.000 lirasının soğuk hava deposu için kullanılması söz konusuydu.

¹⁸³ İlgili kanun için Bkz.: "Kanunlar", **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 13799, 4 Nisan 1971, s. 1-5.

mahsulleri kanunu çıkarılması ayrı bir öneme ve önceliğe sahip olduğundan, bu konu tüm CHP iktidarı boyunca güncelliğini korumuştur. Bu çerçevede, 1923-1938 döneminde, vergi indirimine gidilmesi, Balıkçılık Mektebi açılması, yeni bir su mahsulleri kanun tasarısı hazırlanması ve Balıkçılık Kongresi düzenlenmesi gibi önemli gelişmelere imza atılmıştır. İktidarın bu faaliyetlerinin yanı sıra yabancı uzmanların da içerisinde yer aldığı çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından sektörün mevcut sorunlarını ve çözüm önerilerini ortaya koyan kayda değer raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlara göre sektörün en büyük sorunları mevzuat, kredi, üretim teknolojisi, tüketim ve satış konularındadır. Bu sorunlar da dikkate alınarak 1-7 Aralık 1936'da Ankara'da düzenlenen ve alanında bir ilk olan Balıkçılık Kongresi'nde, katılan sektör temsilcilerinin görüşleri dinlenmiş ve İktisat Vekâleti'nin hazırladığı su mahsulleri kanun tasarısı tartışılarak kabul edilmiştir.

Kongredeki bu olumlu gelişmeye karşın, bürokratik sürecin uzaması ve II. Dünya Savaşı koşullarının etkisiyle su mahsulleri tasarısı konusunda somut bir adım atılamayacaktır. Bu konu 1937 yılında kurulan Denizbank üzerinden çözülmeye çalışılacak, ancak bankanın verimli çalışmadığı göz önüne alınarak 1939 yılında kapatılmasıyla bu çaba da sonuçsuz kalacaktır. Bu gelişmenin ardından, su mahsulleri konusu İktisat Vekâleti'nden alınıp, II. Dünya Savaşı öncesinde yeni kurulan Münakalat Vekâleti bünyesine verilecektir. Bunun üzerine, Münakalat Vekâleti tarafından savaş sırasında yeni bir tasarı hazırlanacak ancak bu da hayata geçmeyecektir. Bu girişimin dışında, savaş döneminde, Ankara'da soğuk hava deposu açılması, İstanbul'da bir balıkçı birliği ve balıkçılar kooperatifi kurulması ve balık neslini korumak için düzenleme yapılması gibi adımlar atılmasına karşın sektörün temel sorunları çözülememiştir.

Savaş sonrasında ise, balıkçılığın sorunları hükümetin çalışmalarının yanı sıra Marshall Planı'ndan faydalanarak çözülmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, 1948 yılından itibaren Marshall Planı'ndan elde edilen destekle sektörün teknik altyapısını geliştirmeye dönük yatırımlar yapılacak, hükümet tarafından vergi konusunda destek sağlanacak ve balıkçılık konusunda TMO ön plana çıkarılacaktır. Bununla birlikte, tasarı düzeyinde devam eden su mahsulleri kanununa yönelik çalışmalardan bir sonuç elde edilemediğinden mevzuat

konusundaki eksiklik giderilemeyecektir. Dolayısıyla CHP iktidarında, balıkçılık sektörüne yönelik vergi, eğitim ve kredi gibi konularda bazı adımlar atılmakla beraber gerek bürokratik sorumluluk noktasındaki karmaşa gerekse mevzuat konusundaki belirsizlik ortadan kaldırılamamış ve bu da sektörün gelişimini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Yer No 1452-14-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih 1927

Yer No 185-276-3, Dosya Ek 217, Tarih 15.01.1935

Yer No 1453-31-1, Dosya Ek 10. Büro, Tarih 26.03.1948

Yer No 1452-17-2, Dosya Ek 10. Büro, Tarih 29.06.1948

Yer No 17-98-6, Dosya Ek A7, Tarih 10.04.1950

2. Kitaplar

1930 Sanayi Kongresi-Raporlar Zabıtlar, Ankara, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, t.y.

1931 Oda Kongresi Kararları, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1931.

Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1921-1938, Ekonomik Konulara Dair, Toplayan: Özel Şahingiray, Ankara, Doğu Ltd. Ortaklığı Matbaası, 1955.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, Ankara, T.B.M.M. Matbaası, 1931.

C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, Ankara, Ulus Basımevi, 1935.

C.H.P. Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1935.

C.H.P. Programı, Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

C.H.P. Yedinci Büyük Kurultayı, Ankara, 1947.

Deveciyan, Karekin, **Türkiye'de Balık ve Balıkçılık**, Çeviren: Erol Üyepazarcı, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2006.

Du Velay, A, **Türkiye Maliye Tarihi**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Neşriyatı No: 178-1978, Derya Matbaası, 1978.

Ekonomi Bakanlığının Parti Ekonomik Programına Göre Yaptığı İşler Hakkında Rapor, Ankara, T.C. Ekonomi Bakanlığı Neşriyatı Serisi: 2, Sayı: 1, 1935.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, Cilt: 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz.: İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, Ankara, TBMM Başkanlığı Yayınları, 2013.

İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Tarafından 1928 Senesi Kongresi'ne Tevdi Olunan Türkiye Deniz Ticaretinin Vaziyet-i Hazırası Terakki Çareleri Hakkında Rapor, İstanbul, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Ticaret-i Bahriye Şubesi, Cumhuriyet Matbaası, 1928.

Küçük İstatistik Yıllığı 1937/38, İstatistik U. M., Devlet Basımevi 1938.

Küçük İstatistik Yıllığı 1940-41, Cilt: 4, İstatistik U. M., Ankara, 1942.

Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945, Ankara, İstatistik Genel Müdürlüğü, 1947.

Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisad Komisyonu Tarafından Tanzim Olunan Rapor, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatından, 1341/1925.

Ticaret ve Sanayi Odasında Müteşekkil İstanbul İktisat Komisyonu Raporu, Çeviren: Aynur Karayılmazlar, Sadeleştiren: Ekrem Karayılmazlar, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayını, 2006.

Tören, Tolga, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul, Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2007.

Tuncer, Selâhattin, **Beynelmilel Teşekküller**, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası Ayrı Basım, 1960.

TBMM Albümü-1920-2010, 1. Cilt-1920-1950, 2. B., Ankara, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, 2010.

Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, 2. B., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989.

Türkiye’de 10 Yıl Cumhuriyet Hayatı 1923-1933, T.C. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Fevkalâde Nüshası, 29 Teşrinievvel 1933.

Woltereck, R, **Türkiye Balıkçılık İşlerinin İstikbali ve Balta Limanında Devlet Balıkçılık Enstitüsü**, Ankara, Köyöğretmeni Basımevi, 1936.

Yıllık Türk Deniz Ticareti, Yıl: 1, Sayı: 1, İstanbul Ticaret-i Bahriye Müdüriyeti, 1926.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2009.

3. Makaleler

Bayrakçı, Kemal, “Balık Ekonomisi”, **Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi: 2**, İstanbul, 1940, s. 3-21.

Doğan, Faruk, “Osmanlı’da Boğaziçi’nde Balıkçılık (18. Yüzyıl-20. Yüzyıl)”, **Tarih Okulu**, Sayı: X, Mayıs-Ağustos 2011, s. 39-57.

Koç, Bekir, “Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Çevre Bilincinin Arka-Planı Olarak “Av Yasak ve Sınırlılıkları” Üzerine Bazı Düşünceler”, **OTAM**, Sayı: 19, 2006, s. 271-281.

Somçağ, Selim, “Balıkçılık”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 17-21.

Su ve Kara Av Vergileri Umumî Talimatnamesi, T.C. Maliye Vekâleti Varidat Umum Müdürlüğü, 1931.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, “Devletçilik Öncesinde Sanayi Politikası Arayışları”, **Cumhuriyetin Harcı-Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 163-180.

4. Süreli Yayınlar

A. Dergiler

Avcı (Avcılık-Atıcılık ve Balıkçılık Mecmuası)

Avcılık ve Atıcılık Balıkçılık

Ayın Tarihi

Balıkçı

İktisadî Yürüyüş

Türk Ekonomisi

Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Teftiş Heyeti Bülteni

B. Gazeteler

Akşam

Haber-Akşam Postası

Cumhuriyet

Kurun

Son Posta

Tan

Ulus

C. Resmî Yayınlar

Düstur

Resmî Ceride

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Zabıt Ceridesi

T.C. Resmî Gazete

D. Tezler

Güler, Yavuz, **Marshall Planı ve Türkiye’de Marshall Planı’nın Uygulanışı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, 2009.

Şahin, Serkan, **Marshall Planı Ekseninde Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2014.